ERASMUS

Elogiul nebuniei

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

ERASMUS

ELOGIUL NEBUNIEI

https://biblioteca-digitala.ro

ERASMUS ROTTERODAMUS

ENCOMIUM MORIAE

SIVE DECLAMATIO
IN LAUDEM STULTITIAE

https://biblioteca-digitala.ro

Al Barnea

ERASMUS DIN ROTTERDAM

ELOGIUL NEBUNIEI

SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Bucureşti — 1959

https://biblioteca-digitala.ro

Traducere și note de

ȘT. BEZDECHI

Studiu introductiv de

CONSTANTIN I. BOTEZ

Ilustrații după *Hans Holbein*

Traducerea din limba latină a fost făcută după textul latin aflat la sfîrșitul volumului II din *Colloquia familiaria*, colecția Tauchnitz, Leipzig. 1893, întocmit după ediția din 1522 a lui Frobenius și revăzută de Erasmus.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VIAȚA ȘI OPERA LUI ERASMUS

Cînd părăsi, în aprilie 1492, la vîrsta de 26 ani, mănăstirea Steyn a augustinilor, de lîngă Gouda — între Utrecht și Rotterdam — Erasmus luă cu sine și manuscrisul lucrării sale *Antibarbarorum liber* (Cartea împotriva barbarilor), scrisă în timpul cît trăise acolo ca frate și călugăr. „Barbarii", împotriva cărora trebuia luptat pentru a salva adevărata cultură și civilizație, erau călugării franciscani, dominicani, carmeliți și augustini, pe care Erasmus îi acuza de ignoranță și obscurantism, de trîndăvie și abrutizare și pe care îi socotea vinovați de uitarea ce se așternuse peste operele marilor scriitori ai antichității greco-latine, zăvorîte în bibliotecile mănăstirești.

Pentru călugări însemna o erezie a cunoaște limba greacă și chiar a vorbi bine limba latină care, deși limbă bisericească a occidentului, pierduse, mecanizată în ritualuri și prin ignorarea operelor literare ale antichității, incomparabila ei strălucire.

Umaniștii vor lupta — ca Lorenzo Valla în a sa *De elegantia linguae latinae* (1444) citită cu fervoare de Erasmus pe cînd era la Steyn — pentru a reda antica puritate acestei limbi care devenise un jargon scolastic și teologal. Aceasta cu atît mai mult, cu cît latina era limba creației literare și singurul mijloc de comunicare între cărturari.

Umaniștii scriau și vorbeau latinește, își latinizau sau grecizau numele — Melanchton din Schwarzerd, Olearius

https://biblioteca-digitala.ro

din Oelschläger etc. — şi, deşi împrăştiaţi în toate colţurile Europei, erau legaţi între ei prin cultul antichităţii şi prin folosirea limbii latine.

Sîntem în plin umanism, în cea mai strălucită epocă a Renaşterii, „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte trăise omenirea pînă atunci"[1], cum o numeşte F. Engels.

Într-adevăr, dezvoltarea capitalismului, mai întîi în oraşele italiene şi apoi în Ţările de Jos, dă naştere acelui splendid avînt al personalităţii umane descătuşate de tiparele religioase şi feudale. Era o epocă care „avea nevoie de titani şi care a avut titani, ca gîndire, pasiune şi caracter, ca multilateralitate şi erudiţie"[2]. Se urmărea dezvoltarea completă a personalităţii omeneşti, căutîndu-se modelele păgîne din antichitatea greco-romană. Cauzele acestei „răsturnări" au fost schimbările intervenite în forţele de producţie şi relaţiile de producţie. În Italia au apărut „zorile erei moderne capitaliste"[3], şi, în oraşele italiene, în Florenţa în primul rînd, s-au înfiinţat, încă din secolul XIV, manufacturi — forma primitivă a industriei capitaliste[4]. Noua clasă apărută în istorie, burghezia, avea nevoie de diplomaţi, jurişti, secretari şi scriitori care să conducă afacerile şi politica, ca şi de pictori, sculptori şi arhitecţi care să clădească edificii şi să împodobească palatele. Astfel, o dată cu burghezia se creează o categorie de intelectuali, cărturari şi artişti în slujba burgheziei, pe atunci clasă progresistă în ascensiune.

În acest mediu eterogen, în care formele de producţie capitaliste se dezvoltau în sînul orînduirii feudale, s-a născut o cultură nouă care a primit numele de cultura Renaşterii. Conţinutul ei ideologic — în ştiinţă, filozofie, literatură — e numit umanism, de la *humanus*, omenesc. Termenul apare în secolul XVI, dar încă din secolul XV se

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 5.
[2] *Ibidem.*
[3] K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ediţia a V-a, Buc., 1954, E.P.L.P. p. 29.
[4] Cf. K. Marx, *Capitalul*, vol. I., ed. a III-a, Buc., 1957, p. 713.

https://biblioteca-digitala.ro

folosea expresia *humanitas,* în sensul de cultură laică — *studia humana* opuse învățăturii teologice — *studia divina.*

Principala trăsătură a culturii Renașterii e caracterul ei laic, spre deosebire de caracterul religios al culturii feudale. „Știința marxist-leninistă consideră cultura Renașterii ca o cultură burgheză timpurie, născută o dată cu modul de producție nou, capitalist"[1]. Umanismul considera omul, cu năzuințele și interesele sale pămînțești, ca fiind valoarea primordială, în opoziție cu concepția ascetică și clericală din timpul evului mediu, cînd omul era îngenunchiat în fața divinității, a suzeranului și a breslei. Pentru umaniști omul se află în centrul concepției despre lume. Se afirmă acum dreptul omului la fericire, aci pe pămînt și nu în viața viitoare, o dată cu credința în puterile nelimitate ale rațiunii omenești.

Individualismul stă la baza întregii concepții despre lume a burgheziei și el apare cu violență în umanism și Renaștere.

În noile condiții ale relațiilor de producție capitaliste, o dată cu apariția concurenței, fiecare reprezentant al noii clase burgheze a început să simtă necesitatea încordării maxime a forțelor individuale.

Cultul individualismului a dus la dezlănțuirea unui dinamism nestăvilit care prețuiește eficiența, succesul obținut prin orice mijloace. Interesați în descătușarea de ceea ce era vechi, oamenii Renașterii supuneau criticii instituțiile și concepțiile orînduirii feudale. Ei ridiculizau ascetismul și abstinența propovăduită de biserica catolică, aroganța și trîndăvia feudalilor, pedanteria scolasticii, prejudecățile nobililor și fariseismul și decăderea morală a clerului.

În Renașterea timpurie — secolele XIV și XV — găsim ideile umaniste în opera lui *Boccacio* ca și în tratatul epicurian *De voluptate* al lui Lorenzo Valla, care reco-

[1] *Istoria evului mediu,* sub red. acad. E. A. Kosminski și S. D. Skazkin, Buc., 1955, Litogr. Minist. Învăț., cap. XXV, Formarea ideologiei burgheze, Renașterea timpurie și umanismul.

https://biblioteca-digitala.ro

mandă plăcerile vieții pământești, drept singura cale spre fericire. În secolul următor, François Rabelais, contemporan cu Erasmus, va ridiculiza întreg sistemul ascetic și religios al concepției medievale despre lume.

Erasmus, „prințul umaniștilor", cum i s-a spus, va lupta și el împotriva rînduielilor bisericești și feudale, atacînd monahismul și războiul.

Prima sa lucrare, *Cartea împotriva barbarilor*, îndreptată în contra călugărilor, va apare cu mult mai tîrziu, sub formă de dialog, gen literar foarte răspîndit în Renaștere și care avea avantajul că îngăduia exprimarea pe această cale oarecum ocolită a unor opinii socotite ca subversive. Atacurile împotriva monahismului vor fi o temă reluată de Erasmus și în alte scrieri ale sale, în *Elogiul nebuniei* (1511), precum și în *Colloquia* (Convorbiri) (1518—1522).

A doua plagă medievală împotriva căreia a luptat Erasmus toată viața a fost războiul, principala ocupație a nobililor și cea mai lucrativă ocupație a cavalerilor feudali. Într-un moment cînd Europa era sfîșiată de conflicte interminabile, Erasmus se ridică cu toate puterile sale împotriva acestei calamități și anunță că va veni timpul cînd „se va considera ca nebunesc, bestial și necreștinesc să se deschidă iarăși gura războiului".

În 1502 el scrie în *Manualul ostașului creștin* (Enchiridion militis christiani): „Priviți aceste războaie nebunești în care muritorii se distrug unii pe alții ca fiarele pentru cea mai mică pricină!". În peregrinările sale, Erasmus se ciocnea la fiecare pas de războaie și de urmările lor dezastruoase: intrarea trupelor franceze îl silesc să părăsească Italia (1509); în Anglia întîlnea la tot pasul ruine și cenușă, rămase după Războiul celor două roze; Germania era sfîșiată de lupte interne.

Între 1504 și 1517, el scrie împotriva războiului *Querela pacis* (Jeluirea păcii) (1517) și cunoscutele colloquii *Dulce bellum inexpertis* (Războiul este plăcut celor care nu l-au încercat) (1515) și *Scarabeus aquilam quaerit* (Scarabeul cercetează vulturul), în care se arată că războiul e

https://biblioteca-digitala.ro

plăcut doar celor care nu-l fac, comandanților și principilor.

Erasmus e un mare prieten al păcii, dezvăluind monstruozitatea războiului într-un secol cînd acesta apărea ca lucrul cel mai obișnuit și firesc — aproape cu jumătate de mileniu înainte ca mișcarea pentru pace să cuprindă masele largi de pe tot globul. Erasmus ura fanatismul și disprețuia violența: *mihi nunquam placuit tumultus* — va spune el. Patimii discuțiilor teologale îi va opune faimoasa ironie erasmiană. Erau străine concepțiilor sale orice credință confuză, orice pornire irațională. Iubea doar libertatea și gîndirea liberă, fără constrîngeri dogmatice și teologice.

Intrat în călugărie la vîrsta de 18 ani, Erasmus părăsește pînă la urmă mănăstirea Steyn la 26 ani, pentru a nu se mai reîntoarce niciodată cu toate apelurile, injoncțiunile, avertismentele și amenințările superiorilor. Totuși umbra mănăstirii îl va urmări tot timpul din pricina jurămîntului călugăresc și vor trebui dispense papale ca, începînd din 1517, Erasmus să fie scutit de obligația de a purta veșmîntul augustinilor sau de a ține posturile prescrise de canoanele bisericești.

Erasmus nu avusese vocația monahală nici în adolescență. La optsprezece ani, fără părinți, îndemnat de un tutore grăbit să scape de răspunderea educației ca și de socotelile tutelei, intră la augustinii de la Steyn. În notele sale biografice, cuprinse în *Epistola către Servațius*, în *Epistola către Grunnius* și în *Compendium vitae* — scris de Erasmus în 1524, cînd avea 58 ani și trimis prietenului său Conrad Goclin, profesor la Universitatea din Louvain, pentru a servi ca biografie după moartea sa — el relatează presiunile și ademenirile exercitate asupra sa în scopul de a-l face să intre la mănăstire. „Aveam oroare de ceremoniile monahale și iubeam libertatea", va scrie el mai tîrziu unui prieten.

Ocazia de a-și cîștiga într-o măsură libertatea se oferă atunci cînd episcopul de Cambrai, de care depindea mănăstirea Steyn, pregătindu-se să plece la Roma, avea

https://biblioteca-digitala.ro

nevoie de un secretar latin. Erasmus fu propus pentru această sarcină şi astfel putu să părăsească mănăstirea. Episcopul nu mai pleacă la Roma, dar Erasmus obţine permisiunea de a merge la Paris pentru a-şi lua doctoratul în teologie la Sorbona.

La Paris, unde ajunge în toamna anului 1495, Erasmus intră la Colegiul Montaigu, situat lîngă biserica Ste. Geneviève, pe locul unde este astăzi biblioteca cu acelaşi nume. Colegiul avea o tristă faimă de mizerie şi vermină. Rabelais, mai tîrziu, îl va numi „colliege de pouillerie" (colegiul păduchimii).

Erasmus locuia în *domus pauperum* rezervat clericilor săraci, cărora li se impunea un regim ascetic pe care firea sa plăpîndă nu-l suportă. Erasmus se îmbolnăveşte în primăvara anului următor.

Într-un colloquiu intitulat *Ichtyophagi* (Mîncătorii de peşte), el va descrie viaţa din colegiul Montaigu „unde zidurile exhală teologie şi de unde nu te alegi decît cu boli de stomac şi cu lux de păduchi".

Erasmus părăseşte colegiul şi trăieşte dînd lecţii de latină şi retorică tinerilor care veneau din Anglia sau Ţările de Jos la Paris pentru studii. Astfel cunoscu pe William Blount, lord Mountjoy, care îl va invita în Anglia, pe Robert Fisher, vărul umanistului englez John Fisher, al cărui prieten va deveni, şi pe Thomas Grey, înrudit cu puternice familii engleze.

Era încă de atunci un desăvîrşit latinist. „Avea toate darurile spiritului şi cea mai fericită memorie, ştiind pe de rost de copil, tot Terenţiu şi Horaţiu", va scrie Beatus Rhenanus, biograful său. Autorii săi preferaţi sînt, dintre poeţi, Vergiliu, Ovidiu, Horaţiu, Juvenal, Marţial, Lucian, Tibul şi Properţiu, iar dintre prozatori Cicero, Quintillian, Salustiu şi Terenţiu. În latineşte Erasmus scrie cu uşurinţă, cunoaşte perfect prozodia şi practică toate genurile poetice.

Figura proeminentă a umaniştilor la Paris era Robert Gaguin, autor al unei istorii a Franţei [*Compendium de origine et gentis Francorum* (Scurtă istorie a originii şi

https://biblioteca-digitala.ro

faptelor francezilor (1495)]. Ca umanist, cunoscînd admirabil latina, dar ignorînd franceza, Erasmus îi dedică un poem latinesc, însoțit de o scrisoare de elogii, pe care Gaguin o va publica în fruntea operei sale, ca prefață, în ediția din 1497. Astfel numele lui Erasmus deveni cunoscut în cercurile umaniștilor. Sîntem la începuturile răspîndirii tiparului, introdus cu cîțiva ani mai înainte la Paris de Guillaume Fichet care tipărise pentru prima dată *De oficiis* a lui Cicero și *De elegantia* a lui Lorenzo Valla. Erasmus va beneficia de această mare invenție modernă și o strînsă amiciție îl va lega de marii tipografi ai vremii — Aldo Manuzio din Veneția și Jean Froben din Basel — care vor tipări numeroasele ediții ale operelor erasmiene. Deocamdată obține (în 1497) gradul de bacalaureat în teologie la Sorbona și-și face proiectul să plece în Italia, la Bolonia, care avea o faimoasă universitate, pentru a-și trece doctoratul.

Viața la Paris pentru Erasmus e extrem de grea. Lipsurile materiale îl chinuiesc. „Nimeni nu e mai nenorocit ca mine; viața mea e o Iliadă de nenorociri". În acest timp scrie pentru Thomas Grey, elevul său, un tratat intitulat *De ratione studii* (Despre metoda de studiu) și un manual de artă epistolară, *De conscribendis epistolis* (Despre compunerea scrisorilor) care vor fi publicate mult mai tîrziu. Erasmus se exercitase încă din tinerețe să scrie scrisori și ajunsese la o artă desăvîrșită a stilului epistolar. De altfel, într-o vreme cînd nu erau nici reviste, nici ziare, scrisoarea era singurul mijloc de comunicație între cărturari și Erasmus a purtat o imensă corespondență — scriind pînă la patruzeci de scrisori pe zi. Ni s-au păstrat peste 2 500 de scrisori (ediția din 1538) și în timpul vieții corespondența sa a fost tipărită în douăsprezece ediții.

În 1499, invitat de lordul Mountjoy, Erasmus pleacă în Anglia.

Trecuseră patrusprezece ani de la sfîrșitul Războiului celor două roze și țara intrase, sub Enric VII, într-o epocă de relativă stabilitate. Se cultivau literele și artele. Umanismul era în floare la universitățile din Oxford și Cam-

https://biblioteca-digitala.ro

bridge. Introdus într-o societate cultivată, Erasmus este prețuit pentru erudiția și spiritul său. Aici cunoaște pe Thomas Morus, autorul *Utopiei,* de care îl va lega o strînsă prietenie ce va dura toată viața. Întîmpinat la Oxford de umaniști — John Colet, Grocyn, Linacre — e solicitat să țină un curs la universitate. Erasmus rămîne doar cîteva luni la Oxford, dar începe aci să studieze limba greacă și să alcătuiască faimoasele sale *Adagii* (adagium — sentință morală, proverb), sentințe culese din autorii greci și latini, însoțite de un comentariu, care îl vor face celebru.

Prima ediție apare la Paris în 1500 și cuprinde opt sute de sentințe; ediția definitivă, tipărită în 1508 la Veneția, va cuprinde de patru ori atîtea.

Pentru toți cei care se interesau de gîndirea și literatura antică, *Adagiile* (*Adagiorum collectanea* [Culegere de sentințe]) sau *Adagiorum chiliades* (Hiliadele de sentințe) țineau loc de o întreagă bibliotecă. Pe atunci cărțile erau rare și scumpe. Tiparul era încă la început și cele mai multe opere grecești și latinești nu existau decît în copii-manuscrise, mai ales păstrate în bibliotecile mănăstirilor sau universităților unde erau greu de consultat; aceasta și explică marele succes al *Adagiilor.*

Culegerea dovedea o adîncă cunoaștere a literaturii antice și o incomparabilă erudiție. Comentariile care însoțeau *Adagiile* erau mici studii — unele din ele tipărite și separat — în care Erasmus își dezvolta propriile sale idei. În această operă gîndirea antică era apropiată de creștinism, care devine astfel doar o filozofie morală. Fanatismul, intransigența și violența sînt condamnate, abuzurile bisericii sînt denunțate, iar ignoranța și ipocrizia călugărilor sînt persiflate. Cartea avu un succes imens și pînă la sfîrșitul secolului se tipăriseră încă 132 de ediții.

Reîntors în Franța, Erasmus duce o existență precară, chinuit de lipsuri materiale. Alungat de ciuma care bîntuia la Paris, se refugiază mai întîi la Orléans și apoi la Louvain, unde se afla o celebră universitate. Aici termină acel *Enchiridion militis christiani* în care creștinismul apare mai degrabă ca o morală decît ca o religie și unde

https://biblioteca-digitala.ro

recomandă — așa cum va face Luther ceva mai tîrziu — apropierea de evanghelii și părăsirea ceremoniilor și ritualelor deșarte, prescrise de biserică. Prețuit de cercul de umaniști din Louvain, Erasmus e solicitat să facă un curs la universitate și ține în anul 1504 lecții de retorică și poezie. În Biblioteca din Louvain descoperă lucrările lui Valla, tratatul epicurian *De voluptate* și *Adnotationes*, exegeză critică a Noului Testament, în care se arată greșelile de traducere și mutilările de sens cuprinse în *Vulgata* (traducere făcută de Ieronim). Era pentru prima oară cînd un modern întreprinde o revizuire a textului latin oficial și consacrat al evangheliilor, prin confruntarea cu originalul grec.

Erasmus face proiectul unei noi traduceri corectate a Bibliei după textul grecesc, cu care se va ocupa în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale. Tot aci găsește și opera lui Lucian, marele satiric grec, care va exercita o însemnată influență asupra gîndirii sale.

Întors în Franța pentru a se îndepărta de mănăstirea Steyn de care la Louvain era prea aproape și unde era cu insistență invitat să revie, îngrijește tipărirea la Paris a *Adnotărilor* lui Valla (care fuseseră păstrate în manuscris), cu o scrisoare de dedicație către Cristophor Fisher, viitor episcop al Irlandei, a cărui protecție o invocă pentru publicarea acestei opere care schimba versiunea consacrată de biserică. Invitat de Mountjoy, Erasmus pleacă din nou în Anglia, unde rămîne de astă dată un an. Frecventează pe umaniști, se împrietenește cu Thomas Morus și John Fisher și se înscrie la Cambridge în vederea doctoratului în teologie. Dar studiile sale sînt întrerupte de propunerea de a însoți în Italia doi tineri care plecau să studieze la Bolonia. Erasmus acceptă. Împreună cu tovarășii săi călătorește prin Paris, Lyon, Savoia și străbate Alpii prin Mont Cenis.

Italia era patria umanismului, țara unde vestigiile antichității clasice erau evocate la fiecare pas. Orașele italiene erau în plină prosperitate. Comerțul și industria cultivate de burghezie le aduseseră mari bogății. Artele și

https://biblioteca-digitala.ro

literele erau în floare. Bibliotecile ei cuprindeau încă numeroase manuscrise inedite, textele greceşti abia acum erau scoase la iveală, iar monumentele antice erau preţuite şi venerate.

Cu emoţie păşeşte Erasmus pe pământul antichităţii clasice în toamna anului 1506. Călătorii ajung întîi la Turin unde facultatea, în baza răspunsurilor sale, acordă lui Erasmus titlul de doctor în teologie (4 septembrie 1506) şi se îndreaptă apoi prin Milano spre Bolonia, unde universitatea, cea mai veche din Italia alături de cea din Salerno, atrăgea încă din secolul XIII tineri studioşi din toate ţările Europei. Dar în acelaşi timp cu Erasmus şi tovarăşii săi, se îndreaptă spre Bolonia şi oştile papale, avînd în frunte pe războinicul papă Iulius II, împreună cu trupe franceze trimise în ajutor de Ludovic XII, regele Franţei.

Erasmus găseşte mai prudent să evite Bolonia şi porneşte spre Florenţa. Republica florentină cunoştea frămîntări politice după moartea lui Pietro de Medicis, căzut în bătălia de la Garigliano (decembrie 1503). Prosperitatea scăzuse, dar artele erau preţuite şi cultivate. Dintre umaniştii italieni, precursori imediaţi ai lui Erasmus, Marsilio Ficino, traducătorul lui Platon şi Plotin, nu mai era în viaţă, Pico della Mirandola şi Angelo Poliziano muriseră cu cîţiva ani mai înainte. Academia platonică întemeiată de Lorenzo I de Medicis, în grădinile din Corregi, nu mai exista. Totuşi amintirea lui Savonarola, cel ars pe rug cu opt ani mai înainte pentru că se ridicase împotriva abuzurilor bisericii şi disoluţiei moravurilor, putea să dea de gîndit lui Erasmus.

Machiavelli era secretarul republicii. Pe străzile sau pieţele Florenţei aceşti doi mari contemporani au trecut probabil unul pe lîngă altul, dar nu s-au cunoscut.

Războiul se sfîrşise şi Erasmus, împreună cu cei pe care-i însoţea, ajunge la Bolonia, unde asistă la intrarea triumfală a războinicului papă în oraşul cucerit. Pentru a celebra victoria, Iulius II cheamă pe Michelangelo de la Roma şi îi comandă o uriaşă statuie de bronz.

https://biblioteca-digitala.ro

Deși bine primit în cercul umaniștilor din Bolonia — Paulo Bombasio, Scipion Fortiguerra — Erasmus nu suportă climatul călduros și, la sfîrșitul anului 1507, îl găsim la Veneția, oaspete al faimosului tipograf Aldo Manuzio, unde va rămîne zece luni. Veneția era pe atunci în culmea gloriei și bogăției. Comerțul maritim cu Levantul era monopol venețian, procurînd o mare prosperitate și, prin diplomație mai mult decît prin războaie, republica venețiană își asigurase posesiuni în Italia (orașele Ravena, Faenza, Cesena și Rimini) și în Mediterana (Cipru). Instituțiile și politica ei, lăudate de Machiavelli, făcuseră din Veneția cel mai puternic dintre statele italiene. Apărat de apă împotriva invaziei, orașul construit în lagune e împodobit cu palatele patricienilor, cu biserici și cu edificii somptuoase. Școala de pictură cuprindea pe atunci multe nume celebre. Atelierele lui Tizian, Giorgione, Carpaccio, Giovanni Bellini atrăgeau artiști din toate colțurile Europei. Din Germania, Albrecht Dürer locuiește aici un timp destul de îndelungat.

Aldo Manuzio, umanist și tipograf, îl găzduiește pe Erasmus și îi publică ediția definitivă a *Adagiilor* (1508). Culegerea fusese completată grație concursului dat de umaniștii Lascaris, Marcus Musurus, Egnazio, Aleander, care puseseră la dispoziția lui Erasmus tezaurul lor de texte grecești inedite.

Către sfîrșitul anului, Erasmus pleacă la Padova unde urma să dea lecții de retorică unui nobil scoțian, Alexander Stuart. Padova era posesiune venețiană. Patrie a lui Titus Livius în antichitate, orașul adăpostea una din cele mai vechi și renumite universități europene. Dante și Petrarca studiaseră acolo. Umanismul era în floare și Erasmus a putut să cerceteze vechile manuscrise grecești ale bibliotecii. Dar războiul declarat de papă venețienilor îl silește să plece în grabă și, împreună cu elevul său, se îndreaptă prin Ferrara către Siena care era republică independentă, sub protecția Franței. Orașul era înfloritor și liniștit, strîns în jurul splendidei catedrale cu ziduri albe și negre din Piazza del Campo. Sub conducerea lui Pan-

https://biblioteca-digitala.ro

dolpho Petrucci, al cărui talent politic e lăudat de Machiavelli, Siena evită războiul cu Cezar Borgia şi cunoaşte o epocă de prosperitate. Pinturicchio lucra la admirabila frescă din Biblioteca catedralei, iar universitatea era celebră. Dar Roma era aproape. Lăsîndu-şi elevul la Siena, Erasmus ajunge aici în februarie 1509.

Statul pontifical intrase în jocul complicat al politicii italiene. Papii căutau să cîştige ca putere politică şi militară ceea ce pierduseră pe plan spiritual. Ei devin adevăraţi principi războinici ai Renaşterii, utilizînd toate armele permise şi nepermise ale politicii de atunci.

În această epocă de transformări sociale, Roma rămîne centrul artelor şi al erudiţiei. Chiar în anul în care Erasmus ajunge în „cetatea eternă", Raphael Sanzio începe să picteze „Disputa sfintei împărtăşanii" în „camera semnăturii" la Vatican, iar Michelangelo lucrează la Capela Sixtină.

Serbări religioase şi profane animau oraşul şi, după o tradiţie bine stabilită, cetăţenii se bucurau de suficientă libertate pentru a critica guvernul pontifical şi chiar pe papă. Prin epigrame răspîndite în foi volante — afişate lîngă statuia lui Pasquino, de unde şi numele de „pasquinade" — evenimentele vieţii romane erau comentate şi papii nu erau cruţaţi de ironia muşcătoare a acestor pamflete.

Cardinalii desfăşurau un lux princiar, nepotrivit cu preceptele bisericii, ceea ce va provoca indignarea lui Luther, chemat la Roma, un an mai tîrziu ca să se disculpe.

În chiar centrul catolicismului, religia nu mai ţinea locul întîi, iar papii şi cardinalii nu mai erau decît seniori doritori de putere, bogăţie şi petreceri.

Erasmus, precedat de reputaţia de autor al *Adagiilor*, e primit în cercurile erudiţilor şi umaniştilor. Tommaso Inguirami îi deschide biblioteca Vaticanului, tezaur de preţioase manuscrise, iar Filippo Beroaldo şi Jacques Sadolet îi pun la dispoziţie colecţiile lor. Cardinalul Jean de Medicis, viitorul papă Leon X, şi cardinalul Raphael

https://biblioteca-digitala.ro

Riario îi acordă prietenia. Erasmus se gîndește să se stabilească la Roma unde i se oferise o funcție la cancelaria pontificală și unde îl cîștigaseră bogăția bibliotecilor, libertatea de care se bucura fiecare, plăcerea conversațiilor cu erudiții și bucuria pe care o dă vederea monumentelor antice. Prietenii săi insistă ca să-l reție. Cardinalul Grimani, un desăvîrșit erudit, îi oferă ospitalitatea în faimosul său palat ce fusese construit pentru ambasada venețiană, pe locul cel mai salubru al Romei.

Erasmus se hotărăște totuși să plece, chemat fiind în Anglia de lordul Mountjoy și dezgustat de războiul care începuse în Italia, între papă și republica venețiană. În Anglia murise Enric VII și urmașul său, Enric VIII, pe care Erasmus îl cunoscuse pe cînd era adolescent, promitea a fi un protector al literelor și artelor. Mountjoy își punea cele mai mari speranțe în Erasmus și îl chemă insistent la Londra; îi trimite chiar și bani de drum.

Erasmus pleacă pe la sfîrșitul lui iunie prin Florența. Alăturîndu-se unui grup de călători pentru mai multă siguranță, traversează Apeninii și prin Bolonia urcă spre nord, prin Elveția de azi, spre Constanța, ajunge la Strasburg de unde coboară pe Rin pînă la Anvers.

În toamna lui 1509 Erasmus e în Anglia, găzduit de Thomas Morus în locuința sa de la țară, la Bucklesbury. Aici, în cîteva zile de odihnă, el scrie lucrarea la care meditase în lungile etape ale călătoriei sale, *Elogiul nebuniei*, satiră a întregii societăți occidentale, privită în momentul destrămării feudalității și a începuturilor capitalismului. Cartea era dedicată lui Thomas Morus „celui mai scump dintre amici" — cum spunea Erasmus în prefață — făcînd cu acest prilej și o glumă filologică: în grecește nebunie se spune μωρία, nume pe atît de apropiat de Morus, pe cît de departe era acesta de înțelesul acestui cuvînt.

Elogiul nebuniei (*Encomium moriae* sau *Laus stultitiae*) critică tot ce însemna atunci autoritatea, sub toate formele: principii și regii, teologii, prelații, călugării și papii erau tratați fără cruțare. Atacurile cele mai violente

https://biblioteca-digitala.ro

sînt îndreptate împotriva ierarhiei bisericești. Cartea pare la început glumeață, fără răutate.

Nebunia apare ca un personaj de teatru, în costum de bufon, însoțită de doamnele ei de onoare: Lingușirea, Uitarea, Trîndăvia, Plăcerea, Pofta și Sminteala (p. 12-13) și începe prin a-și face propriul elogiu (p. 6) arătînd că sub imperiul său se află întreaga activitate omenească. Nebunia sau Prostia își are rolul ei în dragoste, în prietenie, în căsătorie, în politică și chiar în înțelepciune „căci proștii sînt la drept vorbind cei mai cuminți" (p. 37). Dragostea cuprinde un grăunte de prostie căci îndrăgostiții nu mai văd defectele iubitei și Cupidon face ca și femeile urîte să pară frumoase.

Tonul glumeț se schimbă cînd e vorba de prinți, de filozofi pedanți, de călugări, de episcopi, cardinali și papi. În locul glumei apare sarcasmul și causticitatea erasmiană. Capetelor încoronate le plac mai mult nebunii decît înțelepții, de care se feresc de frică să nu se găsească vreunul care să le spună adevărul. Ei sînt siliți să aibă în loc de prieteni, numai lingușitori, dar — privilegiu al prostiei — ei angajează la curțile lor cîte un nebun sau măscărici care spune lucrurilor pe nume, deoarece nu e luat în serios. Singura lor grijă e de a născoci metode noi pentru a spori birurile și a ușura punga cetățenilor.

Critica pe care o face domnitorilor și regilor ce-și văd de interesele personale și jefuiesc poporul este pornită dintr-o adîncă revoltă față de nedreptățile observate peste tot. Despre astfel de conducători se exprimă el ironic: „Ei (domnitorii) își închipuie că și-au împlinit datoria de domnitor, dacă fac dese partide de vînătoare, dacă cresc cai de rasă, dacă vînd slujbe și dregătorii în folosul lor personal și născocesc metode noi de a ușura pungile cetățenilor spre a le umple pe ale lor" (p. 141).

După Erasmus, un stăpînitor trebuie „să îngrijească de interesele obștești, nu de ale sale", „nu trebuie să cugete decît la binele obștesc" și „nu trebuie să se abată nici cu o lățime de deget de la legile al căror autor și împlinitor este" (p. 139-140). „Prin purtarea lui cinstită, poate, ca o

https://biblioteca-digitala.ro

stea mîntuitoare, să aducă cea mai mare înflorire treburilor omenești, ori, ca o cometă aducătoare de moarte, să stîrnească prăpădul tuturor" (p. 140). De asemenea, observă Erasmus, „deoarece în situația lui de monarh e înconjurat de tot felul de plăceri, de o libertate nelimitată, de linguşire şi de lux — lucruri ce obişnuiesc să-l îndepărteze din calea dreptății — el trebuie să se străduiască cu atît mai vîrtos şi să vegheze cu atît mai multă grijă, ca să nu-şi nesocotească, nici chiar din greşală, datoriile sale" (idem).

Aşa ar trebui să fie, după Erasmus, regii. Dar „ei cred că îndeplinesc îndeajuns obligațiile unui bun rege punînd în mişcare expediente pecuniare spre a devora substanța popoarelor şi a se îngrăşa cu sîngele supuşilor lor". Meseria lor e războiul, pentru care trebuie „cît mai multă îndrăzneală şi cît mai puțină minte" (p. 31). De altfel, după cum am mai arătat, condamnarea războiului este una din temele favorite ale lui Erasmus.

Viața de curte nu scapă criticii erasmiene. El ridiculizează nerozia şi incultura curtenilor, slugărnicia şi josnicia lor, viața desfrînată şi uşuratecă, dăunătoare statului şi potrivnică intereselor poporului.

Ridicîndu-se împotriva bunului plac al regilor şi curtenilor, Erasmus subliniază nevoia de a lega legile de interesele cetățenilor. De pe această poziție, el critică pe oamenii de legi care, îmbîcsiți de metode scolastice, „rostogolesc fără încetare bolovanul lui Sisif şi abia îşi trag sufletul de noianul de legi ce se repetă, fără a se interesa dacă răspund la nevoi adevărate" (p. 120).

Cărturarii şi gramaticii sînt niște nerozi dacă se consideră fericiți, frămîntînd ani de zile regulile gramaticale şi părțile discursurilor. Ei sînt dăunători statului pentru că nu deprind arta de a trăi în mijlocul oamenilor; înțelepciunea lor, searbădă şi dogmatică, este o piedică în cîrmuirea treburilor obşteşti.

Filozofii, care pretind că ştiu totul, sînt atinşi şi ei de sminteală cînd susțin că văd universalele, elementele, „quidditățile" şi „ecceitățile" pe care un om cu mintea în-

https://biblioteca-digitala.ro

treagă nu le poate vedea. Erasmus ridiculizează scolastica, ştiinţa goală, fără conţinut, în cadrul căreia aveau loc discuţii sterile care pierdeau din vedere adevărul. De aceea pretinsele argumentări scolastice sînt numite de el simple arguţii oţioase. Aceşti înţelepţi ai scolasticii se preocupă de probleme lipsite de importanţă şi, cufundaţi în cărţi religioase şi filozofice, nu învaţă din ele decît vorbe deşarte şi artificii sofistice. Acestora le opune Erasmus totdeauna omul de bun simţ, activ şi util în viaţa socială, pe care îl priveşte cu deosebită simpatie.

Teologii sînt numiţi „buruiană rău mirositoare". Sprijiniţi pe un zid de definiţii, corolarii şi propoziţii implicite şi explicite şi încurcaţi de subtilităţi rafinate, ei uită simplitatea credinţei şi lucrarea binelui. Angajaţi în dispute şi controverse, ei îşi împroaşcă adversarii cu întuneric şi siluiesc textele „sfinte" ca să obţină argumente „întinzînd sfînta scriptură ca pe o piele" (p. 73). Călugării nu învaţă nimic, nici măcar să citească şi îşi închipuie că desfată urechile divinităţii atunci cînd cîntă fără să înţeleagă cîteva stihuri din psaltire. Evlavia lor e pur formală, fiind foarte riguroşi la veşminte şi ritualuri, dar călcînd cu ipocrizie „adevărata credinţă". Nu se ating de bani, decît purtînd mănuşi, mănîncă o dată pe zi, dar mănîncă cît zece, postesc, dar se îndoapă cu tot felul de mîncări de peşte. Devoţiunea lor se manifestă prin practici absurde: unul a stat pironit 55 ani în acelaşi loc, un altul a tăcut ani de zile, altul a trăit în singurătate. Aflînd secretele oamenilor, la spovedanie, ei sînt şi primejdioşi prin indiscreţiile ce pot să facă. Predicile lor sînt grosolane şi fără artă, maimuţărind în chip caraghios toate regulile pe care ni le-au lăsat retorii antichităţii.

Episcopii imită felul de trai al principilor. Ei uită misiunea lor, cuprinsă în numele pe care îl poartă, anume aceea de a supraveghea şi a ocroti şi urmăresc, ca şi principii, doar să strîngă bani.

Cardinalii, care se pretînd urmaşi ai apostolilor, dacă şi-ar da seama că ei au misiunea să ajute, să mîngîie, să înveţe turma credincioşilor şi să prevină, să potolească

https://biblioteca-digitala.ro

războaiele, să se împotrivească domnitorilor răi, să-și verse sîngele și să-și jertfească averea, nu ar mai umbla după o asemenea slujbă.

Erasmus arată că, dacă suveranii pontifi, care pretind că țin pe pămînt locul lui Hristos, ar încerca să imite viața lui, adică sărăcia, ostenelile și disprețul său pentru plăcerile lumești, cine ar mai cumpăra această slujbă cu toate averile lui sau, după ce a cumpărat-o, cine ar mai căuta s-o păstreze prin sabie, otravă sau samavolnicie (p. 93). Grijile ce le revin ca șefi ai bisericii sînt lăsate pe seama lui Petru și Pavel, iar ocupația lor de căpetenie o constituie serbările și desfătările.

Papii cred că au mulțumit pe Hristos dacă, într-o ținută teatrală, își joacă rolul la ceremonii. Ei distribuie binecuvîntări și afurisenii și își măresc patrimoniul cu moșii, vămi, tributuri și orașe întregi. Cu toate că războiul e atît de nelegiuit, că tîlharii sînt cei mai mari meșteri în această privință, papii au făcut din război îndeletnicirea lor de căpetenie.

Către sfîrșitul cărții critica instituțiilor religioase devine critica religiei însăși, care e considerată „mai înrudită cu nebunia decît cu înțelepciunea" (p. 112). Critica teologiei, a instituțiilor și rînduielilor religioase constituie partea cea mai importantă a ideilor cuprinse în *Elogiul nebuniei*.

Printre altele, Erasmus ia atitudine împotriva indulgențelor, a tuturor exagerărilor, a superstițiilor și a practicilor de tot soiul, întreținute de cler, căruia îi aduceau cîștiguri numeroase, profitînd de ignoranța și credulitatea maselor. Merită de asemenea a fi subliniată și afirmația că evlavia este mai răspîndită acolo unde nu pătrunde știința. Bigoții sînt pentru el niște bufoni. Fuga de plăceri și de tot ceea ce întreține viața și sănătatea omului, a asceților, este considerată o adevărată sminteală. Tot smintelii și prostiei se datorește și credința într-o viață viitoare.

Prevăzînd furtuna pe care avea să o dezlănțuie publicarea lucrării, Erasmus arată în prefață că „de totdeauna

https://biblioteca-digitala.ro

a fost îngăduită scriitorilor libertatea de a înfăţişa, nepedepsiţi, umorul vieţii celei de toate zilele, cu rezerva însă ca această libertate să nu se transforme în patimă", şi cere lui Morus „să apere această operă dedicată lui".

Ca şi în *Colloquii,* Erasmus uzează de un subterfugiu. Părerile exprimate sînt ale Prostiei, şi toată lumea ştie că prostia e iresponsabilă şi nu trebuie luată în serios. Pe de altă parte, proştii, bufonii au toate îndrăznelile şi li se acordă privilegiul de a spune adevărul în faţă, chiar puternicilor zilei. Acest artificiu a îngăduit lui Erasmus să-şi spună părerile şi să facă critică socială într-un timp cînd lucrul acesta nu era lipsit de primejdii. La şase ani după moarte, în ianuarie 1542, Erasmus va fi condamnat în Sorbona, pentru *Elogiul nebuniei,* ca un eretic şi blasfemator.

Erasmus dă lucrarea la tipar în 1511, la Paris, profitînd de momentul cînd izbucnise un conflict între Franţa şi papa Iulius II. Cartea avu un mare succes datorită calităţilor sale literare şi cu deosebire prin faptul că ataca mai ales pe teologi, pe papi şi pe călugări. Pînă la sfîrşitul secolului XVI *Elogiul nebuniei* atinsese 58 ediţii.

Ideea procedeului literar al lucrării e probabil să-i fi fost sugerată de „Corabia proştilor", lucrarea umanistului Sebastian Brant, apărută în dialectul alsacian (*Das Narrenschyff*) şi tradusă în latineşte (*Stultifera navis*) cu cîţiva ani mai înainte. Brant trece în revistă pe aşa-zişii nebuni din lumea asta şi îşi bate joc de profesori, de jurişti, de principi şi de prelaţii bisericii, arătînd ce prostească este ambiţia, suficienţa, pedanteria lor. Ca într-o arcă a lui Noe, toate categoriile sociale sînt reprezentate în corabia care va aborda la Narragonia, paradisul nerozilor. Lucrarea lui Brant e mai mult distractivă, fără a avea adîncimea şi înverşunarea criticii lui Erasmus. Cartea fusese tradusă şi în franceză (*La nef des folz du monde,* 1497) şi în limba engleză de Henry Watson (*The Shyppe of fooles,* 1590), bucurîndu-se de un mare succes.

Elogiul nebuniei e o „declamaţie", un monolog pe o temă dată; în antichitate declamaţia era un exerciţiu de retorică, o probă de elocvenţă (declamaţiile lui Quintillian,

https://biblioteca-digitala.ro

ale lui Flavus etc.). Elogiul (de la grec. εὐλογία — laudă), discurs de laudă întocmit de obicei pentru un personaj ilustru, se poate adresa în glumă și unor personaje sau lucruri mai puțin demne de laudă, după opinia curentă. Aceste „elogii" fictive sau paradoxale, scrieri glumețe, „badinaje" — cum va numi chiar Erasmus al său *Elogiu al nebuniei* — erau foarte gustate în timpul Renașterii. Astfel a fost scris un elogiu al beției (de filologul german Cristof Hegendorf), un elogiu al lui Neron și un elogiu al podagrei (de Jerôme Cardan), Apologia șobolanilor (de J. Rosario), elogiul măgarului și păduchelui (de Daniel Heinsius) etc.

Această formulă literară, obișnuită atunci, e adoptată de Erasmus pentru satira sa socială.

În prefața *Elogiului nebuniei* sînt invocate și precedentele antice ale acestor „badinaje": Oare Homer nu a descris războiul între broaște și șobolani?... Favorinus a lăudat pe Thersit, Synesius a cîntat chelia și Lucian a făcut elogiul mușteî.

Verva satirică a lui Erasmus are modele antice. Încă din tinerețe fusese atras de comediile lui Terențiu, pe care le știa pe dinafară. Mai analist decît Plautus, Terențiu zugrăvește caractere și dă atenție problemei morale. Comedia sa trezește surîsul mai mult decît rîsul și nu disprețuiește calamburul, farsa și gluma facilă. Al doilea izvor antic e pamfletarul și satiricul grec Lucian din Samosata, creatorul dialogului satiric, ale cărui opere Erasmus le descoperise la Louvain și din care, entuziasmat, tradusese în latinește „Visul", o declamație în care Lucian își povestește viața. Dialogurile lui Lucian (*Necromancia, Cinicul, Timon, Prometeu, Adunarea zeilor, Zeus tragedian*) nu cruțau pe nimeni, — preoți, filozofi, credințe și nici chiar pe zei.

Erasmus vrea să critice „întreaga specie umană", cum spune în prefață, pentru motivul că „cine declamă în general împotriva tuturor stărilor, arată prin aceasta că nu are nimic împotriva oamenilor, ci numai împotriva defectelor acestora". „Cine se supără pe acest «badinaj», se

https://biblioteca-digitala.ro

va recunoaşte astfel singur vinovat". De altfel, nu trebuie să uităm că e vorba de o critică pe care o face doar Prostia.

Contemporanii şi-au dat seama de critica ascuţită îndreptată împotriva instituţiilor şi mai ales a bisericii, camuflată în acest „badinaj". Afară de Th. Morus care îi ia apărarea, ceilalţi prieteni şi eruditi, înspăimîntaţi de îndrăzneala pamfletului, condamnă scrierea şi se îndepărtează de autor. Martin Dorp, din Louvain, de Saint-Bertin, ca şi spaniolul Sternico sau principele Carpi atacă „elogiul". Erasmus se apără — dar fără succes — spunînd că e doar o scriere glumeaţă. Condamnarea Sorbonei va aşeza definitiv *Elogiul nebuniei* în rîndul scrierilor antireligioase.

Sorbona nu s-a înşelat. Lucrarea a fost, sub masca de carnaval, una din cărţile cele mai subversive ale timpului în care a apărut. Ceea ce ne poate părea azi un foc de artificiu a fost atunci o adevărată explozie care a netezit drumul Reformei. *Elogiul nebuniei* e cel mai răscolitor pamflet care s-a scris vreodată şi una din capodoperele progresiste din literatura universală.

După apariţia cărţii, Erasmus se întoarce în Anglia la Cambridge, unde devine profesor de greacă la Queen's College.

În acest timp el publică un tratat de compoziţie literară, *De copia verborum ac rerum* (Despre bogăţia cuvintelor şi lucrurilor) destinat studenţilor, şi face traduceri din Plutarh. Erasmus a scris multe lucrări didactice şi pedagogice, ceea ce a făcut ca el să fie numit „dascălul Europei". Mai tîrziu va scrie pentru Henri, fiul principelui de Veere, un manual de bună purtare, *De civilitate morum puerilium* (Despre buna creştere a copiilor), tipărită la Anvers în 1526, care va pătrunde pînă în ţările romîne, tradus după o versiune greacă de Naum Rîmniceanu şi apoi publicat de Anton Pan la Sibiu (1839) sub titlul *Hristoitia sau şcoala moralului.*

În vara lui 1514 Erasmus părăseşte Anglia, alungat de două flagele care i-au fost toată viaţa deopotrivă de odioase: ciuma şi războiul.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin Flandra și Brabant, Erasmus se îndreaptă spre Basel. Acum operele sale sînt cunoscute. Prin orașele pe unde trece e întîmpinat ca unul din marii savanți ai Europei. „Sînt primit — scrie el — cu atîtea onoruri că aproape mă rușinez să vorbesc de ele". La Basel e găzduit de editorul și tipograful Jean Froben, care îi va tipări lucrările. Basel era un oraș liber, intrat de cîțiva ani în confederația helvetică. Universitatea înființată cu un secol mai înainte și tipografia lui Froben — una din primele în Europa — atrăgeau mulți eruditi și umaniști. Erasmus cunoscu aici pe Beatus Rhenanus care va deveni biograful său și pe savantul medic Listrius, cunoscător adînc al limbii ebraice. Froben tipărește o ediție sporită a *Adagiilor* (1515).

Erasmus lucrează acum la o ediție a operelor sf. Jeronim, — cel dintîi dintre teologii latini — care va avea nouă volume in folio, și la o traducere a *Noului Testament*, lucrări care îl vor ocupa în tot restul vieții.

Deși absorbit de această muncă, Erasmus întreține o vastă corespondență cu umaniștii din întreaga Europă. La Basel „toată lumea știe latina și greaca". Erasmus se simte „ca într-un sanctuar al muzelor".

Holbein, celebrul pictor german, atunci încă tînăr și necunoscut, vine la Basel și creează 83 de desene pentru o nouă ediție a *Elogiului nebuniei*, care va apare în 1515. Doi ani mai tîrziu va apare *Querela pacis*, îndreptată împotriva războiului, „pacostea statelor, mormîntul dreptății" (*Querela*, LXV). „Cea mai mare parte a poporului — spune Erasmus — detestă războiul și iubește pacea. Doar un număr redus de oameni, a căror blestemată fericire se bazează totdeauna pe nenorocirea poporului, dorește războiul" (*Querela*, LXVI). „Războiul este lucrul cel mai periculos care există; el nu trebuie întreprins decît cu consimțămîntul națiunii", va rosti Erasmus cu glas profetic, care se face auzit pînă în zilele noastre. „Războaiele dau naștere războaielor" (*Querela*, LXXVI).

În 1518 apare prima ediție a *Colloquiilor*, dialoguri care aduc în scenă personaje contemporane, tîrgoveți și

https://biblioteca-digitala.ro

soldați, negustători și filozofi, episcopi și abați, călugări și preoți, aventurieri, căutători de comori, hangii, șarlatani, magicieni, saltimbanci, o adevărată „comedie umană" a vremii aceleia. Erasmus nu a fost numai un cărturar de cabinet. Călătorind într-una din oraș în oraș, strîngînd material erudit, dar notînd și observații asupra oamenilor, în palate ca și în cîrciumi de țară, nu-i scapă nimic din ceea ce îl putea interesa. *Colloquiile,* care ca și *Elogiul nebuniei* sau corespondența sa sînt scrise în clipe de răgaz, printre picături, arată măiestria lui Erasmus de a zugrăvi tipuri umane, interesul pentru viață, geniul lui lucid și ironic.

Lucrarea avu un succes prodigios și ediția completă din 1522, în număr de 24 000 exemplare, se vîndu în cîteva luni. În *Colloquii,* Erasmus reia atacurile sale împotriva bisericii și a călugărilor în special. Unii dintre contemporani sînt aduși în scenă sub nume fictive. *Colloquiile* stîrniră violente critici, cu atît mai mult cu cît apăreau în momentul în care izbucnise Reforma. Luther afișase în noiembrie 1517, pe ușa bisericii din Wittenberg, faimoasele sale 95 de puncte prin care atacă biserica romană.

În revolta împotriva Romei, Erasmus era solicitat să intervie. Nimeni nu contribuise mai mult ca el la critica orînduielilor religioase; scrierile lui măcinaseră prestigiul papilor și episcopilor. Luther la rîndul său vrea și el să-l atragă în luptă. Erasmus era atunci în culmea gloriei. Din toate colțurile Europei primea omagii. Era numit, în stilul solemn al epocii, prinț al științei, *doctor universalis,* părinte al studiilor, lumina lumii, Pythia occidentului, *vir incomparabilis et doctorum phoenix.* Ca și Voltaire mai tîrziu, în Europa secolului XVIII, el exercita atunci un fel de imperium asupra țărilor occidentale.

Erasmus pregătise Reforma: „Ubi Erasmus vincit, Luther irruit" (Unde Erasmus învinge, Luther dărîmă).

Printr-o scrisoare din martie 1519, Luther îl invită să se alăture Reformei și să lupte împotriva papalității.

Din păcate însă Erasmus era un reformist și nu un răsturnător. Temperamentul lui ura violența și tumultul;

https://biblioteca-digitala.ro

el prefera conciliația, compromisul și recomanda blîndețea și toleranța. Violența luptei începute îl sperie.

De cealaltă parte Luther lupta cu o pasiune fanatică. El va reproșa lui Erasmus rezerva sa, lipsa de hotărîre, ambiguitatea. „Regele ambiguității — scrie Luther despre Erasmus — continuă să stea în liniște pe tronul ambiguității".

Papa și episcopii îi cer să atace pe Luther. Francisc I îl cheamă la Paris, regele Angliei, ducele Bavariei și Saxoniei, arhiepiscopul de Mayența, cardinalul de York îi fac cele mai măgulitoare invitații.

Erasmus refuză. „Neglijînd toate aceste oferte, am să perseverez în lucrările pe care le-am întreprins". „Sînt hotărît să-mi păstrez, cu tenacitate, independența".

Papa Adrian al IV-lea îl învită la Roma în 1522 și îi cere să combată pe Luther. Erasmus se scuză invocînd motive de sănătate. „Drumul e lung și nesigur. Dacă ați spune unui rac să zboare, v-ar răspunde: dați-mi aripi. Eu vă răspund: redați-mi tinerețea, redați-mi sănătatea".

„Voiam — va scrie el papei Adrian IV — să îmbătrînesc liniștit în grădina muzelor. Dar iată că fatalitatea transformîndu-mă, acum la marginea mormîntului, în atlet, vrea să-mi pună în mînă în loc de liră, armele de gladiator".

Erasmus ezită să ia o atitudine, dar preferințele sale, ca erudit și umanist, mergeau către lumea romană.

Retras la Basel și apoi la Freiburg, Erasmus își trăiește ultimii ani, chinuit de boală. Suferea de gravelă și de reumatism și de o boală de stomac care îl făcea să slăbească. Prietenii săi cei mai buni, Thomas Morus și Fisher muriseră, executați, Jean Froben, secerat de o maladie în toamna anului 1527. Acum sosește o tardivă ofertă din partea papei care dorea să-l numească cardinal. Erasmus refuză. „Nu am evitat toată viața jugul ca să-l port acum înainte de moarte", va scrie el.

Luther tradusese biblia în limba germană, risipind prestigiul limbii latine. Unul din ultimele omagii primite de Erasmus fu acela al lui Rabelais: „Tot ce sînt, tot ce

https://biblioteca-digitala.ro

pot face îţi datorez numai ţie şi, dacă nu ţi-aş mărturisi aceasta, aş fi omul cel mai nerecunoscător din toate vremurile". „Salutare ţie, iubite părinte, mîndrie a patriei, geniu bun al artelor, luptător de neînvins pentru adevăr". Creatorul lui Gargantua persiflase şi el pe călugări, pe teologi şi pe .cei puternici dar, mai modern ca Erasmus, scrisese în limba franceză.

Ultimul dintre marii scriitori de limbă latină, Erasmus a beneficiat cel dintîi de avantajele tiparului şi operele lui, trase în numeroase ediţii, s-au răspîndit în toată Europa. Cu Erasmus scriitorul devine, pentru prima oară, o forţă europeană.

Opera lui Erasmus a contribuit la pregătirea transformărilor prin care avea să treacă Europa la ieşirea din evul mediu şi la începutul epocii burgheze, dar el n-a luat parte direct la acestea. Ezitările lui între Roma şi Reformă au fost mult criticate. Marx şi Engels îl consideră ca „un filistin prudent care nu vrea să-şi frigă degetele"[1]. Din dorinţa de a evita o schismă în sînul bisericii, Erasmus şi-a consacrat sforţările în scopul unei concilieri, care devenise imposibilă.

Temperamentul lui detesta violenţa şi misticismul. Era mai degrabă limpede decît profund. Aşa cum ne apare în portretele pictate de Holbein (şase), de Dürer (două) şi de Quentin Metzys, era mic la trup, cu ochi albaştri, cu faţa emaciată de studiu şi lectură. Cu sănătatea şubredă, toată viaţa a suferit de frig şi s-a îmbrăcat în haine groase. Figura lui respiră fineţe şi precauţiune, o teamă cuminte. Nici o trăsătură de îndrăzneală.

Era un intelectual ipohondru şi nervos. Singura mea vină e moderaţia: „Summa criminum meorum est quod sum moderatior", va scrie el către prietenul său Botzheim din Konstanz. Cu toată sănătatea lui delicată, el străbătu cu tenacitate de cîteva ori Europa în lung şi în lat, mergînd călare pe drumuri proaste şi nesigure, împins de instinctul lui vagabond şi de dorinţa de a cunoaşte.

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. XIV, ed. rusă, p. 477.

https://biblioteca-digitala.ro

La Basel se păstrează camera lui de lucru, așa cum a fost în 1536, cînd s-a stins marele umanist, cu portretul lui pictat de Holbein, cu testamentul său autograf, cu sigiliul, spada și inelul pe care le-a purtat.

La Rotterdam, în piața cea mare, se află o statuie de bronz a lui Erasmus care înlocuiește una mai veche de piatră, ridicată și ea în locul unei statui de lemn, așezată în 1540.

Dar amintirea lui trăiește mai vie în căsuța din suburbia Anderlecht, lîngă Bruxelles, unde a locuit, azi transformată în muzeu, și unde numeroase obiecte evocă figura marelui umanist, care poate fi considerat „unul din primii savanți laici ai vremurilor noi"[1]. Reforma germană, satira lui Swift, secolul enciclopediștilor, au în Erasmus un precursor. Multe din ideile lui au servit secole de-a rîndul ca arme în lupta pentru progresul social.

Firește, opera sa e plină de contradicții și critica socială e doar alegorică și incompletă, limitată de interesele de clasă ale burgheziei în ascensiune, de care era legat umanismul Renașterii.

Abia mai tîrziu, o dată cu dezvoltarea forțelor de producție, burghezia va ataca din plin instituțiile feudale care vor fi răsturnate prin revoluția burgheză din 1789.

*
* *

Elogiul nebuniei e, din scrierile lui Erasmus, aceea care a rezistat cu mai mult succes îmbătrînirii. Găsim aci pe eruditul cu vaste cunoștințe, pe criticul sever al timpului său, pe satiricul plin de sarcasm. Cartea a avut pînă azi peste două sute de ediții, fiind tradusă în toate limbile europene.

Lucrarea a fost intitulată de Erasmus Μωρίας ἐγκώμιον (MORIAS ENKOMION), titlu căruia i se adaugă explicația latină *Sive declamatio in laudem stultitiae*. Contemporanii

[1] „Voprosî Filosofii", 1955, nr. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

au latinizat titlul dîndu-i forma, devenită curentă *Encomium Moriae*.

Prima traducere s-a făcut în limba franceză, în 1520 şi era datorată lui Golliat de Pré, avînd ca titlu, după moda epocii, *De la déclamation des louenges de Follie stile facessieux et profitable pour cognoistre les erreurs et abuz du monde,* cu desene din traducerea franceză a lucrării lui Sebastian Brandt *La Nef des Folz du Monde* apărută în 1497 la Paris.

Traducerea de faţă, prima corectă în limba romînă (traducerea semnată de G. M. Amza din 1942 suferă de multe neajunsuri), pune la îndemîna cititorului romîn una din cele mai însemnate opere din literatura universală.

CONSTANTIN I. BOTEZ

https://biblioteca-digitala.ro

ERASMUS DIN ROTTERDAM, LUI THOMAS MORUS, PRIETENUL SĂU

Zilele trecute, pe cînd călătoream din Italia spre Anglia, pentru ca răstimpul în care trebuia să şed numai pe cal, să nu se piardă cu totul spre paguba literaturii şi în povestiri de rînd, încercai să zbor cu gîndul, din timp în timp, la studiile noastre comune şi să mă delectez cu amintirea unor amici, pe cît de iscusiţi într-ale ştiinţei, pe atît de plăcuţi, pe care-i lăsasem aici[1]. *Printre aceştia tu, Morus al meu, te aflai în primul rînd. Deşi eram departe, totuşi, zburînd la tine cu gîndul mă desfătam aidoma ca şi atunci cînd mă aflam în apropierea ta, lucru mai plăcut decît care mărturisesc că nu am avut în viaţă.*

Aşadar, chibzuind că la urma urmei trebuie să lucrez ceva, şi fiindcă răstimpul acesta părea puţin potrivit pentru cugetări mai adînci, îmi veni în minte să plăsmuiesc o laudă a prostiei[2]. *Vei zice: da cum de-ţi veni în gînd tocmai acest subiect?*

Mai întîi m-a îndemnat numele tău de familie, care seamănă cu moria *(în greceşte: prostie sau sminteală), oricît n-ai avea tu nimic comun cu această meteahnă. (Şi, după părerea tuturor, e chiar o diferenţă ca de la cer la pămînt). Apoi socoteam că acest joc al spiritului nostru*

https://biblioteca-digitala.ro

îţi va fi îndeosebi pe plac, întrucît obişnuieşti să te delectezi cu acest soi de umor, care e, dacă nu mă înşel, nici grosolan şi nici lipsit de duh, pînă la un punct. Căci îndeobşte îţi place să joci, în viaţa de toate zilele a muritorilor, rolul unui Democrit[3].

Deşi, datorită deosebitei puteri de pătrundere a minţii tale, te afli cu mult deasupra oamenilor de rînd, totuşi, potrivit caracterului tău amabil şi omenos, eşti gata oricînd să te cobori bucuros, în orice societate, şi să arăţi înţelegere mulţimii celei mari. Primeşte, deci cu bunăvoinţă această mică disertaţie; ţi-o dedic ca o chezăşie a prieteniei noastre şi nădăjduiesc că vei lua şi această lucrare sub ocrotirea ta. Îţi este închinată, aşa că nu-mi mai aparţine.

Se vor ivi, de bună seamă, critici cu mîncărime de condei, care mă vor defăima spunînd, unii, că asemenea fleacuri nu se potrivesc cu demnitatea unui teolog[4]*; alţii, că o asemenea satiră muşcătoare e departe de modestia creştină: ei mă vor învinui că am dat iarăşi viaţă „vechii comedii"*[5] *şi că împung în dreapta şi în stînga ca un nou Lucian*[6].

Rog, însă, dintru început, pe acei care fac caz de uşurătatea subiectului şi de tratarea lui în chip umoristic, să cugete că nu eu am născocit acest fel de scriere, ci că autori cu mult prea vechi şi vestiţi au scris asemenea lucrări. Cîte veacuri nu s-au scurs de cînd Homer a tratat în versuri „Războiul broaştelor cu şoarecii", Vergiliu, „Ţînţarul" şi „Plăcinta cu brînză", Ovidiu, „Nuca"! Policrate[7] *şi adversarul său, Isocrate*[8]*, şi-au luat ca subiect de inspiraţie preamărirea lui Busiris*[9]*, iar Glaucon*[10]*, lauda nedreptăţii; Favorinus*[11] *a slăvit pe Tersite*[12] *şi frigurile quartane*[13]*, Synesius*[14]*, chelia, iar Lucian o muscă şi apoi*

https://biblioteca-digitala.ro

un parazit. N-a scris oare Seneca apoteoza lui Claudiu[15], *iar Plutarh, un dialog între Gryllus, şi între Ulise? Oare Lucian şi Apuleius*[16] *n-au povestit istoria unui măgar, şi nu mai ştiu cine n-a scris oare testamentul unui porc pe nume Grunnius Corocotta? Pînă şi sfîntul Ieronim aminteşte de acest lucru*[17].

Aşadar e bine ca aceşti cititori să-şi închipuie că am jucat şah ori că m-am distrat după pofta inimii. Căci ar fi peste măsură de nedrept ca, atunci cînd îngăduim tuturor breslelor să-şi aibă desfătările lor, să nu permitem tocmai oamenilor cu carte un prilej de joacă, mai cu seamă că şotiile lor au un miez hrănitor şi ghiduşiile lor sînt ticluite cu atîta tîlc, că cititorii cu mintea ceva mai deschisă pot să se aleagă din ele cu mai mult folos decît din nişte tomuri posace şi solemne. Unul ridică în slăvi retorica sau filozofia într-o cuvîntare compilată migălos, altul preamăreşte un anumit cap încoronat, un oarecare îndeamnă la război asupra turcilor, altul prezice viitorul, iar altul aduce în discuţie nu mai ştiu ce noutăţi cu privire la . . . , „lîna de capră"![18]

Căci, după cum nu e nimic mai prostesc decît să dezvolţi în glumă probleme serioase, tot aşa nu e nimic mai de rîs decît să înfăţişezi un subiect comic într-un stil grav şi pompos. Publicul are dreptul să judece această scriere a mea. Totuşi, dacă nu mă orbeşte filaftia[19], *am lăudat Prostia nu tocmai . . . prosteşte.*

Cît despre usturimea muşcăturilor mele, răspund că de totdeauna a fost îngăduită scriitorilor libertatea de a înfăţişa, nepedepsiţi, umorul vieţii celei de toate zilele, cu rezerva, însă, ca această libertate să nu se transforme în patimă. Sînt uimit de gingăşia urechilor din vremea noastră: ele nu mai pot suporta decît titluri pompoase.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai mult chiar, se văd oameni cu păreri așa de sucite despre religie, că ar răbda mai degrabă cele mai mari pîngăriri aduse lui Hristos, decît să tolereze cea mai ușoară aluzie la papă sau la împărat, îndeosebi atunci cînd interesul lor bănesc e în joc. Oare, rogu-vă, acel care, fără să atace pe nimeni personal, mustră întreg neamul omenesc, pare că ia în zeflemea sau mai degrabă povățuiește (pe alții) și-i previne? Sub cîte nume nu m-aș fi ironizat atunci pe mine însumi! Apoi, acela care nu cruță nici o categorie de oameni, acela arată că e mîniat nu împotriva unui om anume, ci împotriva tuturor viițiilor. Așadar, dacă este vreunul care strigă că a fost lovit, apoi acela ori dă pe față conștiința ori teama.

În genul acesta a scris sfîntul Ieronim mai liber și mai biciuitor ca oricare altul, nepregetînd cîteodată de a pomeni chiar nume.

În cea ce mă privește, nu numai că nu amintesc nici un nume, dar mi-am temperat și stilul în așa fel, încît cititorul inteligent va pricepe ușor că am căutat mai degrabă plăcerea, decît mușcătura. Căci n-am scormonit niciodată, ca Juvenal, prin cloaca aceea ascunsă a fărădelegilor, ci am năzuit să înfățișez mai mult apucăturile cele ridicole, decît cele infame. Acum, cine nu e mulțumit nici cu temeiurile aceste, să se gîndească, cel puțin, că totuși e ceva frumos să fii mustrat de către Prostie. Poftind-o să ia cuvîntul, trebuia să-i potrivesc și vorbele după firea ei.

Dar la ce bun să-ți mai înșir aceste lucruri ție, un patron atît de venerabil, încît poți apăra chiar pricini nu din cele mai onorabile, într-un chip deosebit de izbutit?

Sănătate, deci prea învățatule Morus, și cu mînă tare păzește-ți... Moria ta.

La țară, 9 iunie 1508.

https://biblioteca-digitala.ro

ELOGIUL NEBUNIEI
SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI

GRĂIEŞTE PROSTIA:

<*Hazul proştilor**.> Oricît m-ar defăima îndeobşte muritorii — căci ştiu bine cît de rău e încondeiată Prostia chiar în ochii celor mai proşti — susţin, totuşi, că eu, asta, sînt singura care, prin puterea mea, înveselesc şi pe zei, şi pe oameni. Iată o dovadă plină de noimă: De cum m-am înfăţişat să vorbesc înaintea acestei adunări numeroase, dintr-o dată chipurile tuturor s-au luminat atît de mult de o nouă şi oarecum neobişnuită veselie, şi atît de mult m-aţi salutat cu rîsul vostru zglobiu şi drăgălaş, încît îmi pare că toţi cei cîţi sînteţi de faţă păreţi aidoma zeilor celor omerici, îmbătaţi de nectar amestecat cu nepenthe[20], pe cită vreme, mai înainte şedeaţi posomorîţi şi abătuţi, de parcă chiar atunci v-aţi fi întors din peştera lui Trofoniu[21].

De altfel, după cum soarele îşi arată iarăşi pămîntului faţa sa daurită şi frumoasă, ori precum, după o iarnă grea, o primăvară tînără vine să adie cu zefiruri blînde şi ca prin farmec toate lucrurile capătă o nouă înfăţişare şi strălucesc într-o culoare plină de frăgezi-

* Titlurile din paranteze ascuţite lipsesc în original; ele au fost introduse pentru mai multă uşurinţă în urmărirea ideii principale a fragmentului respectiv — *N.R.*

https://biblioteca-digitala.ro

me; tot astfel şi voi, de îndată ce m-aţi zărit, aţi luat o cu totul altă înfăţişare. Şi astfel prin simpla mea prezenţă eu am înfăptuit ceea ce retorii cei iscusiţi izbutesc doar în urma unor lungi şi chibzuite cuvîntări: anume, să vă alung toate grijile cele mistuitoare ale sufletului.

<*Rostul cuvîntării.*> Dar să vă spun acum de ce m-am înfăţişat înaintea voastră în aceste straie neobişnuite, dacă nu vă vine greu să urmăriţi cu luare aminte pe cea care vă vorbeşte. Firește, nu cu atenţia pe care o arătaţi predicatorilor, ci cu aceea pe care o aveţi faţă de saltimbancii, măscăricii şi paiaţele de la bilci şi cu care odinioară Midas al nostru l-a ascultat pe Pan[22]. Căci am găsit cu cale să fac în faţa voastră puţină sofisticărie, dar nu de aceea care astăzi bagă în capul celor tineri doar nişte bazaconii lipsite de gust şi fără de noimă dîndu-le o îndîrjire spre ceartă mai aprigă chiar decît cum se vede între muieri, ci eu mă voi lua după cei vechi, care, spre a scăpa de înjositoarea numire de înţelepţi *(sofoi)*, au preferat să se numească sofişti. Îndeletnicirea lor era să slăvească, prin elogii, însuşirile zeilor şi ale eroilor. Aşadar veţi auzi acum un elogiu, dar nu al lui Hercule, nici al lui Solon, ci al meu însămi: al Prostiei!

<*Lauda de sine.*> Ei bine, aflaţi că nu dau nici doi bani pe acei înţelepţi care susţin că e un lucru prostesc şi neobrăzat ca să se laude cineva singur. Fie acest lucru oricît de prostesc ar pofti ei, cu condiţia numai

https://biblioteca-digitala.ro

să recunoască faptul că această apucătură este cel puțin potrivită cu... prostia. Căci ce e mai potrivit decît ca însăşi Prostia să fie crainica propriilor sale laude? Cine ar putea să mă zugrăvească mai bine decît eu însămi? Afară numai dacă cineva pretinde că mă cunoaşte mai bine decît mă cunosc eu pe mine! Deşi cred că ceea ce fac eu e cu mult mai modest decît ceea ce fac de obicei puternicii şi înţelepţii acestei lumi care, mînaţi de o falsă ruşine, plătesc pe cîte un retor mai linguşitor sau vreun poet găunos ce se lasă năimiţi, ca din gura lor să audă o tămîiere ce nu-i decît cea mai sfruntată minciună. Şi, într-acestea, prea ruşinosul patron se umflă în pene ca un păun, îşi ciuleşte creasta la vorbele nerușinatului linguşitor ce pune un asemenea om de nimic alături de zei şi îl dă ca pildă deplină a tuturor virtuţilor, deşi ştie că este departe ca de la cer la pămînt de acest model, că împodobeşte cu pene străine o cioară, că încearcă să facă din negru alb şi din ţînţar armăsar.

La urma urmei nu fac decît să ascult de cunoscutul proverb care spune că, dacă nu găseşti pe nimeni să te laude, eşti slobod să te lauzi singur. Măcar că cu acest prilej mă mir — cum să zic? — de nerecunoştinţa sau de tembelismul muritorilor: toţi mă urmează cu sîrguinţă şi se bucură de binefacerile mele, şi cu toate acestea de atîtea veacuri nu s-a găsit nici unul care, printr-o cuvîntare, să facă, plin de recunoştinţă, un pa-

https://biblioteca-digitala.ro

negiric Prostiei, deşi s-au găsit unii care, prin elogii grijuliu făcute, cu mare bătaie de cap şi cu multă cheltuială de somn şi untdelemn, au preamărit pe de-alde Busiris, Falaris[23], frigurile, musca, chelia şi alte podoabe de felul acesta. Ei bine, veţi auzi acum de la mine lauda aceleia[24], expusă într-o cuvîntare improvizată şi fără cuvinte alese, însă cu atît mai apropiată de adevăr.

<Oratorii sînt luaţi în rîs.> Pînă una, alta, să nu credeţi că spun aceasta doar ca să mă fălesc cu talentul meu, cum fac cei mai mulţi oratori. Căci aceştia, după cum ştiţi, după ce aduc o scriere la care au lucrat treizeci de ani — uneori chiar una compilată din autori străini — zic că au scris-o sau dictat-o în trei zile, pentru a se... destinde! Mie, însă, mi-a plăcut totdeauna să spun... ce-mi vine pe limbă[25].

Apoi să nu se aştepte cineva de la mine ca, după metoda vulgară a retorilor ăstora, să mă explic pe mine însămi prin vreo definiţie şi, cu atît mai puţin, să mă clasific, căci amîndouă aceste operaţii ar fi de rău augur. Cum să-mi hotărăsc graniţele, cînd puterea mea se întinde atît de departe cît ţine neamul omenesc? Cum să mă „divid"[26], cînd toţi într-un glas îmi recunosc divinitatea mea? De altfel, de vreme ce sînt înaintea voastră în carne şi oase şi mă vedeţi cu ochii voştri, ce rost mai are să vă înfăţişez într-o definiţie oarecum umbra şi chipul meu? Sînt pur şi simplu, după cum vedeţi, acea dăruitoare de bunuri pe care latinii o numesc *Stultitia* (Prostia), iar grecii Μωρία.

<Prostia n-are nevoie să se ascundă.> De altfel, la ce bun să vă mai spun şi acest lucru? Nu mă dă de gol chiar înfăţişarea mea? Nu stă oare scris pe fruntea mea cine sînt? Şi dacă cineva s-ar înşela pînă într-atît,

https://biblioteca-digitala.ro

încît să susţină că sînt Minerva sau Înţelepciunea, n-ar avea decît să mă privească mai cu luare aminte, chiar dacă n-aş rosti nici un cuvînt, deşi cuvîntul este oglinda

cea mai adevărată a sufletului. La mine nu merge cu sulemeneli: ce mi-e'n guşă, şi-n căpuşe; sînt totdeauna aşa cum mi-e felul şi aceasta se vede atît de bine, că nu mă pot maimuţări nici chiar aceia care mai vîrtos îşi însuşesc titlul şi masca înţelepciunii, umblînd ca nişte măgari în piele de leu. Oricît s-ar trudi să se prefacă, totuşi, urechile lor răsărind pe undeva, îl dau de gol pe Midas. Şi, zău, tare nerecunoscător mai este şi soiul acesta de oameni care, deşi sînt ciraci de-ai noştri, totuşi în lume le e atît de ruşine de porecla noastră, încît le-o aruncă uneori altora în faţă ca o mare ocară. Şi apoi pe nişte oameni de aceştia ce ţin morţiş să treacă drept nişte înţelepţi ca Thales, şi totuşi sînt de fapt din cale afară de smintiţi, nu avem oare dreptul să-i numim înţelepţi-nerozi?

<*Emfaza oratorilor.*> Am găsit mai potrivit să merg pe urma oratorilor din vremea noastră, care se socot aidoma zeilor, dacă se înfăţişează ca lipitorile, cu

https://biblioteca-digitala.ro

două limbi[26 bis] și consideră ca o mare ispravă dacă la cuvîntările lor latinești atîrnă pe ici, pe colo, în chip de înfloriturí, și cîteva zorzoane grecești, deși se potrivesc ca nuca 'n perete. Cînd le lipsește cunoașterea limbilor străine, atunci scot de prin niscaiva hîrțoage mucede patru sau cinci cuvintele învechite, ca să arunce praf în ochii cititorilor și — vezi, doamne — aceia care înțeleg să fie și mai plini de sine, iar acei care nu înțeleg, să-i admire cu atît mai vîrtos, cu cît înțeleg mai puțin. Căci pentru noi, proștii, nu e mică plăcerea de a privi lucrurile cu o atît mai strașnică admirație, cu cît vin mai de departe. Iar dacă unii sînt cuprinși de ceva mai multă ambiție (plăcerea lor e) să zîmbească cu înțeles, să bată din palme și, după pilda măgarului, să dea din urechi ca să pară și celorlalți că au înțeles pe deplin: „Așa e, așa e!".

Dar să ne întoarcem la oile noastre.

<*Numele și familia Prostiei.*> Îmi cunoașteți așadar numele, domnii mei... dar ce epitet să vă dau? De bună seamă pe acela de „prea proștii mei domni". Căci cu ce nume mai de cinste ar putea zeița Prostia să-i denumească pe adoratorii ei? Și fiindcă puțini dintre voi știu din ce neam mă trag, să încerc a vă depăna povestea mea. Aflați că n-am avut de tată nici Haosul, nici pe Saturn, nici pe Orcus, nici pe Japet sau pe vreunul din neamul cel învechit și hodorogit al zeilor. Tatăl meu este Plutus, zeul avuției, care — să nu se supere Hesiod, Omer și nici chiar Jupiter — este „tatăl oamenilor și al zeilor"[27]. Cu un gest al lui răstoarnă cu susul în jos și cu josul în sus și cele sfinte și cele lumești; el,

https://biblioteca-digitala.ro

Plutus, ce poate hotărî şi războaiele, şi pacea, şi imperiile, şi adunările cele de taină şi judecăţile, şi obşteştile adunări şi căsătoriile, şi convenţiile, şi alianţele, şi legile şi artele, şi desfătările ca şi trebile serioase (vai nici nu mai pot să-mi trag sufletul), pe scurt, care cîrmuieşte toate treburile oamenilor atît cele obşteşti, cît şi cele particulare; Plutus, fără de sprijinul căruia întreaga ceată a zeilor cîntaţi de poeţi, ba chiar nici zeii cei aleşi[28] n-ar exista ori ar trebui să se mulţumească cu jertfe mult prea slabe; Plutus, în fine, a cărui mînie e aşa de groaznică încît nici Pallas[29] n-ar putea să-i apere pe muritori de ea; în schimb ocrotirea hărăzită de el e aşa de tare că cine se bucură de ea ar putea trimite la naiba şi pe Jupiter cu toate trăsnetele lui. Iată deci cine mi-e tatăl! Şi el m-a născut nu din ţeastă, aşa cum a născut Jupiter pe Pallas cea posacă şi cruntă, ci din împreunarea cu nimfa Neotes[30], cea mai nurlie şi mai şăgalnică dintre nimfe. Tată-meu şi maică-mea nu erau ferecaţi de căsătoria cea tristă, precum s-a născut fierarul acela şchiop, Vulcan, dintr-o căsnicie legiuită, ci „în dulce iubire", cum zice Omer al nostru. Şi ca să nu mai încapă nici o îndoială, vă lămuresc că m-a născut nu Plutus acela gîrbov şi lipsit de vedere al lui Aristofan[31], ci Plutus cel tînăr, vînjos şi cu sînge fierbinte, nu numai din pricina tinereţii, ci mai cu seamă în urma nectarului îmbelşugat şi nebotezat pe care tocmai îl băuse la un banchet al zeilor.

<*Locul de baştină al Prostiei.*> Şi acum, dacă mă veţi întreba de locul naşterii mele — căci azi se socoate drept un lucru din cale afară de însemnat pentru obîrşia nobilă a cuiva locul unde cineva a scos primele ţipete — (vă spun că) eu nu m-am născut nici în pluti-

https://biblioteca-digitala.ro

toarea insulă Delos, nici n-am ieşit din sînul mării[32] nici în peşterile boltite[33], ci în fericitele ostroave unde toate cresc nesemănate şi nemuncite[34]. Pe acolo nu-i nici muncă, nici bătrîneţe, nici vreo boală, iar pe cîmpuri nu se vede nici asfodel, nici nalbă, ceapă, niprală, fasole sau altfel de legume obişnuite, ci peste tot ochii şi mirosul sînt alintaţi de moly[35], panoceu, nepenthe, maghiran, ambrozie, nufăr, trandafir, viorea, zambile, ca în grădinile lui Adonis. Născută în astfel de desfătări, nu mi-am început viaţa cu lacrimi, ci chiar din prima clipă am zîmbit blînd măicuţei. De altfel nu sînt de loc invidioasă pe Cronion[36] părintele atotţiitorul pentru capra ce l-a alăptat, fiindcă pe mine m-au hrănit la sînul lor două dintre cele mai gingaşe nimfe: una, Methe[37] o fiică a lui Bacus, alta, Apaedia[38], o fiică a lui Pan.

Le vedeţi de altfel şi în alaiul celorlalte însoţitoare ale mele, al căror nume, dacă vreţi să-l cunoaşteţi, nu-l veţi auzi de la mine decît în greceşte.

<*Soaţele Prostiei.*> Aceasta frumoasă de colo, cu sprîncenele trufaş sumese, este Iubirea de sine. Cealaltă, pe care o vedeţi făcînd ochi dulci şi bătînd din palme, se numeşte Linguşirea. Alta, pe jumătate aţipită, de parcă doarme, se numeşte Uitarea. Asteia, cu mîinile încrucişate, sprijinită în coate, îi zice Trîndăvia. Cealaltă de colo, încununată cu o cunună de trandafir şi căreia tot trupul îi miroase a parfumuri, se cheamă Plăcerea. Cealaltă, cu privirea rătăcind încoace şi-ncolo, se

https://biblioteca-digitala.ro

numește Sminteala. În sfîrșit, aceasta de aici, cu pielea lucie și durdulie, se cheamă Pofta. Printre aceste fetișcane vedeți și doi zei: unul se cheamă Cheful, celălalt, Somnul cel fără trezire. Sprijinită pe această ceată de slujitori credincioși, îmi întind stăpînirea mea peste tot, poruncind chiar și celor ce stau pe tron.

<*Zeița Prostia.*> V-am vorbit despre obîrșia, creșterea și alaiul meu. Acuma, ca să nu par că uzurp fără nici un drept numele de zeiță, ascultați cu luare aminte cît de folositoare sînt eu oamenilor — ca și zeilor — și cît de departe se întinde puterea mea.

Într-adevăr, cineva a scris o dată — și pe bună dreptate — că a fi zeu înseamnă să ajuți pe muritori[39]; și dacă au fost pe drept primiți în sfatul zeilor atît cel care a arătat oamenilor folosul grîului și al vinului, cît și cei care au învățat pe oameni vreo înlesnire de felul acesta, apoi de ce să nu fiu și eu socotită și numită cu drept cuvînt, alfa și omega tuturor zeităților, eu care singură dăruiesc tuturor de toate?

<*Prostia, cauza perpetuării speciei omenești.*> Mai întîi și întîi, ce poate fi mai prețios și mai dulce decît însăși viața? Iar obîrșia vieții pe seama cui se cuvine să fie pusă mai degrabă decît pe seama mea? Căci nici lancea Atenei, „celei născute dintr-un tată puternic", nici scutul lui Joe, „cel de nori stîrnitorul" nu creează și nu fac să sporească neamul muritorilor. Ci însuși el, „Tatăl zeilor și oamenilor", care printr-o clătire a capului face să se cutremure întreg Olimpul, trebuie să lase deoparte și fulgerul cel cu trei limbi și înfățișarea sa titanică cu care, cînd vrea, înspăimîntă pe toți zeii, și, după obiceiul actoricesc, să ia, sărmanul, de-a binelea o altă mască, dacă vrea să facă ceea ce niciodată nu încetează de a face, adică să toarne la copii. Stoicii se soco-

https://biblioteca-digitala.ro

tesc a fi cei mai aproape de zei. Daţi-mi unul din aceşti înţelepţi. Ei bine, să fie de trei, de patru; de o mie de ori stoic, totuşi şi ăsta trebuie să-şi lase la o parte, dacă nu barba, semnul înţelepciunii — pe care de altfel îl are comun cu ţapii — oricum acea seriozitate, să-şi descreţească fruntea şi să-şi părăsească morala lui aspră şi să facă vreo prostie oricît de mică. Într-un cuvînt, acest înţelept, dacă vrea să fie tată trebuie să mă cheme pe mine, pe mine, zic. Şi de ce să nu vorbesc cu voi mai deschis, după obiceiul meu? Rogu-vă, oare capul, faţa, pieptul, mîna, urechea (care se socotesc părţi cinstite) dau naştere la zei sau la oameni? Nu cred. Ci acea parte aşa de neroadă şi de caraghioasă, că nu poţi s-o pomeneşti fără să rîzi, este prăsitoarea neamului omenesc. Mai vîrtos decît acea tetradă pitagoreică[40], acest mădular este izvorul sacru din care toate îşi trag viaţa.

Ei bine, vă întreb: care bărbat ar vrea să-şi vîre grumazul în jugul căsniciei, dacă ar sta să se gîndească de mai înainte la neajunsurile acestei vieţi, precum fac aceşti înţelepţi, sau ce femeie ar lăsa să se apropie de ea un bărbat, dacă ar cunoaşte dinainte sau ar sta să cumpănească primejdiile şi durerile naşterii ori truda creşterii copiilor? Apoi, dacă vă datoriţi viaţa căsniciilor, iar căsătoria o datoriţi Smintelii — care e slujnica mea — atunci de bună seamă că veţi pricepe cît îmi datoraţi mie.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe urmă, ce femeie, după ce a trecut prin pătimirile astea, ar vrea s-o ia de la început, dacă nu i-ar veni într-ajutor Uitarea? Nici chiar însăşi zeiţa Venus, oricît s-ar opune Lucreţiu[41], nu va putea tăgădui că fără ajutorul nostru iscusinţa ei ar fi deşartă şi stearpă. Prin urmare, din acel joc caraghios şi beat al nostru, răsar şi filozofii cei austeri (al căror loc l-au luat acuma aceia pe care norodul îi numeşte călugări) şi regii cei înveşmîntaţi în purpură şi preoţii cei cucernici şi de trei ori preasfinţii papi, în sfîrşit, întreaga ceată a zeilor celor de poeţi cîntaţi, ceată aşa de numeroasă, că Olimpul, cît e el de încăpător, abia de poate cuprinde gloata lor.

<*Prostia face viaţa lesnicioasă.*> Dar e puţin lucru, de bună seamă, că mie mi se datorează şi răsadul şi izvorul vieţii, dacă nu voi arăta că şi orice înlesnire în viaţa asta vine tot de la mine. Ei bine, viaţa asta se mai poate numi viaţă dacă scoţi din ea plăcerea? — Bravo! Aplaudaţi. Ştiam eu că nici unul dintre voi nu e aşa de nerod[42], — mai bine zis, tot cuminte — ca să (nu) împărtăşească această părere. Măcar că şi stoicii ăştia nu dispreţuiesc plăcerea, deşi se prefac cu mare grijă şi o defaimă în faţa norodului cu mii de ocări, pentru ca, vezi bine, speriindu-i pe alţii, să se poată ei bucura mai din plin. Dar, pentru numele lui dumnezeu, ce parte din viaţă nu e tristă, mohorîtă, urîtă, searbădă, plicticoasă, dacă nu-i adaugi dresul şi mirodenia Prostiei? Şi, măcar că avem ca mărturie a acestui lucru pe acel vestit Sofocle, care nu a fost niciodată îndeajuns de lăudat, şi care, într-un vers, a făcut un minunat elogiu al meu:

A nu gîndi nimic... e cel mai dulce trai[43],

totuşi, să lămurim acest lucru mai în amănunt.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Prostia vîrstelor.*> Mai întîi şi întîi cine nu ştie că vîrsta copilăriei e cea mai veselă şi mai plăcută pentru toţi? Căci, la urma urmei, ce altceva este acel ce la copiii pe care îi sărutăm, îi îmbrăţişăm, îi alintăm atîta (încît şi un duşman sare în ajutorul acestei vîrste fragede), decît farmecul Prostiei cu care dinadins firea cuminte i-a înzestrat pe prunci, pentru ca prin această nadă a plăcerii să poată îndulci osteneala celor care-i cresc şi să cîştige dragostea ocrotitorilor lor? După copilărie vine adolescenţa, pe care o iubesc toţi, o ajută sincer, o sprijină cu sîrguinţă, îi întind cu bunăvoinţă mîini îndatoritoare. Şi de unde vine farmecul acesta la adolescenţă? De unde, dacă nu de la mine, cu sprijinul căreia ea trăieşte cît mai puţin înţelept şi, deci, cu atît mai lipsită de griji?

Vreau să trec bucuros ca mincinoasă, dacă tinerii, crescînd mai mari şi începînd să judece oarecum bărbăteşte datorită vieţii şi disciplinei, — dacă tinerii aceştia, zic, nu-şi pierd din ce în ce mai mult floarea tinereţii lor, vioiciunea lor amorţeşte, farmecul se răceşte, vigoarea se ostoieşte. Cu cît adolescentul se îndepărtează mai mult de mine, cu atît mai puţin se bucură de viaţă, pînă cînd sosește bătrîneţea împovărătoare, urîtă nu numai altora, dar chiar şi ei însăşi. Nici un muritor n-ar putea-o suferi, dacă eu, cuprinsă de milă faţă de chinuri aşa de mari, nu le-aş întinde o mînă de ajutor şi, precum în operele poeţilor, zeii scapă pe muritori de pieire, printr-o metamorfoză, tot aşa şi eu, pe cît se poate, rechem la copilărie pe cei ce sînt

https://biblioteca-digitala.ro

cu un picior în groapă. De aici şi acea vorbă nimerită din popor, care îi numeşte de obicei „căzuţi în mintea copiilor".

Negreşit, dacă cineva mă întreabă cum pun eu la cale această prefacere, nici acest lucru n-am să vi-l ascund. Îi duc la fîntîna Lethei noastre (ce izvorăşte din Insulele Fericiţilor, iar în Infern curge ca un mic pîrău) ca să bea zdravăn din apa uitării şi aşa, pierzînd treptat grijile sufletului, întineresc din nou. Dar zic unii: ăştia aiurează şi spun prostii. Ei da! Dar tocmai asta înseamnă a întineri. Oare ce altceva este a fi copil, de cît a aiura, a spune şi a face prostii? Oare, la această vîrstă, nu ne desfată tocmai faptul că ea nu este cuminte? Cine n-ar urî şi nu s-ar spăimînta, ca de un monstru, de un copil cu minte de bărbat? „Urît mi-e copilul copt la minte"[44], spune un proverb nimerit şi foarte răspîndit. Însă cine ar putea întreţine legături de prietenie cu un bătrîn, care, pe lîngă o lungă experienţă, ar mai păstra şi o egală ascuţime de judecată?

Aşadar mulţămită mie bătrînul dă în mintea copiilor, şi, totuşi, aiuritul acesta al meu scapă de grijile acelea nenorocite, de care este chinuit înţeleptul. De altfel, ca prieten de băutură nu este de fel plictisitor. El nu simte scîrba de viaţă pe care o vîrstă mai robustă abia dacă o suportă. Uneori el se întoarce, ca bătrînul lui Plaut, la cele trei litere[45], tare nefericit dacă ar trebui să trăiască în chip înţelept. Datorită mie, el e fericit, plăcut totodată prietenilor şi bun amic de taifas. Apoi chiar la Omer, din gura lui Nestor curge o vorbire mai dulce ca mierea, pe cînd vorbirea lui Ahile e amară; şi la acelaşi autor, bătrînii ce şed pe ziduri grăiesc plini de o înfloritoare graţie[46]. În această privinţă bătrîneţea întrece co-

https://biblioteca-digitala.ro

pilăria, care, negreşit, e dulce, dar nu poate vorbi, şi, deci, e lipsită de cea mai mare desfătare a vieţii, adică de taifas.

Mai adăugaţi la aceasta şi faptul că bătrînii simt o puternică aplecare spre copii, şi copiii, la rîndul lor, se simt bine cu bătrînii:

Cum îi tot adună
Un zeu pe cei de o teapă împreună.[47]

Ce deosebire este între ei, decît că unul e mai zbîrcit şi numără mai mulţi ani de vîrstă? Încolo, părul albineţ, lipsa dinţilor, măsura mai mică a trupului, pofta de lapte, bîlbîiala, vorbăria, zăpăceala, nechibzuinţa, — pe scurt: toate celelalte — se potrivesc. Cu cît se apropie mai mult de bătrîneţe, cu atît revin mai aproape de copilărie, pînă cînd, ca şi copiii, se despart de viaţă fără scîrbă şi fără presimţirea morţii.

<*Prostia, zeiţă atotputernică, dă oamenilor tinereţe veşnică.*> Să poftească acum, cine vrea, să pună această binefacere a mea alături cu prefacerile cu care zeii procopsesc pe oameni. Nici nu vreau să pomenesc ce se apucă zeii să facă la mînie, însă pe aceia, pe care îi ocrotesc mai mult, îi preschimbă în copac[48], în pasăre[49], în greiere[50] ori chiar în şarpe [51], ca şi cum însuşi acest fapt n-ar însemna să pieri, adică să te preschimbi în altul. Eu, însă, îl fac pe om să se întoarcă la vîrsta[52] lui cea mai bună şi cea mai fericită.

Dacă muritorii s-ar lepăda de orice legătură cu înţelepciunea şi ar trăi mereu cu mine, nu ar mai fi niciun bătrîn pe lume, ci fericiţi, s-ar bucura de o veşnică tinereţe. Nu vedeţi chipurile astea posace, care, cufundate fie în studii filozofice sau dedaţi unor treburi serioase şi grave, au ajuns bătrîni înainte de a fi tineri şi

https://biblioteca-digitala.ro

anume (din pricina) grijilor şi a încordării neîntrerupte şi dîrze a minţii, care au secat spiritul şi sucul vieţii? Pe cînd, dimpotrivă, nerozii mei[53] sînt grăsuni, rotofei şi cu pielea bine îngrijită, ca nişte adevăraţi porci de Acarnania — cum se spune — care n-au să simtă nicicînd vreun neajuns al bătrîneţii, dacă nu s-ar molipsi întrucîtva de atingerea cu înţelepţii. Dar asta-i viaţa oamenilor, să nu fie nicicînd fericiţi în toate privinţele.

La aceasta se mai adaugă mărturia nu uşoară a unui proverb răspîndit, în care se spune că Prostia e singurul lucru care, pe de o parte poate să păstreze tinereţea — altminteri foarte fugară — iar, pe de altă parte, să ţină departe bătrîneţea cea nesuferită. Aşa că este întemeiat ceea ce se spune îndeobşte despre locuitorii Brabantului: în loc să se facă mai cuminţi cu vîrsta, ca ceilalţi oameni, ei îşi fac de cap cu atît mai vîrtos cu cît se apropie de bătrîneţe. Şi nu există un alt neam de oameni mai plăcut ca ei în relaţiile zilnice şi care să simtă mai puţin tristeţea bătrîneţii.

Cu aceştia, atît ca spaţiu, cît şi ca datini, sînt vecini olandezii mei, căci de ce să nu le zic „ai mei", cînd ei sînt ciracii mei atît de sîrguitori, că şi-au cîştigat în popor o poreclă ce se trage din numele meu[54], de care (poreclă) lor nu numai că nu le e ruşine, dar chiar se şi făl esc cu ea. Poftească acum muritorii cei din cale afară de proşti să caute pe alde Medea, Circe, Venus, Aurora ori fîntîna cu apă vie, cînd numai eu singură pot şi obişnuiesc să dau înapoi tinereţea. La mine se găseşte sucul acela făcător de minuni cu care fiica lui Memnon i-a pre-

https://biblioteca-digitala.ro

lungit moşului său, Tithon, tinereţea; eu sînt Venus aceea cu puterea căreia Phaon, dintr-un moşneag, s-a schimbat într-un tînăr aşa de frumos, că Safo s-a îndrăgostit de el; ale mele sînt ierburile — dacă sînt vreunele; ale mele sînt farmecele, al meu izvorul acela, care nu numai că ne aduce îndărăt tinereţea scursă, dar — ceea ce e mai de dorit — o şi păstrează veşnic. Dacă toţi sînteţi de această părere, că nu e nimic mai bun şi nimic mai urît decît bătrîneţea, vedeţi cît îmi datoraţi mie care vă păstrez un bun aşa de mare, în timp ce îndepărtez un rău atît de nemăsurat!

<*Prostia e de folos şi zeilor.*> Dar ce tot vorbesc într-una de muritori? Colindaţi cerul întreg şi primesc să-şi bată joc oricine de numele meu, dacă va găsi vreo zeitate care să nu fie pocită şi respingătoare, dacă nu se face plăcută mulţămită puterii mele. Căci de ce Bacus e totdeauna tînăr şi pletos? Apoi pentru aceea că, fiind zănatec şi beţivan, îşi petrece toată viaţa în ospeţe, jocuri, danţuri şi veselie, şi nu are de-a face nici în clin şi nici în mînecă cu (zeiţa) Atena. În fine, nu ţine cîtuşi de puţin să treacă drept înţelept, ba dimpotrivă se bucură că este cinstit cu nebunii şi cu glume. Nici nu se simte jignit de proverbul care îi dă porecla de nerod, căci asta şi înseamnă: „mai prost ca Moryhos“[55]. Pe drept i-au dat numele de Moryhos, fiindcă plugarii veseli îi mînjeau faţa cu must şi cu smochine dulci, aşa cum sta în faţa templului. Cîte săgeţi n-a azvîrlit oare vechea comedie în Bacus al nostru[56]! Ce zeu nătîng — strigă ei — vrednic să se nască dintr-o drăcie[57]!

Dar cine nu ar vrea mai bine să fie prost şi nesărat, veşnic vesel, mereu tînăr, veşnic văzut bucuros şi aducător de plăcere, decît ca Joe cel îngîndurat, temut de

https://biblioteca-digitala.ro

toţi, ori ca Pan[58], ce se desfată răspîndind panică prin ursuzenia sa, ori ca Vulcan cel mereu mînjit de funingine şi pucioasă în atelierul lui, ori, în sfîrşit, decît Athena cea fioroasă din pricina Gorgonei[59] şi a lăncii ei, aruncînd priviri ce te pironesc?

De ce numai Cupidon rămîne mereu copil? — De ce? Nu fiindcă se ţine într-una numai de prostii şi nu face şi nu cugetă nimic sănătos? Şi de ce frumuseţea bălaie a Venerei este veşnic primăvăratecă? — Apoi fiindcă e rudă cu mine, de aceea lucește aurie, ca şi tatăl meu, iar Omer a botezat-o „daurita Afrodită". În sfîrşit, ea zîmbeşte necurmat, dacă ar fi să credem poeţilor şi rivalilor lor, sculptorilor. Pe care zeiţă o cinstesc romanii mai cu evlavie decît pe Flora, mama tuturor plăcerilor?

Deşi, dacă ar cerceta cineva mai cu luare aminte viaţa zeilor celor mai posomorîţi — aşa cum se vede la Omer — ar băga de seamă că toate-s pline de prostie. Dar ce să mai citez alte pilde, cînd cunoaşteţi dragostele şi zbenguielile lui Joe însuşi, „cel ce aruncă trăsnetele"? Cînd austera Diana, ce-şi uitase sexul şi-şi petrecea toată viaţă vînînd, moare de dragul lui Endymion[60]? Dar mai bine să-i lăsăm să-şi audă mustrarea isprăvilor lor de la Momus[61], ale cărui critici obişnuiau să le asculte odinioară. Nu de mult, zeii, scoşi din sărite, îl prăvăliră pe pămînt, o dată cu Ate[62], fiindcă înţelepciunea lui rău venită tulbura fericirea zeilor, şi nici un muritor nu cata-

https://biblioteca-digitala.ro

dicseşte să-l primească pe pribeag ca oaspe. Cu atît mai puţin îşi găseşte Momus loc pe la curţile principilor, unde însoţitoarea mea, Linguşirea, are, în schimb, un scaun de cinste, şi se înţelege cu el — cu Momus — ca... oaia cu lupul.

Aşadar, după ce au scăpat de el, zeii petrec acum mai slobod şi mai plăcut, ducînd — cum spune Omer — „o viaţă departe de griji", adică fără un moralist în coastă. Cîte hazuri nu le prilejuiesc zeilor acel Priap[63] cioplit dintr-un lemn de smochin! Cîtă veselie nu stîrneşte Mercur cu furtişagurile şi coţcăriile lui! Chiar Vulcan[64] face de obicei pe măscăriciul pe la ospeţele zeilor şi le înveseleşte cheful prin şchiopătatul său ori cu poznele sau cu cuvintele lui de duh! La fel şi Silen[65], acel crai bătrîn, ce obişnuieşte să joace cordaxul[66], împreună cu Polifem, în sunetele lirei [67], pe cînd nimfele horesc cu picioarele goale. Satirii cu coapse de ţap ţopăie Atelanele[68], iar Pan îi face pe toţi să rîdă prin cîntecele lui nesărate, pe care ei le ascultă mai cu plăcere decît

chiar pe muze, mai ales cînd nectarul începe să li se suie la cap. Să vă mai spun cu ce se îndeletnicesc după un zaiafet la care au băut zdravăn? Doamne, nişte prostii

https://biblioteca-digitala.ro

atît de deşuchiate, că pînă şi pe proasta de mine, mă umflă rîsul. Dar în această privinţă e mai bine să ne aducem aminte de Harpocrate[69], şi să ne temem ca nu cumva vreun zeu din Corycus[70] să tragă cu urechea, cum înşir aici lucruri pe care nici Momus nu le-ar fi putut destăinui fără să-şi primească pedeapsa.

<*Prostia se află în firea oamenilor.*> Dar e timpul ca după pilda lui Omer, să părăsim pe cei de sus şi să coborîm din nou pe pămînt, deşi nici aici nu zărim nimic vesel sau fericit, afară de ceea ce dăruiesc eu. Mai întîi vedeţi cu cîtă prevedere natura, mamă şi ziditoare a neamului omenesc, a avut grijă să nu lipsească de nicăieri sămînţa prostiei. După definiţia stoicilor[71], a fi înţelept înseamnă a te purta potrivit raţiunii, iar a fi prost, înseamnă să te laşi la bunul plac al patimilor. Ei bine, pentru ca viaţa oamenilor să nu fie tristă şi posomorîtă, cu cît mai multe patimi decît raţiune nu le-a dat Jupiter oamenilor! E ca şi cum ai pune o jumătate de uncie[72] lîngă un as. Afară de asta el a înghesuit judecata într-un ungher strîmt al capului, iar tot restul trupului l-a lăsat în voia tulburărilor. Apoi a pus, oarecum împotriva ei, doi tirani foarte silnici: mînia ce domneşte în cetăţuia pieptului, adică în inimă — izvorul vieţii însăşi — şi pofta, care, nestingherită, domneşte pe tărîmul părţilor de mai jos. Ce poate judecata împotriva acestor două puteri, ne arată viaţa obişnuită a oamenilor: cea dintîi strigă pînă ce răguşeşte — singurul lucru pe care-l poate face — arătînd legile cinstei, iar supusele ei — patimile — aruncă ştreangul de gîtul reginei lor şi o asurzesc rău, pînă cînd ea, răpusă, se dă bătută, fără a mai spune nici cîrc! şi se lasă în voia lor.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Prostia femeiască.*> De altfel, fiindcă omul s-a născut pentru a se îndeletnici cu treburile obşteşti şi deoarece trebuia să-i sporească dramul de minte — spre a lecui, cît se poate, beteşugul acesta — Jupiter s-a sfătuit cu mine, ca şi în alte împrejurări, şi îi dădui o povaţă vrednică de mine, şi anume: să dea bărbatului femeie, adică o vietate proastă şi absurdă, dar nostimă şi plăcută ca, prin convieţuirea casnică, să dreagă şi să îndulcească, cu prostiile ei, tristeţea firii bărbatului. Căci dacă Platon[73] pare a se îndoi unde să pună pe femeie: în clasa fiinţelor cu judecată ori în aceea a vieţuitoarelor fără de judecată, el n-a voit să arate prin aceasta altceva, decît prostia bătătoare la ochi a acestui sex. Iar dacă cumva vreo femeie a voit vreodată să fie socotită ca înţeleaptă, aceea nu face altceva decît să fie de două ori mai proastă, ca şi cum cineva ar vrea să ducă un bou ca să se ungă cu uleiul atleţilor[74], lucru ce nu se potriveşte de loc cu firea lui. Căci cel care, împotriva naturii, se spoieşte cu sulimanul virtuţii, îşi sporeşte viţiul şi cîrmeşte firea împotriva caracterului ei adevărat. Precum, potrivit proverbului elin, maimuţa tot maimuţă rămîne, chiar de-o îmbraci în purpură, tot astfel, şi femeia este totdeauna femeie, adică proastă, orice mască ar lua. Şi nu cred neamul femeilor atît de prost, încît să se mînie pe mine, fiindcă eu, Prostia, tot o femeie, le declar semenele mele întru prostie. La urma urmei, dacă ele ar sta şi ar judeca bine, ar trebui să vadă că, datorită mie, Prostiei, au norocul că sînt în multe privinţe mai fericite decît bărbaţii. Într-adevăr, mai întîi au întîietatea frumuseţii pe care ele, pe drept, o pun mai presus de toate bunurile; prin puterea ei, ele exercită o adevărată tiranie împotriva celor mai cruzi tirani. Pe cînd la bărbat, de unde vine sluţenia aceea a făpturii: pielea aspră, barba

https://biblioteca-digitala.ro

aceea ca o pădure, adevărate semne ale bătrîneţii, decît de la viţiul înţelepciunii? Pe cînd obrajii netezi ai femeilor, glasul totdeauna subţire şi pieliţa fragedă nu vădesc oarecum o veşnică tinereţe?

Apoi ce doresc ele mai mult în viaţa asta decît să placă bărbaţilor. Oare nu acesta e singurul scop al gătelii, sulimanului, mirodeniilor şi al atîtor alte meşteşuguri spre a-şi înfrumuseţa chipul, a-şi încondeia sprîncenele şi a-şi îngriji pieliţa obrazului? Cărui alt mijloc datoresc ele puterea pe care o au asupra bărbaţilor decît prostiei? Ce lucru e pe lume pe care bărbaţii să nu li-l îngăduie? Şi prin care alt mijloc decît acela al plăcerii? Iar femeile nu se desfată prin altceva decît prin prostie. Că acest lucru e adevărat, nu va cuteza să tăgăduiască nici un om care stă şi se gîndeşte la ce nerozii vorbeşte un om cu o femeie, ce prostii face de cîte ori vrea să guste plăcerile dragostei. Acuma ştiţi obîrşia celei dintîi şi celei mai mari desfătări a vieţii.

<*Prostia înveseleşte ospeţele.*> Dar sînt unii, mai ales bătrînii, înclinaţi mai mult spre păhărel decît spre femei, şi ei pun plăcerea cea mai mare în chefuri — făcute în tovărăşia altora. Cît despre mine, să hotărască alţii, dacă poate să existe un ospăţ mai acătării, la care să nu fie de faţă şi femeia. E un lucru neîndoios că fără mirodenia prostiei, nici o petrecere nu poate fi plăcută. Aşa că, dacă de la o astfel de masă lipseşte omul care, prin prostia lui adevărată sau prefăcută, să stîrnească rîsul oaspeţilor, atunci e chemat un măscărici tocmit cu

https://biblioteca-digitala.ro

chirie sau aduc un parazit menit să alunge de la masă, prin glumele lui, adică prin neroziile pe care le spune, tristeţea şi tăcerea apăsătoare. Căci la ce ar sluji să-ţi umfli pîntecele cu atîtea bunătăţi şi trufandale pregătite cu atît dichis, dacă nu sînt hrăniţi, la rîndul lor, şi ochii, şi urechile, adică întreg sufletul, cu rîsete, glume şi jocuri? Ei bine, eu sînt singura meşteră a acestor rogodele[75]. Apoi cele obişnuite pe la ospeţe ca: a trage un rege la sorţi, a juca cu zarurile, a-şi ura noroc la un păhărel, a face cupa să umble din mînă în mînă, a cînta fiecare (o strofă), ţinînd o ramură de merişor, a dănţui, a juca pantomimă, n-au fost născocite de cei şapte înţelepţi ai Greciei, ci de mine spre binele neamului omenesc. Toate lucrurile de felul acesta sînt astfel întocmite că, cu cît cuprind în ele mai multă prostie, cu atît priesc mai mult vieţii omului, care, dacă e posomorîtă, nici nu merită numele de viaţă, şi totuşi e trist dacă nu alungaţi prin astfel de desfătări urîtul născut o dată cu voi.

<*Prietenie fără prostie nu-i cu putinţă.*> Dar vor fi poate unii care nesocotesc astfel de plăceri şi se mulţumesc doar cu legătura plină de iubire a prieteniei, susţinînd că aceasta e vrednică să fie pusă mai presus de toate bunurile, ca un lucru mai de trebuinţă decît văzduhul, focul şi apa, şi apoi aşa de plăcută, că cine ar desfiinţa prietenia dintre oameni, ar răpi soarele (de pe cer), şi apoi aşa de cinstită — dacă cumva acest cuvînt are vreun înţeles aici — că nici filozofii nu şovăiesc a o trece printre cele mai de seamă bunuri. Dar ce veţi zice, dacă vă dovedesc că sînt alfa şi omega şi ale acestui bun aşa de mare? Vă voi limpezi aceasta nu grămădind silogisme crocodilite, sorite ori cornute[76] sau alte sofisticării de acest fel, ci numai — cum se spune — cu simplul

https://biblioteca-digitala.ro

bun simţ, arătîndu-vă oarecum lucrul, cu degetul. Ei bine, nu sînt oare fapte de prost să închizi ochii, să te înşeli, să faci pe orbul şi să-ţi faci iluzii asupra cusururilor prietenilor, să îndrăgeşti şi să admiri chiar pe unele care-ţi sar în ochi şi să le socoţi ca virtuţi? Ce? Cînd unul sărută negul prietenei sale, cînd pe altul îl desfată o carne rea crescută în nasul ei, cînd un tată spune despre fiul său atins de strabism, că... doar clipeşte puţin[77], ce-i asta, mă rog, decît curată prostie? Strige ei de trei şi de patru ori că este prostie, însă numai această „prostie leagă pe prieteni şi pe cei uniţi îi păstrează".

Vorbesc despre muritori, dintre care nu se naşte nici unul fără viţii: cel mai bun e acela care are mai puţine. Cît despre înţelepţii ăştia care se cred zei, ei nu cunosc prietenia sau ei nu leagă între dînşii decît legături triste şi fără farmec, şi asta cu foarte puţini, ca să nu zic... cu nimeni, fiindcă cei mai mulţi oameni sînt cuprinşi de prostie, ba chiar nu se află nici unul care să nu aiureze în fel şi chip, şi numai între semeni se leagă prietenie. Dacă, din întîmplare, se leagă între aceşti oameni severi o reciprocă simpatie, ea nu e statornică şi nu dăinuieşte, lucru firesc între oameni morocănoşi şi cu priviri mai pătrunzătoare decît se cuvine, care scormonesc cusururile prietenilor cu aceeaşi agerime ca uliul sau şarpele din Epidaur. Dar cît de cuprinşi sînt de orbul găinii pentru propriile lor greşeli şi cît de greu le e să vadă cum le atîrnă pe spate desaga[78] doldora cu păcatele lor! Prin urmare, dacă aşa e firea oamenilor, încît nu se află nici unul printre ei care să fie scutit de grele beteşuguri; dacă diferitele gusturi şi vîrste se înţeleg aşa de rău între ele; apoi, dacă în viaţa asta muritoare sînt atîtea lunecări şi

https://biblioteca-digitala.ro

rătăciri şi întîmplări neprevăzute: cum ar putea să dăinuiască măcar un ceas între aceşti Arguşi[79] farmecul prieteniei, fără o fărîmă din ceea ce grecii numesc în chip

aşa de fericit naivitate (tradu, dacă vrei, prin prostie ori îngăduinţă)? Adică cum? Cupidon acela, izvoditorul şi părintele oricărei legături de dragoste, căruia după cum „cele urîte îi par frumoase"[80], tot astfel face şi printre voi ca fiecăruia să-i pară frumos ceea ce e al lui, astfel ca moşul să-şi iubească baba şi băiatul fata. Aşa-s trebile lumii (acesteia) şi rîdem de ele, dar tocmai nostimadele astea ţes şi încheagă bucuria vieţii în comun.

<*Fără Prostie căsătoria e nefericită.*> Apoi, ceea ce am spus despre prietenie, vom spune încă şi mai răspicat despre căsătorie, care nu e altceva decît contopirea cea mai strînsă a două vieţi într-una. Doamne sfinte, cîte despărţenii sau blestemăţii mai mari chiar decît divorţurile nu ar avea loc peste tot, dacă vieţuirea casnică a bărbatului cu femeia nu s-ar păstra şi hrăni prin linguşire, glume, îngăduinţă, iluzii şi prefăcătorie, care, toate, ţin de alaiul meu! La naiba! cît de puţine căsnicii s-ar înjgheba, dacă logodnicul ar scormoni cu luare aminte poznele pe care logodnica lui, ce pare o mică fecioară gingaşă şi sfioasă, le-a făcut cu mult înainte de nuntă! Şi cu cît mai puţine dintre căsătoriile încheiate

https://biblioteca-digitala.ro

ar dăinui, dacă cele mai multe din isprăvile soţiilor nu ar rămînea ascunse din nepăsarea şi prostia bărbaţilor! Acestea se pun în cîrca Prostiei, şi cu drept cuvînt. Da, dar ea face ca, între timp, soţia să fie pe placul bărbatului, bărbatul să fie drag soţiei, casa să rămînă liniştită, iar viaţa casnică să-şi urmeze cursul. Bărbatul se vede ridiculizat cu epitete ca: „încornorat[81], îmbrobodit" şi cîte alte nume nu i se mai dau, în timp ce el soarbe lacrimile de pe buzele soţiei adulterine. Şi totuşi nu-i mult mai bine să te amăgeşti astfel, decît să te laşi ros de chinurile geloziei şi să faci din toate numai tragedii?

<Fără Prostie convieţuirea nu-i durabilă.> Într-un cuvînt, fără mine nici o societate, nici o adunare nu poate fi nici plăcută şi nici statornică: poporul s-ar plictisi repede de suveranul său, stăpînul de servitor, slujnica de stăpînă, profesorul de elev, prietenul de prieten, soţia de bărbat, chiriaşul de proprietar; tovarăşii de cameră şi de masă nu s-ar mai putea suferi unul pe altul, dacă nu s-ar amăgi unul pe altul, dacă nu s-ar măguli între ei, dacă nu şi-ar îndulci relaţiile dintre ei cu mierea prostiei. Ştiu că aceste afirmaţii vi se par ciudate, dar veţi auzi acum altele şi mai stranii.

<Nu poate iubi pe altul cel care se urăşte pe sine.> Spuneţi-mi, rogu-vă, poate iubi pe altul acela care se urăşte pe sine? Poate să se înţeleagă cu altcineva, cel care nu se împacă cu sine? Va face oare vreo plăcere cuiva acela ce e ursuz şi aspru cu sine însuşi? Apoi cred că la această întrebare nu va răspunde cu da decît unul mai prost chiar decît însăşi Prostia. Căci dacă mă alungi pe mine, nu numai că nici un om nu va mai putea suferi pe altul, dar chiar fiecare îşi va părea lui însuşi dezgustător, iar ale sale murdare, şi fiecare urît lui însuşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Firea, în multe privinţe, mai mult maşteră decît mamă bună, a sădit în oameni — mai cu seamă în cei mai deştepţi — pornirea aceasta rea, de a fi nemulţumiţi cu sine şi de a admira însuşirile aflate la alţii. Dar aceasta face ca toate darurile, farmecele şi plăcerile vieţii să se strice şi să piară. La ce-ţi slujeşte frumuseţea, darul cel mai ales dat de zeii nemuritori, dacă e viţiată de un miros greu[82]? La ce foloseşte tinereţea, dacă e otrăvită de drojdia bătrînească a tristeţii? În sfîrşit, cum te vei potrivi acelei bune cuviinţe — lucru de căpetenie nu numai în artă ci şi în morală — în viaţa ta particulară sau obştească, dacă nu îţi stă într-ajutor, Iubirea de sine (egoismul) care, pe drept cuvînt, îmi ţine loc de soră bună, atît de bine joacă rolul meu!

Şi ce prostie poate fi aşa de mare ca aceea de a-ţi plăcea ţie însuţi şi de a te admira? Şi iarăşi, dacă cineva îşi displace sieşi, ce lucru frumos, plăcut sau cuviincios poate săvîrşi? Scoate acest dres (egoismul) din viaţă, şi deodată, oratorul va încremeni în mijlocul cuvîntării sale, muzicantul, cu măsurile lui, nu va plăcea nimănui, actorul va fi fluierat pentru jocul său, poetul va fi luat în rîs cu muzele lui cu tot, pictorul se va împotmoli în arta lui, iar medicul va răbda de foame cu toate leacurile sale. În loc de Nireu[83], vei părea un Tersit[84]; în loc de Phaon un Nestor, în loc de Minerva un dobitoc, în loc de elocvent un taciturn şi în loc de un om politicos un bădăran. Iată deci cît e de adevărat că fiecare trebuie să înceapă a se măguli singur măcar printr-o cît de mică doză de aplauze, dacă vrea să fie apoi lăudat şi de altul.

https://biblioteca-digitala.ro

Apoi, întrucît partea cea mai mare a fericirii constă în a voi să fii ceea ce eşti[85] (într-adevăr), toată treaba asta o săvîrşeşte în doi timpi şi trei mişcări această soră a mea, Iubirea de sine, care face ca nimeni să nu se plîngă de chipul, de mintea, de neamul, de locul, de creşterea sau de patria lui, aşa că nici irlandezul nu vrea să schimbe cu italianul, nici tracul cu atenianul, nici scitul cu Insulele Fericiţilor. Minunată prevedere a naturii care, într-o felurime aşa de variată a lucrurilor, a ştiut să le niveleze pe toate! Unde ea a împărţit cu economie darurile ei, acolo ea obişnuieşte să adauge ceva mai multişoară iubire de sine, măcar că şi aici am vorbit ca o proastă, căci această iubire de sine e darul cel mai mare. Oricum, aş putea spune că nu e nici o faptă mai de seamă pe care să n-o fi inspirat eu şi nici o artă a cărei izvoditoare să nu fi fost eu.

<Războiul e produs şi el tot de prostie.> Oare nu războiul e izvorul tuturor faptelor mari? Nu e el pepiniera acestora? Şi totuşi, ce poate fi mai neghiob? Două tabere se încaieră pentru nu ştiu care pricini, şi la urmă una se alege cu mai multă pagubă decît cîştig. De cei care cad, nu se sinchiseşte nimeni, de parcă ar fi fost megarieni[86]. Apoi, cînd cele două oştiri, ca nişte arici de lănci, stau faţă în faţă, iar

Trîmbiţele îşi sloboziră cumplitele glasuri[87]

ce folos aduc, vă rog, aceste mutre de înţelepţi, care cu sîngele lor rece şi subţire, vlăguiţi de studiu, abia de îşi mai tîrăsc viaţa? Aici — la război — e trebuinţă de oameni graşi şi durdulii, cu cît mai multă îndrăzneală şi cît mai puţină minte. Afară numai dacă cineva nu preferă să aibă ostaşi ca Demostene, care urmînd pilda lui Arhiloc[88], cum zări pe vrăjmaşi, îşi zvîrli scutul şi fugi, ca

https://biblioteca-digitala.ro

un ostaş tot atît de fricos pe cît era de înţelept ca orator. Dar cumînţenia, vor zice unii, e de mare însemnătate în război. Recunosc, dar... numai la conducător, iar cunoştinţele lui să fie pe tărîm militar şi nu filozofic. De altfel o faptă aşa de slăvită se săvîrşeşte cu paraziţi, pezevenghi, tîlhari, asasini, plugari, gură-cască şi escroci plini de datorii, adică îndeobşte cu pleava muritorilor de felul de mai sus, şi niciodată cu filozofi ce duhnesc a opaiţ.

<Înţelepţii nu sînt de nici un folos, ba chiar dăunează ţării.> Cît sînt de nefolositori aceştia în practica vieţii, ne poate arăta şi pilda lui Socrate, pe care oracolul lui Apolon l-a proclamat, în chip foarte puţin chibzuit, drept singurul înţelept. Încercînd o dată să vorbească la tribună în faţa norodului, a fost luat în rîs de întreaga adunare. Totuşi acest om n-a fost totdeauna lipsit de minte, căci nu a primit numele de înţelept, pe care i-l recunoaşte doar zeilor şi era de părere că înţeleptul nu trebuie să se amestece în treburile statului, măcar că ar fi făcut mai bine să propovăduiască că trebuie să se lepede de înţelepciune cel care vrea să fie trecut în rîndul oamenilor.

Apoi ce altceva îl făcu să fie tîrît prin judecăţi şi osîndit să bea cucută, decît tot înţelepciunea? Tot filozofînd asupra norilor şi ideilor, măsurînd labele unui purice şi admirînd glasul ţînţarului, a uitat să deprindă şi arta de a trăi în mijlocul oamenilor. Şi totuşi discipolul său Platon încearcă să-şi apere maestrul în primejdie de moarte. Ce să zic? Straşnic apărător! Speriat de strigătele mulţimii, n-a putut să-şi rostească pînă la capăt nici cea dintîi frază[89]! Ce să mai vorbim de Teofrast[90], care, urcîndu-se la tribună să vorbească în faţa poporului,

https://biblioteca-digitala.ro

amuți deodată, ca și cum ar fi zărit un lup? Cum ar fi fost în stare un asemenea om să încurajeze pe ostași în luptă? Isocrate, din pricina sfiiciunii lui, n-a cutezat niciodată să caște gura în public. Pînă și Marcus Tullius, părintele elocinței romane, cînd rostea începutul discursurilor sale, era stingherit de un tremur nervos și avea aerul unui copil care suspină. E adevărat că Fabius[91], cînd vorbește de acest defect, îl socotește a fi o calitate a unui orator conștiincios și înțelegător al răspunderii sale. Dar spunînd aceasta, nu recunoaște fățiș că înțelepciunea e o piedică în cîrmuirea treburilor obștești? Ce vor face aceștia cînd vor trebui să lupte cu fierul în mînă, ei care se prăpădesc de frică numai atunci cînd e de luptat numai cu vorbe goale?

Și cînd lucrurile stau astfel, se mai preamărește acea vestită părere a lui Platon, care spune că statele vor fi fericite atunci cînd vor fi cîrmuite de filozofi sau dacă cîrmuitorii de state vor fi filozofi?!! Ba, dacă cercetezi istoria, vei constata că cea mai mare pacoste pentru o țară e să încapă pe mîna unui prost filozof sau a unui suveran maniac de literatură. O pildă îndestulătoare pentru aceasta sînt, cred, cei doi Catoni: unul, cu pîrele lui smintite, a tulburat liniștea Romei, iar celălalt a dus de rîpă libertatea statului roman, fiindcă a apărat-o... prea înțelepțește! Adaugă la aceștia pe alde Brutus, Cassius, Grahii și chiar pe Cicero, care n-a fost mai puțin dăunător

https://biblioteca-digitala.ro

statului roman decît a fost Demostene pentru atenieni. Mai departe trebuie să recunosc că Marcus Antoninus[92] a fost un împărat bun — şi în definitiv pot să recunosc acest lucru — însă a fost împovărător pentru cetăţeni şi urît de ei tocmai pentru motivul că era... prea filozof! Deşi am recunoscut că a fost un bun cîrmuitor, totuşi, binele făcut de pilduitoarea lui guvernare a fost mai mic decît pacostea făcută de el statului prin faptul că a lăsat ca urmaş la tron pe fiul său[93].

Îndeobşte, neamul acesta de oameni ce s-au închinat studiului înţelepciunii sînt tare nenorociţi atît în celelalte privinţe, dar mai ales în vlăstarele pe care le lasă, şi acest lucru cred că e datorit prevederii naturii ce se îngrijeşte ca pacostea asta a înţelepciunii să nu se întindă prea tare, printre oameni. Se ştie că fiul lui Cicero era un degenerat, iar Socrate acela, vestitul înţelept, a avut nişte copii care, după spusa unuia ce nu s-a înşelat prea mult, semănau mai mult cu mama decît cu tatăl lor, adică erau nişte prostănaci.

<*Înţelepţii nu sînt buni la nimic.*> Oricum, ar mai fi totuşi de răbdat, dacă filozofii ăştia s-ar purta ca viţelul la poarta nouă numai în politică, însă ei nu sînt buni de nici o treabă, nici în viaţa de toate zilele. Poftеşte pe un înţelept la un ospăţ: o să te plictisească sau prin tăcerea lui posomorîtă sau prin întrebările lui supărătoare. Cheamă-l la un bal: o să ţopăie ca o cămilă. Tîrăşte-l la un spectacol: mutra lui singură ajunge ca să strice buna dispoziţie a poporului; venerabilul Caton va fi nevoit să părăsească teatrul fiindcă nu poate să-şi descreţească fruntea[94]. Dacă pică în mijlocul unei convorbiri, e ca şi cum s-ar fi ivit lupul din poveste[95]. Dacă e vorba de o cumpărare, de vreunul din acele contracte sau treburi

https://biblioteca-digitala.ro

obișnuite, fără de care nu se poate închipui viața de toate zilele, ai zice că înțeleptul ăsta e un buștean, nu un om: pînă într-atît nu e de nici o treabă nici pentru sine, nici pentru țara lui, nici pentru ai săi, deoarece nu știe cum să se poarte, nici cum să trăiască, iar obiceiurile lui se deosebesc cu totul de acelea ale poporului. Astfel, nesemănînd cu nimeni, nici prin purtarea și nici prin sentimentele sale, ajunge neapărat să displacă tuturora. Ce altceva vezi să se săvîrșească în lume decît fapte prostești, făcute de către proști în mijlocul altor proști? Iar de se află vreunul care ar vrea să înfrunte toată lumea asta, l-aș sfătui să se surghiunească, după pilda lui Timon[96], într-o pustietate, ca să se bucure acolo singur de înțelepciunea sa.

<*Prostia a fundat statul.*> Acuma, ca să reiau firul povestirii mele, ce putere e aceea care a izbutit să strîngă în ocolul orașelor pe oamenii aceștia aspri, necioplițí, născuți parcă din stîncă și stejar, dacă nu Lingușirea? Căci ce alt înțeles are acea liră a lui Amfion și Orfeu[97]? Ce a chemat înapoi plebea romană la unirea cetățenească, atunci cînd ea punea la cale fatala răzvrătire[98]? Oare vreo cuvîntare filozofică? Nicidecum, ci fa-

bule de acelea ale căror personagii sînt vulpea și ariciul[99]. Ce discurs al vreunui înțelept ar fi putut avea efectul pe care l-a avut cerboaica aceea născocită de Ser-

https://biblioteca-digitala.ro

toriu, ori povestea aceea cu doi cîini ai laconului (Licurg) sau fabula aceluiași Sertoriu despre perii smulși din coada calului[100]. Ce să mai spun despre Minos[101] și Numa[102], care amîndoi, au cîrmuit mulțimea proastă cu povești născocite de dînșii? Căci cu astfel de nimicuri se pune în mișcare colosul ce se numește popor!

<*Și tot Prostia îl face să dăinuiască.*> Și iarăși, ce stat a primit vreodată legile lui Platon sau Aristotel ori învățăturile lui Socrate? Apoi ce motive au îndemnat pe Decii[103] să se jertfească zeilor de sub pămînt? Ce a tîrît pe Quintus Curtius în prăpastie decît gloria deșartă,

această sirenă încîntătoare, pe care e de mirare cît o osîndesc înțelepții aceștia? Ce lucru mai prostesc decît fapta candidatului ce lingușește poporul, — care caută să-i cîștige sufragiul prin daruri, să vîneze aplauzele atîtor gură-cască, să se lăfăiască în aclamațiile lor, să se lase purtat ca niște moaște în triumf prin fața poporului spectator, ori să lase să i se pună o statuie de bronz în for? mai adaugă la asta risipa de titluri și porecle glorioase; mai pune și onorurile divine acordate unor omuleți și alătură la toate astea și ceremoniile obștești, cu prilejul cărora se așază printre zei cei mai nelegiuiți tirani! Toate acestea sînt fapte din cale afară de neroade și un singur Democrit n-ar fi de ajuns ca să le ia în

https://biblioteca-digitala.ro

rîs. De acord, şi totuşi această slavă deşartă e izvorul isprăvilor eroice care atît de adesea au fost slăvite pînă la cer de pana unor scriitori de talent. Prostia aceasta e mama statelor; prin ea se întocmesc împărăţiile, magistraturile, religia, adunările sfătuitoare, tribunalele. Într-un cuvînt, viaţa omenească nu e altceva decît un joc al nebuniei.

<*Prostia a născocit artele.*> Dar ca să vorbesc acum despre arte, ce imbold a mînat spiritul muritorilor ca să născocească şi să le lase urmaşilor atîtea ştiinţe înalte — după părerea lor, a oamenilor — decît setea de glorie? Oamenii din cale afară de proşti au găsit de cuviinţă că trebuie cumpărată cu multe nopţi nedormite şi cu atîta sudoare nu ştiu ce fel de faimă; ce lucru poate fi mai zadarnic? Deocamdată datoraţi Prostiei o sumedenie de înlesniri ale vieţii, şi — lucrul cel mai plăcut dintre toate — trageţi profit din prostia altora.

<*Proştii sînt la drept vorbind cei mai cuminţi.*> Dar ce aţi spune dacă acum, după ce mi-am lăudat puterea şi dibăcia, m-aş apuca să mă laud şi cu cumînţenia mea? Ar spune cineva că asta ar fi totuna ca şi cum ai încerca să amesteci apa cu focul. Totuşi, cred că voi izbuti şi aceasta, dacă veţi fi, ca şi pînă acum, cu urechile şi cugetul îndreptate spre mine.

Mai întîi, dacă prudenţa înseamnă să ştii să te slujeşti de lucruri, cui se cuvine mai pe drept numele de om prudent: înţeleptului care, fie de ruşine, fie din sfiiciune, nu încearcă nimic, ori prostului, pe care nici ruşinea — căci n-are de loc aşa ceva — şi nici primejdia, pe care n-o bănuieşte, nu-l opreşte de la nimic? Înţeleptul se cufundă în ceasloavele celor vechi şi din ele nu învaţă decît vorbe deşarte şi sofisticării. Prostul culege, dacă nu

https://biblioteca-digitala.ro

mă înşel, adevărata cumineţenie prin aceea că înfruntă orice primejdie, piept în piept cu ea. Acest lucru se pare că-l văzuse şi Omer, deşi orb, atunci cînd a spus: „... Cu păţanii se'nvaţă doar prostul"[104]. Două lucruri ne stau, mai ales, în cale, cînd e vorba să ne dăm seama cum trebuie să înfruntăm greutăţile vieţii: ruşinea, care se strecoară în suflet ca un fel de negură, şi teama care, arătîndu-ne primejdia, ne opreşte de a întreprinde vreo faptă îndrăzneaţă. Prostia vine să ne scape înr-un chip miraculos de aceste două neajunsuri. Puţini muritori înţeleg cît e de folositor, spre a-ţi afla norocul în lume, să nu roşeşti de nimic şi să cutezi orice. Iar dacă unii preferă să înţeleagă prin cumineţenie dreapta cumpănire a valorii lucrurilor, atunci ascultaţi, mă rog, să vedeţi cît de departe sînt de ea aceia care se pretind că au dobîndit-o.

Mai întîi se ştie că toate lucrurile omeneşti au două feţe, ca Silenii[105] lui Alcibiade, aşa că ceea ce la prima vedere apare ca fiind moartea, dacă priveşti mai adînc, apare ca fiind viaţă, precum, dimpotrivă, ceea ce părea a fi viaţă, este moarte; frumosul pare urît, bogăţia — sărăcie lucie, infamia — glorie, ştiinţa — neştiinţă, vigoarea — slăbiciune, nobleţea — mojicie, veselia — tristeţe, norocul — nenoroc, prietenia — vrăjmăşie, mîntuirea — năpastă... cu un cuvînt le vei găsi pe toate întoarse pe dos cînd vei deschide Silenul. Dacă această deslușire pare cuiva prea adîncă, atunci să v-o lămu-

https://biblioteca-digitala.ro

resc mai pe şleau. Iată: Cine nu recunoaşte că un rege e bogat şi puternic? Totuşi el n-are nici o însuşire sufletească mai de seamă şi nimic nu-l îndestulează. Sufletul lui e stăpînit de o sumedenie de vicii şi el nu-i altceva decît un păcătos de sclav. În acelaşi fel se poate raţiona şi în celelalte cazuri; fie-ne deci de ajuns această pildă.

Dar încotro bate cuvîntarea asta? mă va întreba cineva. Ascultaţi unde vreau s-ajung. Dacă cineva ar încerca să smulgă masca actorilor care joacă o piesă, şi ar arăta astfel spectatorilor chipurile lor adevărate, oare n-ar întrerupe un astfel de om toată piesa şi n-ar merita să fie luat la goană din teatru cu pietre, ca un smintit? Căci totul ar lua deodată altă înfăţişare: în loc de o femeie ai vedea (pe scenă) un bărbat; cel care adineauri era un tînăr, acum se vede a fi un bătrîn; cel ce era rege, e acum un Dama[106], iar zeul de adineauri se vede a fi un omuleţ. Daţi afară iluzia şi... s-a dus de rîpă piesa! Deghizarea şi sulimanul robesc sufletele privitorilor. La urma urmei viaţa omenească ce altceva este decît o comedie unde, sub o mască de împrumut, fiecare îşi joacă rolul pînă cînd regizorul îl scoate de pe scenă? Acesta pune pe acelaşi actor să apară în costume deosebite, aşa că cel care mai înainte jucase rolul unui rege în purpură, acum joacă rolul unui rob în zdrenţe. Desigur, n-am înfăţişat decît o schiţă dar piesa nu se joacă altfel.

Dacă, cu acest prilej, s-ar ivi deodată vreun înţelept pogorît din cer şi ar striga spectatorilor că actorul, pe care toţi îl admiră ca pe un zeu şi stăpîn, nu este nici măcar om, fiindcă el, ca un dobitoc, se lasă călăuzit doar de pornirile sale, fiind un rob de cea mai josnică speţă, întrucît de bunăvoie slujeşte la atîţi stăpîni nevrednici; dacă acelaşi înţelept ar mai porunci unuia, care boceşte

https://biblioteca-digitala.ro

pe taică-său răposat, să rîdă, spunîndu-i că toată viața nu e decît un fel de moarte și că tată-său abia acum a început să trăiască; dacă, totodată, ar arăta că un oarecare înfumurat, ce se laudă cu blazoanele neamului său, nu e decît un neam prost și un bastard, fiindcă e departe ca cerul de pămînt de virtute — singurul izvor al oricărei nobleți — și dacă ar vorbi în același fel despre toate celelalte situații, cu ce se va alege, rogu-vă, din toate astea, decît ca să treacă în ochii tuturor drept un nebun furios? Căci nu e nimic mai smintit decît o înțelepciune ne la locul ei și nimic mai neghiob decît o cumințenie de-a-ndoaselea. Într-adevăr se poartă ca un năuc acela care nu se încadrează în stările de lucruri din vremea sa, nu vrea să intre în rîndul lumii și nici măcar nu-și aduce aminte, la masă, de zicala aceea ce umblă pe la ospețe: „Ori bea, ori pleacă!" El are pretenție în fond, ca o comedie — comedia vieții — să nu mai fie comedie. Dimpotrivă, om cuminte e acela care, știind că e muritor, nu vrea să se ridice mai presus de soarta muritorilor și se îngăduie cu toată lumea, ori se lasă păcălit fără să se supere. Dar asta — să spună chiar ei — este curată prostie. Nu voi tăgădui, cu condiția ca să recunoască și ei că tocmai lucrul ăsta înseamnă a-ți juca rolul în farsa vieții.

<*Pe culmile înțelepciunii nu se ajunge decît prin prostie.*> Acum, o zei nemuritori, să deschid gura sau mai bine să tac? Dar în fond de ce să tac, cînd ceea ce vreau să spun e mai adevărat decît adevărul? Poate, însă, că într-o împrejurare așa de gravă ar fi mai bine să chem din Helicon[107] muzele pe care poeții obișnuiesc să le invoce pentru simple mofturi. Așadar, sprijiniți-mă puțin, fiice ale lui Jupiter, pînă cînd dovedesc că nimeni nu răzbește pînă la înțelepciune, cetățuia fericirii, decît avîndu-mă de călăuză pe mine, Prostia!

https://biblioteca-digitala.ro

Mai întîi se recunoaşte îndeobşte că toate patimile ţin de Prostie. Înţeleptul se deosebeşte de prost tocmai prin aceea că acesta ascultă de patimă, iar cel dintîi de raţiune. De aceea stoicii îndepărtează de înţelepţi tulburările sufleteşti ca pe nişte boli. De fapt astfel de porniri au nu numai rolul de îndrumător pentru cei ce se grăbesc spre limanul înţelepciunii, dar ele sînt ca nişte pinteni şi bolduri în orice lucrare a virtuţii, stîndu-ne de obicei în preajmă ca nişte îndemnători spre fapta bună. Desigur, de data asta se împotriveşte din răsputeri prea stoicul Seneca, neîngăduind în ruptul capului ca înţeleptul să aibă vreo patimă. Ba, cînd face acest lucru, nu mai rămîne nimic din om, ci mai de grabă făureşte un zeu nou, care n-a fiinţat nicăieri şi nu va fiinţa niciodată. Ca să vorbesc mai răspicat, el a dăltuit o statuie de marmură în chip de om, ţeapănă şi lipsită de orice simţire omenească. Stoicii n-au decît să se bucure de înţeleptul lor, să-l îndrăgească fără teamă de rivali şi să locuiască cu el în statul lui Platon, ori dacă poftesc, în împărăţia ideilor sau în grădinile lui Tantal[108]. Căci cine n-ar fugi şi nu s-ar îngrozi de un astfel de om ca de un monstru ori de altă arătare, surd la orice simţire a firii, străin de orice patimă şi care nu s-ar lăsa înduioşat nici de iubire şi nici de milă mai mult decît.

Cremenea tare ori stînca marpesiană?[109]

Omul acesta căruia nimic nu-i scapă, care nu greşeşte niciodată, care toate le sfredeleşte cu ochii ca un alt Lynceu, care cîntăreşte totul cu migală, care nu iartă nimic; care e mulţumit numai de sine, care numai el e bogat, teafăr, singur rege, singur liber, într-un cuvînt, care crede că numai el este totul — dar asta o crede

https://biblioteca-digitala.ro

doar el singur —; care nu ține la prietenia nimănui pentru că nu e prietenul nimănui; care nu pregetă să poftească chiar pe zei... să se spînzure; care osîndește, ca o sminteală, tot ce se întîmplă în viață și-și bate joc de orice... lighioana asta cu astfel de apucături ar fi filozoful absolut?!

Mă rog, dacă problema s-ar pune la vot, care cetate ar vrea să-și aleagă un asemenea dregător sau ce oaste ar dori o asemenea căpătenie? Ce femeie și-ar lua un astfel de bărbat și ce gazdă s-ar mulțumi cu un astfel de musafir și ce slugă și-ar dori sau ar putea să rabde un stăpîn cu asemenea apucături? Cine n-ar voi mai de grabă pe unul luat din grămada celor mai proști, care să poată el, tot un prost, să poruncească unor proști sau să asculte de ei, care să știe a se face plăcut semenilor săi, și anume cît mai multora dintre ei, care să fie drăguț cu nevasta, băiat bun cu prietenii, bun tovarăș de chef, comesean îngăduitor, unul care, în fine, zice: om sînt și nimic din cele omenești nu mi-e străin?[110] Dar m-am săturat pînă în gît de acest înțelept al vostru. De aceea cuvîntarea noastră are să se îndeletnicească cu celelalte părți mai plăcute (ale vieții).

<*Singură Prostia e povățuitoare oamenilor în necazurile vieții.*> Haidem acum să ne închipuim că cineva, ca dintr-un foișor înalt — cum spun poeții că face Jupiter — și-ar arunca de jur împrejur privirea și ar contempla nenorocirile la care e supusă viața oamenilor: nașterea lor jalnică și murdară, creșterea lor atît de trudnică, primejdiile pe care le înfruntă copilăria, ostenelile pline de sudori la care e supusă tinerețea, bătrînețea cea împovărătoare, greaua cumpănă a morții; apoi, de-a lungul vieții, roiurile de boli ce ne bîntuie, nenorocirile ce

https://biblioteca-digitala.ro

ne amenință, necazurile ce ne pasc, nici un moment care să nu fie plin de cît mai multă fiere, ca să nu mai pomenesc de acele rele pe care oamenii și le pricinuiesc unii altora, ca, de pildă: sărăcia, închisoarea, necinstea, rușinea, casnele, cursele, trădarea, insultele, procesele, înșelătoriile. Dar ce mă apuc eu să număr... nisipul mării.

Nu mi-e îngăduit să spun acum pentru care păcate oamenii trebuie să ispășească toate astea sau ce zeu mîniat i-a silit să se nască în această vale a plîngerii. Dar cine cumpănește în cugetul său toate aceste neajunsuri, nu va încuviința de fel pilda fetelor din Milet, oricît ar fi ea de jalnică[111]? Și, totuși, cine și-a grăbit sfîrșitul, de scîrba vieții? Nu oare tocmai prietenii înțelepciunii? Ca să trec sub tăcere pe alde Diogene, Xenocrate, pe Caton (cel Tînăr), pe Casiu și Brutus, vă voi aminti pe centaurul Chiron, care a preferat moartea, deși îi era îngăduit să fie nemuritor. Vedeți ce s-ar întîmpla dacă toți oamenii ar fi înțelepți: am avea nevoie de un alt rînd de lut și de un alt olar Prometeu. Dar eu, în parte prin neștiința (în care țin pe muritori), în parte prin uitarea relelor, alteori prin nechibzuință, uneori prin nădejdea unei soarte mai bune, sau stropindu-i din cînd în cînd cu cîteva picături din mierea plăcerii, le vin în ajutor, în mijlocul marilor lor nenorociri, atît de bine, încît nu le vine să părăsească viața nici atunci cînd suflarea i-a părăsit, iar Ursitoarele au încetat de a mai toarce firul vieții lor. Cu cît au

https://biblioteca-digitala.ro

mai puțin temei să trăiască, cu atît mai mult doresc să rămînă în viață, atît de departe sînt de a li se fi urît cu traiul! E un dar al meu dacă vedeți azi, ici și colo, oameni bătrîni ca Nestor, care de abia mai au înfățișare de oameni: bîlbîiți, nerozi, știrbi, cărunți, pleșuvi sau, ca să-i zugrăvesc mai bine cu vorbele lui Aristofan: „îngălați, gîrboviți, pustiiți, zbîrciți, pleșuvi, fără dinți și neputincioși".[112] Și totuși se bucură de viață atît de mult și fac pe tinereii, unul cănindu-și părul, altul ascunzîndu-și scăfîrlia sub vreo perucă, altul umblînd cu dinți de adaos, luați poate de la vreo scrofoasă, iar altul prăpădindu-se de dragul vreunei fetișcane și întrecînd în nerozii de dragoste pe orice băiețandru.

E un lucru așa de obișnuit să vezi niște hodorogi și hîrburi însurîndu-se cu fete tinere — fără zestre și care au să facă bucuria altora — că fapta aceasta a ajuns aproape de pomină. Dar e mult mai nostim să vezi niște băbătii cu un picior în groapă, niște iasme ce parcă au venit de pe lumea cealaltă, totdeauna în gură cu vorba: Ce frumoasă este viața[113], care încă au poftă să se zbenguiască, sau cum zic grecii: „sînt în călduri", și care își iau cu chirie, pe bani buni, pe cîte un Phaon; își sulemenesc de zor chipul, nu se despart de oglindă nici cît ai scăpăra din amnar, își smulg perii din regiunea pubiană, își arată sînii moi și stafidiți, cerșesc plăcerea languroasă cu un gungurit tremurător, mîngîie mereu păhărelul, se

https://biblioteca-digitala.ro

amestecă în danţurile tinerelor fete şi scriu scrisorele de dragoste.

Astfel de apucături sînt luate în rîs de toată lumea, pentru că sînt într-adevăr din cale afară de smintite, dar ele, babele, sînt încîntate de sine, plutesc în extazul plăcerii celei mai mari, datorită mie, gustă din plin din mierea voluptăţii şi sînt fericite. Pe aceia cărora astfel de lucruri le par vrednice de rîs, îi rog să se gîndească în cugetul lor dacă nu e mai bine să ducă o viaţă plină de dulci plăceri în sînul Prostiei, decît să-şi caute — cum se zice — o grindă ca să se spînzure.

Apoi faptul că astfel de purtări sînt socotite de lume ca o josnicie, nu-i priveşte de loc pe proştii mei, fiindcă sau nu simt ruşinea ce apasă asupra lor, sau, dacă simt ceva, le trece repede. A, dacă le-ar cădea un pietroi în cap, asta ar fi într-adevăr o nenorocire (pentru ei); însă ruşinea, ocara, mustrările, vorbele rele rănesc numai în măsura în care sînt simţite. Dacă nu sînt simţite, nici nu sînt măcar nişte rele. Ce-ţi pasă dacă tot poporul te huiduieşte, dacă tu, încîntat de tine, te aplauzi[114]? Şi ca să te încumeţi la aşa ceva, asta numai Prostia ţi-o poate îngădui.

<Învăţătura e lipsită de folos şi aducătoare de pagubă.> Dar parcă aud pe filozofi protestînd: „Cum?" vor zice ei. „Dar e o nenorocire să fii cuprins de prostie, să greşeşti, să te înşeli, să orbecăieşti în neştiinţă!" — Dimpotrivă (zic eu): asta înseamnă să fii om. Şi apoi nu văd de ce îi socotiţi nenorociţi, de vreme ce voi înşivă v-aţi născut aşa, aşa aţi fost crescuţi şi clădiţi, şi asta e soarta obişnuită a tuturor? Ceea ce e în cadrul său firesc nu poate fi nenorocit, afară numai dacă cineva socoate vrednic de plîns pe un om pentru că nu poate zbura ca

https://biblioteca-digitala.ro

păsările, și nici merge în patru labe ca vitele, sau că nu e înarmat cu coarne ca taurii. Cu tot atîta dreptate ar putea jeli pe un cal de cea mai bună rasă, că n-a învățat gramatică sau că nu se hrănește cu baclavale ori să plîngă pe un taur pentru că nu e bun pentru întreceri sportive. Așadar, precum un cal nu e nefericit pentru că e neștiutor de gramatică, așijderea omul prost nu e nefericit, pentru că prostia stă în firea omului

Dar isteții de logicieni vin cu o nouă obiecție: S-a dat omului, în chip deosebit, cunoașterea științelor, pentru că, prin ajutorul lor, să întregească, prin spiritul lui, ceea ce natura a lăsat neîntreg. Ca și cum ar avea vreo aparență de adevăr afirmația că natura, care a veghiat cu atîta luare aminte la crearea țînțarilor, buruienilor și florilor, ar fi dormit la zidirea omului, încît să fie nevoie de științe pe care Theut[115] acela, geniu vrăjmaș neamului omenesc, le-a născocit spre marea nenorocire a oamenilor. Căci aceste născociri nu numai că nu aduc fericirea, ci zădărnicesc chiar scopul pentru care au fost create, cum, la Platon[116], cu mult duh, acel rege[117] prevăzător spune despre invenția alfabetului.

Științele se răspîndiră în lume — ca și celelalte molime omenești — avînd aceiași izvoditori care au adus toate pacostele pe capul muritorilor, adică demonii, ce și-au luat numele acesta, adică știutori[118] de la știința lor. Neamul acela simplu din vîrsta de aur nu era ferecat cu nici o știință; se lăsa dus de fire și călăuzit doar de pornirile lui. La ce ar fi fost trebuitoare gramatica atunci cînd toți se slujeau de aceeași limbă, iar vorbirii nu i se cerea altceva decît să ne facă să ne înțelegem unul cu celălalt? La ce ar fi folosit dialectica, dacă nu exista retorica, atunci cînd nici un om nu punea bețe în roțile

https://biblioteca-digitala.ro

celuilalt? La ce, cunoașterea de legi, cînd lipseau obiceiurile cele rele, din care, fără îndoială, s-au născut legile bune?

Apoi erau prea plini de evlavie pentru ca, dintr-o curiozitate necucernică, să caute a scormoni tainele firii, să măsoare astrele cu distanțele lor, mișcările, urmările și cauzele ascunse ale fenomenelor, încredințați că e o nelegiuire ca omul cel muritor să încerce a se ridica la cunoștințe ce trec dincolo de condiția sa de om. Nebunia de a cerceta ce se petrece dincolo de ceruri nu le-a venit niciodată în minte. Dar știrbindu-se încetul cu încetul acea nevinovăție din vîrsta de aur, cum am văzut mai înainte, duhurile cele rele născociră artele, însă puține, și acestea primite doar de puțini. În urmă chaldeii, cu superstiția lor, și grecii, cu trîndava lor lipsă de seriozitate, mai născociră alte nenumărate chinuri ale spiritului, căci doar gramatica singură prea ajunge spre a preface viața într-o veșnică tortură.

<Artele cele mai prețuite sînt tocmai cele care au mai puțin de-a face cu înțelepciunea.> Printre artele sau științele acestea sînt prețuite mai mult cele ce se apropie mai tare de simțul comun, adică de prostie. Teologii rabdă de foame, fizicienii rabdă de frig, astrologii sînt luați în rîs, dialecticienii nu sînt luați în seamă.

Face cît oameni mai mulți un om care vindecă oameni[119].

Și în meseria asta cu cît e unul mai ignorant, mai îndrăzneț și mai repezit, cu atît are trecere mai mare la grangurii aceia de sus, căci medicina, cum se practică mai ales de către cei mai mulți, nu e altceva decît o părticică din lingușire, nu mai puțin, de bună seamă, decît retorica[120]. După aceștia locul următor se dă oamenilor de legi. Nu știu dacă nu li se cuvine locul întîi lor, a căror

https://biblioteca-digitala.ro

profesiune filozofii (ca să nu-mi spun eu părerea proprie) o numesc rîzînd, într-un singur glas, meseria măgărească. Într-adevăr toate afacerile, atît cele mari cît şi cele mai mici, se fac după voia şi părerea acestor asini. Jupînii aceştia barem se îmbogăţesc cu meseria lor, pe cînd teologul, chiar după ce a răscolit toate rafturile dulapurilor lui, ronţăie mai departe la niprala lui[121], războindu-se necurmat cu ploşniţele şi păduchii.

Aşadar, precum artele cele mai folositoare sînt cele în legătură cu prostia, tot aşa cu mult mai fericiţi sînt aceia cărora le-a fost îngăduit să se ferească de orice cîrdăşie cu vreo ştiinţă şi să urmeze drept călăuză doar natura ce nu dă greş niciodată, afară numai dacă vrem să sărim peste gardul firii omeneşti. Firea urăşte sulimanurile şi se dezvoltă în chip mult mai prielnic ceea ce nu a fost siluit de vreun meşteşug.

<*Dintre celelalte vieţuitoare cele mai fericite sînt tocmai cele care nu sînt supuse nici unei instruiri.*> Ei, nu vedeţi că, dintre toate celelalte specii de vietăţi, duc viaţa cea mai plăcută acelea care nu sînt supuse nici unei sile şi au doar natura ca povăţuitoare? Ce e mai fericit şi mai minunat decît albinele? Ele nu au măcar nici toate simţurile şi, totuşi, ar putea arhitectura găsi un model mai bun pentru clădiri? Ce filozof a conceput

https://biblioteca-digitala.ro

vreodată un asemenea stat? Pe cînd calul, care are ceva din simțirea și inteligența omului și s-a aciuat în tovărășia lui, trebuie să sufere și să ia parte la nenorocirile stăpînului său. Astfel, nu arareori, de rușine să nu fie învins la întreceri, gîfîie de-și dă sufletul[122], iar în războaie, năzuind la triumf, e străpuns împreună cu călărețul și mușcă, o dată cu el, țărna, ca să nu mai pomenesc de frîul cu țepi, de pintenii ascuțiți, de temnița grajdului, de loviturile de bici și de băț, de hamuri, de greutatea călărețului, pe scurt, de toată tragedia aceea a robiei în care s-a vîrît singur de bună voie, fiindcă, imitînd pe cei viteji, vrea să se răzbune crunt pe vrăjmași.

Cu cît e mai vrednică de pismuit viața muștelor și a păsărilor, care trăiesc de azi pe mîine după pornirile lor firești pe cît le îngăduie capcanele omului! Acestea, dacă puse în colivii, se deprind să imite graiul omului, e uimitor cît își pierd din frumusețea lor înnăscută. Atît e de adevărat că, în toate privințele, ceea ce a zidit natura stă cu mult mai presus decît ceea ce arta a căutat să sulemenească!

De aceea nu pot lăuda îndeajuns pe Pitagora[123], care, după ce a fost de toate: filozof, bărbat, femeie, rege, simplu particular, pește, cal, broască, și, cred, chiar și burete[124], — cînd a fost cocoș a ajuns la încheierea că omul e cel mai nefericit din toate făpturile, deoarece toate celelalte erau mulțumite cu hotarele pe care li le-a pus firea, numai omul încearcă să treacă de marginile puse lui de către soartă.

<*Proștii sînt dintre toți cei mai fericiți.*> De asemenea tot el, printre oameni, pune adesea pe oamenii de rînd mai presus de cei învățați și puternici. Într-adevăr,

https://biblioteca-digitala.ro

Gryllos acela n-a fost cu puțin mai cuminte decît „prea înțeleptul Ulise", de vreme ce prefera să guițe ca porc, într-un coteț (al zînei Circe), decît să înfrunte atîtea nenorociri ca acel erou. Omer, părintele palavragiilor, pare a fi de aceeași părere, cînd numește, îndeobște, pe muritori „nenorociți și prăpădiți", pe cînd pe Ulise al său, pe acest model de înțelepciune, îl numește adesea „nefericitul", epitet pe care nu-l dă niciodată lui Paris, Aiax sau Ahile. Și de ce? — Fiindcă Ulise era isteț și îndemînatic și nu făcea nimic decît după povața Athenei, și era prea cuminte, depărtîndu-se foarte mult de călăuza naturii. Așadar, precum dintre oameni se depărtează mai mult de fericire tocmai aceia ce năzuiesc la înțelepciune — de două ori proști prin aceasta, deoarece, fiind născuți oameni, au uitat de soarta lor și țintesc la o viață de zei nemuritori și, după pilda giganților, cu arma științei duc război împotriva naturii — tot astfel, dimpotrivă, par foarte puțin nefericiți aceia care se apropie cît mai mult de simțirea și prostia dobitoacelor și nu încearcă nimic peste puterile omului.

Ia să vedem dacă putem dovedi acest lucru, nu prin silogismele stoicilor, ci printr-o pildă mai vădită. Dar, pe zeii nemuritori, e cineva mai fericit decît felul ăsta de oameni pe care obișnuim să-i numim măscărici, proști, nerozi și bleoți, adică, după părerea mea, cu numele cele mai frumoase? Vă voi spune acum un lucru care, la prima vedere, vi se va părea nesocotit și absurd și care, totuși, e prea adevărat. Mai întîi ei sînt scutiți de frica de moarte, un rău, care, pe Jupiter, nu e din cele mai mici. Nu simt, apoi, ucigașa mustrare de cuget. Nu se înspăimîntă de basmele cu sufletele morților; nu se sperie de strigoi și de stafii, nu sînt chinuiți de teama nenoroci-

https://biblioteca-digitala.ro

rilor ce au să vină şi nu se frămîntă cu nădejdea unei mai bune soarte viitoare. Într-un cuvînt, nu sînt munciţi de nenumăratele griji la care e supusă viaţa şi nu cunosc ruşinea, teama, ambiţia, pisma şi dragostea În sfîrşit, o dată ce se apropie cît mai mult de nesimţirea dobitoacelor fără judecată, ei nici nu mai pot păcătui, după cum ne încredinţează teologii. Acum cumpăneşte, înţelept prea prost ce eşti, de cîte griji e muncit sufletul tău şi ziua şi noaptea. Strînge într-o grămadă toate neajunsurile vieţii tale, şi aşa vei înţelege, în sfîrşit, de cîte rele am scutit pe neghiobii mei. Mai adaugă la aceasta că nu numai că-şi petrec viaţa într-o necurmată veselie, danţuri, cîntece şi rîsete, dar ei aduc totodată plăcerea, dantul, veselia şi rîsul în societatea celor din jurul lor, ca şi cum zeii, în îndurarea lor, ni i-ar fi dat ca să înseninеze tristeţea traiului nostru. Cum se face că, deşi oamenii au sentimente felurite unii faţă de alţii, pe aceştia toată lumea îi recunoaşte ca pe ai săi, îi doreşte, îi nutreşte, îi ocroteşte, îi îmbrăţişează şi-i ajută cînd se abate asupra lor vreo năpastă şi le îngăduie să spună şi să facă ce poftesc, fără a-i pedpsi. Într-atît nimeni nu doreşte să le facă vreun rău, că pînă şi fiarele sălbatice se feresc să-i vatăme de parcă natura însăşi le-ar fi învăţat să respecte nevinovăţia prostiei lor! Căci ei sînt apăraţi de către zei şi mai ales de mine, şi de aceea cu drept cuvînt toată lumea îi cinsteşte.

https://biblioteca-digitala.ro

<Capetelor încoronate le plac mai mult proştii decît înţelepţii.> Dar nu numai atît: chiar stăpînitorii cei mai puternici se prăpădesc de dragul lor în aşa măsură că fără ei unii nu pot nici să prînzească, nici să iasă la plimbare, ba nu se pot lipsi de ei nici măcar un ceas. Şi nu cu puţin îi preferă pe aceşti bleoţi acelor înţelepţi ursuzi, pe care totuşi îi hrănesc numai din deşertăciune. De ce îi puse ei mai presus, cred că nu e greu de înţeles şi nici nu trebuie să ne mire, de vreme ce acei filozofi nu spun prinţilor decît lucruri triste şi, bizuiţi pe ştiinţa lor, nu se sfiesc să strecoare în urechile delicate ale stăpînitorilor adevăruri muşcătoare, pe cînd măscăricii le servesc totdeauna doar ceea ce le place: glume, jocuri, hohote de rîs, petreceri. Mai ţineţi seama şi de privilegiul — ce nu e de dispreţuit — al proştilor, de a fi săraci cu duhul şi de a putea spune adevărul curat. Şi ce e mai vrednic de laudă decît adevărul? Chiar dacă Alcibiade[125], la Platon[126], atribuie, în proverbul acela, doar vinului şi copiilor sinceritatea, totuşi acea laudă mi se cuvine în primul rînd mie, chiar după mărturia lui Euripide, de la care a rămas acea zicală celebră:

Căci nebunii nebunul spune[127].

Neghiobul, ceea ce are pe suflet, aceea arată şi pe chipul său şi spune şi din gură, pe cînd înţeleptul, după cum spune acelaşi Euripide[128], are două limbi: cu una spune adevărul, iar cu cealaltă, ce-i dictează împrejurările. El are meşteşugul de a face din negru alb şi de a

https://biblioteca-digitala.ro

sufla din aceeaşi gură, cînd rece, cînd cald şi de a avea una în guşă şi alta în căpuşă.

Cu toată fericirea lor, stăpînitorii îmi par, totuşi foarte nefericiţi, pentru că n-au pe nimeni de la care să afle adevărul şi sînt siliţi să aibă, în loc de prieteni, linguşitori. Dar urechile stăpînitorilor — ni se va spune — nu suferă adevărul şi de aceea ei fug de înţelepţi, de teamă să nu se ivească vreunul mai slobod la gură care să cuteze a spune mai de grabă adevărul decît lucruri plăcute. Da, aşa e: regii urăsc adevărul. Dar, totuşi, împrejurarea asta le-a venit în ajutorul proştilor mei, aşa că din partea lor se ascultă cu plăcere nu numai adevărul, ci şi mustrări făcute pe faţă, care, spuse de un filozof, i-ar fi adus acestuia moartea, dar venite de la un măscărici fac o nespusă plăcere.

Adevărul are în sine ceva care farmecă, dacă nu se amestecă în el ceva jignitor; şi zeii au dat tocmai proştilor acest talent. Cam din aceleaşi pricini ei au aşa de mare trecere şi la femei, care din firea lor sînt mai aplecate spre plăceri şi flecăreală. Orice şi-ar îngădui ei faţă de ele, chiar de ar fi vorba de lucruri tare serioase, ele le iau drept glumă şi joacă, căci e tare viclean acest sex în a-şi îmbrobodi păcatele.

<Ferice de cei proşti şi vai de înţelepţi!> Ca să revin la fericirea neghiobilor, după ce au petrecut o viaţă între nespusă veselie, fără vreo teamă sau sentiment al morţii, pornesc drept în Cîmpiile Elizee ca să desfăteze cu

https://biblioteca-digitala.ro

jocurile lor sufletele cucernice şi fără de treabă de acolo. Haideţi acum să comparăm soarta unui filozof — oricare vreţi — cu soarta acestui măscărici. Închipuiţi-vă, pentru această paralelă, un model de înţelepciune, un om ce şi-a prăpădit copilăria şi tinereţea ca să agonisească ştiinţă şi care şi-a pierdut anii săi cei mai frumoşi în vegheri neîntrerupte, în griji şi osteneli, şi care nici în restul vieţii n-a gustat o fărîmă de plăcere, mereu cruţător, sărac, trist şi posomorît, nedrept şi aspru cu sine însuşi, plictisitor pentru alţii şi urît de ei, palid, slab, bolnăvicios şi cu cearcăne la ochi, îmbătrînit şi încărunţit înainte de vreme şi pe cale de a fugi din viaţă înainte de sorocul potrivit. Dar ce însemnătate are ziua cînd moare un asemenea ipochimen ce n-a trăit niciodată? Iată deci icoana strașnică a înțeleptului!

<*Ceva despre stoici şi cele două feluri de sminteală.*> Dar aud „Broaştele din Stoa" orăcăind iarăşi: „Nu e nenorocire mai mare — zic ele — decît nebunia[129]! Iar culmea prostiei este foarte aproape de ea sau chiar se confundă cu ea. Căci ce altceva e nebunia decît o rătăcire a sufletului"? — Dar aceste broaşte orbecăiesc în cea mai deplină greşeală. Haideţi mai bine, să spulberăm acum, cu ajutorul muzelor ocrotitoare şi acest silogism. Căci stoicii aceştia sînt mari chiţibuşari (însă o vor păţi-o ei). Într-adevăr, precum la Platon[130], Socrate ne arată că sînt două Venere şi doi Cupidoni, tăind în două şi pe una şi pe celălalt, tot aşa şi aceşti dialecticieni ai noştri ar trebui să facă deosebire între nebunie şi nebunie, dacă ţin să fie socotiţi ei înşişi sănătoşi la minte. Căci nu orice nebunie e nefericită. Altminteri n-ar fi spus Horaţiu:

Au joacă îşi face cu mine o dulce nebunie?[131]

https://biblioteca-digitala.ro

şi nici Platon n-ar fi aşezat extazul (nebun) al poeţilor, prorocilor şi îndrăgostiţilor printre bunurile cele mai de seamă ale vieţii şi nici profeteasa aceea nu ar fi numit nebunie acea aventură a lui Eneas[132]. Există, aşadar, două feluri de nebunii: una pe care o trimit din fundul Infernului Furiile cele răzbunătoare, cînd ele pornesc şerpii lor pentru a insufla în inimile oamenilor furia cea ucigaşă a luptelor sau setea nesăţioasă de aur sau vreo dragoste ruşinoasă şi nelegiuită ori vreun paricid sau incest ori pîngărirea celor sfinte sau vreo altă pacoste de felul acesta, pentru a face apoi cugetele înspăimîntate ale celor vinovaţi să simtă boldul remuşcării.

Dar mai e un fel de nebunie cu totul deosebită de cea dintîi; ea porneşte de la mine şi toţi ar trebui s-o dorească ca fiind cel mai de seamă bun. Ea apare ori de cîte ori o plăcută rătăcire a minţii scuteşte pe cineva de acele griji neliniştitoare şi îl cufundă în tot soiul de plăceri. O astfel de rătăcire a minţii şi-o doreşte Cicero, într-o scrisoare către Atticus, ca un mare dar al zeilor şi anume ca să poată uita puzderia de rele ce îl copleşeau. De aceeaşi părere era şi argianul acela[133], a cărui nebunie consta în aceea că îşi petrecea zile întregi la teatru rîzînd şi bătînd din palme, închipuindu-şi, în bucuria lui, că se reprezentau acolo tragedii minunate, cînd de fapt nu se juca nimic. De altfel, în celelalte îndatoriri ale vieţii se purta ca un om în toată firea:

> plăcut prietenilor,
> Blînd cu soţia şi gata să ierte greşeala
> Sclavului, care, rupînd pecetea, băuse vreo sticlă
> Infundată de vin . . .[134]

După ce neamurile îl vindecară de boală cu tot felul de

https://biblioteca-digitala.ro

leacuri, şi-şi veni în fire, el se tîngui astfel către prietenii săi:

> Nu m-aţi salvat o prieteni!
> M-aţi omorît, căci mi-aţi smuls a vieţii plăcere şi silnic
> Voi din cuget mi-aţi scos rătăcirea fermecătoare.

Şi avea dreptate, căci ei erau cei greşiţi şi care aveau nevoie de elebor[135], ei, care crezuseră că trebuie să alunge cu tot felul de băuturi, ca pe o boală, o nebunie aşa de fericită şi plăcută.

De altfel nu pretind că orice rătăcire a simţurilor ori a minţii trebuie să fie botezată cu numele de nebunie. Cînd cineva are ochi aşa de slabi că ia un catîr drept un măgar ori admiră o poezie proastă crezînd-o foarte bună, nu trebuie numai decît socotit ca nebun. Dar dacă la greşeala simţurilor se mai adaugă şi aceea a judecăţii, şi aceasta într-o măsură neobişnuită şi în continuu, acesta va putea fi într-adevăr socotit ca aproape de nebunie, ca acela, de pildă, care, auzind un măgar zbierînd, îşi închipuie că aude nişte acorduri minunate sau care, sărăcuţ fiind şi dintr-o familie foarte joasă, se crede a fi Cresus, craiul lidienilor. Dar dacă acest fel de nebunie ia, cum se întîmplă adesea, o formă plăcută şi veselă, ea aduce nu o mică desfătare atît celor ce sînt cuprinşi de ea, cît şi spectatorilor ce nu s-au molipsit de ea. Felul acesta de sminteală e mult mai răspîndit decît se crede de obicei. Un nebun rîde de un alt nebun şi îşi fac unul altuia pe plac, şi nu arareori se va întîmpla să vedeţi un nebun mai mare rîzînd mai tare de un nebun mai mic.

<*Felul cel mai plăcut de sminteală.*> Într-adevăr, omul e cu atît mai fericit cu cît nebunia lui se manifestă în mai multe feluri — după părerea mea, a Prostiei — numai să rămînă în hotarele acelui fel de prostie ce ne

https://biblioteca-digitala.ro

este specială nouă şi care este aşa de răspîndită, că mă îndoiesc dacă se poate găsi în toată omenirea o singură făptură care să fie cuminte în toate ceasurile zilei şi să

nu fie stăpînit de vreun fel de scrînteală. Să ne gîndim numai la această mică deosebire: cînd un om ia un dovleac drept o femeie, nu şovăie nimeni să-l creadă nebun, pentru că un asemenea caz este rar, cînd, însă, un bărbat o crede pe nevasta sa care i-a sădit o întreagă pădure de coarne pe cap, credincioasă ca Penelopa şi, în fericita lui închipuire, îşi binecuvîntează soarta, — pe un astfel de om nu-l numeşte nimeni nebun, pentru că acest lucru li se întîmplă multor bărbaţi.

Din această categorie fac parte şi aceia care, în afară de vînatul lighioanelor sălbatice, disprețuiesc orice şi susţin că simt o plăcere de necrezut ori de cîte ori aud sunetul acela urît al cornului sau lătratul cîinilor. Ba cred chiar că şi excrementele acestora li se pare că miros a scorţişoară. Apoi ce plăcere de cîte ori trebuie să taie vînatul!

A tăia tauri şi berbeci e îngăduit poporului de rînd, dar a tăia o fiară, asta nu e permis decît nobilului.

https://biblioteca-digitala.ro

Acesta, cu capul descoperit, în genunchi, cu cuțitul menit pentru aceasta (căci nu e voie s-o facă cu orice fel de cuțit), taie, cu anumite gesturi, anumite părți, într-o anumită rînduială, cu o adevărată evlavie. În timpul acestei operațiuni ceata vînătorilor face cerc împrejurul lui; toți privesc în tăcere smerită și sînt mișcați de priveliștea aceasta ca de ceva nou și sfînt, deși au mai văzut-o de o mie de ori. Cine a izbutit să guste fie și un dumicat din vînat, crede că s-a mai înnobilat cu un grad. Și așa, vînătorii noștri, care toată viața lor hăituiesc fiare și le mănîncă, la urma urmelor nu se aleg cu altceva, decît că ajung aproape tot așa de sălbatici ca și fiarele urmărite de ei, și totuși ei își închipuie că duc o viață de regi.

Un alt fel de oameni foarte asemănători cu cei de mai sus sînt cei înfierbîntați de mania clăditului; ei schimbă azi cercul în pătrat, iar mîine pătratul în cerc, nu isprăvesc niciodată și nu cunosc nici o măsură, pînă cînd, ajunși la sapă de lemn, nu mai au nici unde locui și nici ce mînca. Dar ce are a face? Fapt e că și-au petrecut cîțiva ani în cea mai deplină fericire.

Imediat după ei mi se pare că vin aceia care, prin mijloace necunoscute și tainice, vor să schimbe firea lucrurilor și străbat uscatul și marea în căutarea nu știu cărei esențe. Dulcea nădejde îi amăgește atît de mult, că nu cruță nici o cheltuială, nici osteneli, și cu mintea lor isteață născocesc mereu cîte ceva cu care se amăgesc din nou, îndrăgind himera lor, pînă cînd, irosindu-și toată averea, nu mai pot face față nici măcar cheltuielilor pentru bucătărie[137]. Cu toate astea nu contenesc de a se cufunda în visări plăcute, îndemnînd din răsputeri și pe alții să alerge după aceeași himeră. Și cînd, în sfîrșit,

https://biblioteca-digitala.ro

sînt părăsiți de orice nădejde, le mai rămîne marea mîngîiere de a-și spune, potrivit acelei zicale:

În marile întreprinderi, chiar și singurul fapt de a fi voit este de ajuns[138].

Atunci aruncă vina pe scurtimea vieții care — zic ei — a fost neîndestulătoare pentru împlinirea unui plan atît de măreț.

Cît despre amatorii de jocuri de noroc, șovăiesc întrucîtva, dacă trebuie să-i primesc în breasla mea. Oricum, e o priveliște cu totul neroadă și caraghioasă să-i vezi pe unii că sînt atît de dedați acestor jocuri încît, cum aud duruitul zarurilor, prinde a le bate inima să le sară din loc. Cînd, după ce au fost mereu jucăria speranței de a cîștiga, au văzut corabia lor sfărîmîndu-se de stînca zarului, mai primejdioasă decît capul Malea[139]; după ce și-au pierdut toată averea și abia au scăpat goi, goluți din acel naufragiu, ar fi gata să-și calce cuvîntul și să înșele pe oricine mai de grabă decît pe acela care le-a cîștigat banii la joc, și asta pentru a-și păstra renumele lor de oameni serioși!

Ce să mai zic acum de acei moșnegi care, aproape orbi, joacă chiar cu ochelarii pe nas? Sau despre aceia care loviți de o meritată podagră ce le-a înțepenit mădularele, tocmesc cu plată un înlocuitor ca să zvîrle pentru ei zarurile în cornet? Nostim lucru, numai că acest joc degenerează în turbare și atunci nu mai ține de mine ci de Furii.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Credinţa prostească.*> Dar iată de data asta un soi de oameni care, fără îndoială, sînt cu totul din aluatul nostru: sînt aceia cărora le place să asculte sau să povestească minunăţii şi minciuni gogonate şi care nu se satură niciodată de astfel de basme în care se pomeneşte de semne şi minuni, de strigoi, de stafii, de duhuri rele, de oameni de pe lumea cealaltă şi de o mie de astfel de minunăţii, care cu cît sînt mai departe de adevăr, cu atît sînt crezute mai cu înverşunare şi gîdilă urechile cu o mîncărime mai plăcută. Şi astfel de poveşti nu numai că ajută de minune la alungarea urîtului ceasurilor de plictiseală, dar aduc şi ceva cîştig mai ales preoţilor şi predicatorilor.

Înrudiţi cu aceştia sînt apoi aceia care şi-au vîrît în cap încredinţarea nebunească dar plăcută, că, dacă au dat ochi cu vreun chip de lemn sau de vreo icoană a lui Polifem al vostru, — adică a sfîntului Cristofor[140] — în ziua aceea nu vor muri; că cei ce se vor închina, cu anumite cuvinte, la statuia sfintei Barbara, se vor întoarce teferi din luptă sau că cine va aprinde în anumite zile, un anumit număr de lumînări şi va spune anumite mici rugăciuni la icoana sfîntului Erasm[141], are să ajungă în scurt timp un om bogat. Aveau un nou Hipolit[142]; acum au găsit în sfîntul Gheorghe un alt Hercule, şi calului acestui sfînt, pe care, plin de cea

https://biblioteca-digitala.ro

mai mare evlavie, îl împodobesc cu paftale şi cu bumbi — doar că nu i se închină — şi, uneori se silesc să cîştige ocrotirea călăreţului prin mici daruri. A jura pe coiful lui de bronz trece drept un jurămînt regesc.

Ce să mai zic de aceia al căror cuget fericit se mîngîie cu credinţa în acele mincinoase iertări de păcate[143]? Ei măsoară soroacele Purgatoriului ca şi cu un ceasornic, socotind, fără teamă de vreo greşeală, ca dintr-o abacă, veacurile, anii, lunile, zilele. Sau despre acei care bizuiţi pe cîteva mici semne magice şi cîteva mici rugăciuni, pe care le-a născocit vreun şarlatan cucernic, fie spre a petrece, fie pentru a dobîndi vreun cîştig, trag nădejde de orice: de avuţii, onoruri, plăceri, ospeţe îmbelşugate, sănătate de-a pururi înfloritoare, viaţă lungă, bătrîneţe, avuţii şi, în sfîrşit, un locşor în ceruri, aproape de Hristos, unde bineînţeles, vor să se ducă cît mai tîrziu, adică după ce, spre părerea lor de rău, îi vor părăsi plăcerile acestei vieţi, de care se despart aşa de greu şi abia atunci să urmeze acele desfătări cereşti. Iată, de pildă, un negustător, un ostaş, un judecător care cred că, aruncînd în cutia milelor o mică monedă provenită din atîtea jafuri, li s-a iertat toată haznaua de păcate[144] din întreaga lor viaţă; că atîtea călcări de jurămînt, atîtea desfrînări, atîtea beţii, gîlceve, omoruri, înşelătorii, vicleşuguri şi trădări pot fi răscumpărate, ca şi printr-o învoială, şi ispăşite în aşa fel că ei se simt îndreptăţiţi să înceapă din nou un alt şir de nelegiuiri.

Pe de altă parte, ce nebunie mai mare şi mai mîngîietoare totodată, decît să-ţi închipui că o să ai parte de o fericire mai mult decît desăvîrşită, dacă în fiecare zi rosteşti şapte versete din Psaltire? Se zice că un diavol duhliu, dar mai mult gură-spartă decît şiret, ar fi arătat

https://biblioteca-digitala.ro

sfîntului Bernard care sînt aceste versete, dar numai fiind păcălit cu mult meşteşug de către sfînt[145]. Şi aceste nerozii aşa de mari, de aproape că mă ruşinez şi eu de ele, sînt încuviinţate nu numai de prostime, ci chiar şi de aceia care propovăduiesc religia.

Dar nu numai atît: în aceeaşi categorie intră şi faptul că fiecare ţinut are sfîntul lui anumit şi fiecare sfînt are atribuţiile lui şi cultul lui deosebit: unul vindecă durerile de dinţi, altul sare în ajutorul femeilor ce stau să nască; altul te ajută să capeţi înapoi lucrurile ce ţi s-au furat, altul te scapă de primejdia neufragiului, iar altul îţi ocroteşte turma şi aşa mai departe. A-i înşirui pe toţi, ar cere un timp nesfîrşit. Sînt unii care au puterea de a te feri de mai multe rele o dată, dar mai presus decît toţi maica domnului, în care poporul crede aproape mai mult decît în fiul ei.

<*Darurile făcute bisericii, dovada cea mai bună a prostiei.*> Dar de la aceste puteri cereşti ce oare cer oamenii, dacă nu bunuri ce ţin de Prostie, adică de mine? Ia spuneţi-mi, între atîtea prinosuri de mulţumire ce acoperă toţi pereţii unor biserici, ba chiar şi bolta, văzut-aţi vreodată pe vreunul mulţumind că s-a vindecat de prostie sau că s-a făcut cu un dram mai cuminte? Unul a scăpat de înec; altul, străpuns de vrăjmaş, a scăpat cu viaţă; altul a şters-o din luptă, cu atît noroc şi . . .

https://biblioteca-digitala.ro

vitejie, pe cînd ceilalţi se băteau; unul, spînzurat[146] pentru jafuri, a căzut din spînzurătoare, datorită unui sfînt prieten al hoţilor, ca să uşureze mai departe pe alţii de avuţiile rău strînse. Altul a evadat, după ce a spart închisoarea, iar altul s-a vindecat de friguri, spre marea supărare a medicului. Altuia, otrava înghiţită, care i-a pricinuit deşertarea pîntecelui, i-a adus lecuirea, spre disperarea soţiei ce şi-a cheltuit banii şi truda de haram. Altul, căruia i s-a răsturnat căruţa, s-a întors cu caii teferi acasă. Unul scapă viu de sub dărîmăturile unei case, iar altul, prins asupra faptului de bărbatul adulterei, scapă nevătămat. Nici unul nu mulţumeşte divinităţii că l-ar fi vindecat de sminteala lui. Atît de plăcut lucru e să n-ai minte, că muritorii se roagă să fie feriţi de orice rău mai degrabă decît de prostie. Dar ce mă vîr eu în acest ocean de superstiţii?

> Dacă o sută de limbi aş avea şi guri tot o sută,
> Toate c-un glas de aramă, eu n-aş putea să-nşir toate
> Ale nerozilor feluri şi ale prostiei lor soiuri[147].

Atît de mult mişună viaţa tuturor creştinilor de astfel de aiureli, pe care preoţii le îngăduiesc şi le întreţin bucuros, ştiind cu ce cîştig se aleg din ele! Într-acestea, dacă s-ar ivi unul din acei înţelepţi aşa urîţi de oameni, şi le-ar propovădui asprul adevăr: „Veţi fi mîntuiţi, dacă veţi trăi întru cinste, vă veţi răscumpăra păcatele, dacă, la bănuţul dat de pomană, veţi adăuga şi ura de fapte rele, lacrămile, veghile, rugăciunile, posturile, şi vă veţi schimba întregul fel de viaţă, — acest sfînt vă va ocroti, dacă veţi urma felul lui de viaţă". Dacă, zic, înţeleptul nostru ar rosti astfel de adevăruri şi altele asemănătoare lor, închipuie-ţi în ce tulburare ar arunca cugetele muritorilor ce trăiau într-o aşa de mare fericire!

https://biblioteca-digitala.ro

De tagma smintiților mai țin însă și aceia care, încă fiind în viață, rînduiesc cu de-amănuntul pompa cu care voiesc să fie îngropați și prescriu numărul de făclii, de persoane îndoliate, de cîntăreți și de bocitoare (ce trebuie să ia parte), ca și cum simțurile lor ar putea să se bucure de această priveliște sau le-ar fi rușine dacă trupul lor n-ar fi îngropat cu măreția cuvenită, mînați de aceeași rîvnă ca edilii noi aleși ce pregătesc cu cea mai mare grijă jocurile și ospețele pe care trebuie să le dea poporului.

<*Alte chipuri ale Prostiei.*> Deși mă grăbesc, totuși nu pot scăpa din vedere pe acei oameni, care, măcar că nu se deosebesc întru nimic de cei din urmă cîrpaci, se mîndresc strașnic cu cîte un titlu deșert de noblețe: unul își trage neamul de la Eneas, altul de la Brutus, altul de la Arcturus[148]. Ei răspîndesc peste tot chipurile, sculptate sau zugrăvite, ale strămunilor lor, își înșiră strămunii și răsstrămunii și pomenesc vechile lor porecle, în vreme ce ei înșiși seamănă cu niște statui mute, mai lipsiți de duh decît chipurile pe care le expun. Și totuși, duc o viață fericită, plutind în egoismul lor, și nu duc lipsa, în jurul lor, de alții tot așa de proști ca ei, care admiră aceste ipochimene ca pe niște zei.

Dar ce stau eu și înșir toate aceste categorii, cînd e limpede că această iubire de sine face, peste tot, pe oameni fericiți în multe și minunate chipuri? Cînd ăsta,

https://biblioteca-digitala.ro

care e mai pocit ca o maimuţă, îşi închipuie că e un Nireu[149]? iar altul, care a tras trei linii cu compasul, se crede un Euclid desăvîrşit? Cestălalt, care cîntă ca un măgar din liră, cu un glas mai urît decît acela „al bărbatului găinii cînd o muşcă de creastă"[150], se crede un al doilea Hermogene[151].

Cel mai nostim fel de nebunie e, însă, acela al unor oameni ce se fălesc, ca şi cu un lucru propriu al lor, cu talentele slugilor lor. Aşa era de două ori fericit bogatul acela din Seneca[152], ce, avînd să povestească o istorioară, ţinea sclavi la îndemînă ca să-i sufle numele (eroilor din poveste). Omul acesta, aşa de prăpădit, că numai sufletul mai era de el, ar fi fost în stare să primească chiar o provocare la lupta cu pumnii, bizuindu-se pe faptul că avea mulţi sclavi voinici.

Ce să mai spunem de cei ce se îndeletnicesc cu artele? Iubirea de sine îi stăpîneşte aşa de cumplit, că mai degrabă s-ar lepăda de ogorăşul părintesc decît să recunoască că n-au talent; îndeosebi actorii, cîntăreţii, oratorii şi poeţii. Cu cît unul din aceştia e mai lipsit de talent, cu atît e mai mulţumit de sine, cu atît se laudă mai mult şi se umflă în pene. Şi îşi găsesc, cum se zice, marfă pe măsura lor: cu cît e unul mai nerod, cu atît îşi găseşte mai mulţi admiratori; lucrările cele mai proaste plac celor mai mulţi, deoarece mulţimea e supusă Prostiei. Atunci, dacă cei mai neciopliţi sînt mai mulţumiţi

https://biblioteca-digitala.ro

de sine și mai admirați, de ce să umbli după adevărata știință, a cărei agoniseală cere atîta trudă, face pe om mai morocănos, mai sfios, și plăcut foarte puținora?

<Iubirea de sine și prostia fiecărui popor.> Dar văd că natura, precum a sădit iubirea de sine în fiecare om, a sădit-o tot așa de bine și în obștea deosebitelor nații și orașe. Britanii se laudă cu frumusețea, muzica și buna lor mîncare; scoțienii se măgulesc cu noblețea lor, se laudă cu înrudirea lor cu familia regală și, mai ales cu agerimea lor dialectică; francezii se mîndresc cu politețea lor; parizienii, cu știința lor teologică, prin care — zic ei — îi întrec aproape pe toți ceilalți oameni; italienii susțin că sînt cei dintîi în literatură și elocință și, pe lîngă ei, toți ceilalți oameni sînt niște barbari. Dar această părere face mai ales fericirea romanilor[153], care și azi se încîntă visînd la vechea Romă; venețienii sînt fericiți și mîndri de noblețea lor, iar grecilor le place să repete că au întemeiat științele și că sînt urmașii vechilor eroi atît de admirați. Turcii și acea întreagă pleavă a omenirii se fălesc cu religia lor și își rîd de creștini pe care-i socot drept niște superstițioși. Dar mai cu haz sînt evreii care și azi așteaptă pe Mesia al lor și țin, și azi, plin de habotnicie, la Moise al lor. Spaniolii se socot a fi

https://biblioteca-digitala.ro

cei mai buni războinici, iar germanii sînt încîntaţi de statura lor înaltă şi de profunda lor cunoaştere într-ale magiei[154].

<*Linguşirea, leac bun la toate*> Şi, ca să nu intru în prea multe amănunte, vedeţi, cred, fericirea pe care oamenii o datoresc, fie îndeobşte, fie fiecare în parte Iubirii de sine, cu care seamănă minunat sora sa, Linguşirea. Iubirea de sine nu înseamnă altceva decît să te dezmierzi pe tine însuţi; linguşirea înseamnă a dezmierda pe altul. Astăzi linguşirea e socotită ca un lucru de ocară de către cei care cată mai mult la cuvinte decît la lucruri. Ei sînt încredinţaţi că sinceritatea nu merge la un loc cu linguşirea. Că acest lucru e adevărat, ne-o poate dovedi chiar pilda animalelor fără judecată. Ce dobitoc se pricepe să linguşească mai bine decît cîinele? Şi este totuşi vreun animal mai credincios ca el? Ce (animal) e mai mîngîietor ca veveriţa şi totodată mai prietenoasă cu omul? Sau poate sînt mai folositori omului leii sălbatici, ori tigrii cei crunţi sau leoparzii furioşi?

E adevărat că există şi o linguşire foarte primejdioasă, cu care fiind înzestraţi unii oameni perfizi şi înclinaţi spre batjocură, duc la pieire pe nişte nenorociţi. Dar aceea care porneşte din bunătatea cugetului meu şi oarecum din curăţenia lui, e mult mai vecină cu virtutea decît aceea care se opune acestei blîndeţi, şi e mai apropiată de asprime şi de o anumită ursuzenie morocănoasă şi greoaie, de care vorbeşte Horaţiu[155]. Ea înalţă sufletele abătute, mîngîie tristeţea, biciuieşte lîncezeala, trezeşte pe cei somnoroşi, uşurează boala, îmblînzeşte pe furioşi, dă naştere dragostei şi o păstrează. Ea insuflă copiilor gustul învăţăturii, descreţeşte bătrîneţea, ea dă lecţii prinţilor fără să-i jignească sub masca laudei, într-un cu-

https://biblioteca-digitala.ro

vînt ea face ca fiecare să-şi fie sieşi mai drag şi mai plăcut, şi doar în aceasta stă, în primul rînd, fericirea. Ce lucru este oare mai îndatoritor, decît acela pe care

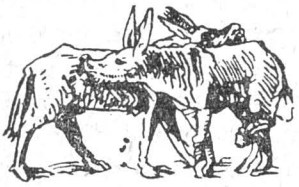

şi-l fac catîrii cînd se scarpină unul pe celălalt? Ce să mai adaug că acest fel de linguşire constituie o mare parte din elocinţa atît de lăudată, o parte încă şi mai mare a medicinei şi, cea mai mare parte a poeziei; în sfîrşit ea este mierea şi mireasma oricărei legături omeneşti.

<*Iluzia poate fi adesea prilej de fericire.*> Mi se va obiecta că e rău să te înşeli. Dimpotrivă, cel mai mare rău e să nu te înşeli niciodată. Greşesc nespus aceia care cred că fericirea stă în lucrurile înseşi. Nu, ea atîrnă doar de părerile noastre, căci în lume e atîta întuneric şi schimbare, că nu se poate şti nimic limpede, cum cu multă dreptate au susţinut academicii mei[156], cea mai puţin încrezută dintre toate şcolile filozofice sau, dacă se poate şti ceva, acest ceva nu arareori strică bucuria vieţii. Apoi sufletul omului e astfel făurit, că-i place mai bine spoiala decît adevărul. Vreţi o pildă limpede şi la îndemîna oricui? Duceţi-vă la predică, în biserică, şi veţi vedea cum toţi moţăie şi mor de plictiseală, dacă se spun lucruri serioase, iar cînd urliciul — mă iertaţi; m-am înşelat. Vream să spun predicatorul — începe să povestească, cum se întîmplă adesea, vreun basm băbesc, toţi se trezesc şi ascultă cu gurile căscate. Cînd se prăznuieşte sărbătoarea vreunui sfînt a cărui viaţă e plină de întîmplări mai minunate şi poetice — cum ar fi, de pildă, sfîntul Gheorghe, sfîntul Cristofor ori sfînta Barbara —

https://biblioteca-digitala.ro

veţi vedea că li se închină cu mai multă evlavie lor, decît la sfîntul Petru ori Pavel ori chiar la domnul Hristos. Dar aceste observaţii nu-şi au locul aici.

Cu cît mai puţin costă sporul de fericire (datorit iluziei)! Pe cînd cunoştinţa reală a lucrurilor, chiar a celor mai neînsemnate, cum ar fi bunăoară gramatica, se agoniseşte cu mare trudă, simpla părere, care contribuie tot atît, ba cu mult mai mult la fericirea noastră, e îmbrăţişată aşa de uşor! Uite, dacă unul mănîncă peşte sărat, împuţit, al cărui miros pe un altul îl face să-şi strîmbe nasul, iar lui i se pare ambrozie — întrucît acest lucru îi tulbură fericirea lui? Şi, din contră, dacă altuia o mîncare de morun îi produce greaţă, unde e fericirea lui? Un bărbat are o soţie urîtă ca o iasmă, şi totuşi bărbatului i se pare că ea se poate lua la întrecere cu Venus. Oare nu e totuna ca şi cum ar fi într-adevăr frumoasă? Unul priveşte şi admiră un tablou alcătuit din mîzgălituri cu culoarea roşie şi galbenă, încredinţat că e o pictură de Apelles sau de Zeuxis. Nu e el mai fericit decît amatorul care cumpără cu bani grei pînze cu adevărat ale acelor pictori, dar care gustă mai puţină plăcere la privirea lor? Cunosc un om care e tiz cu mine. La puţin timp după căsătorie, el dărui tinerei sale neveste nişte diamante false, convingînd-o cum era coţcar şi bun de gură, nu numai că pietrele sînt adevărate, dar că sînt şi de o foarte mare valoare. Mă rog, ce-i pasă tinerei femei, dacă ea îşi desfată şi ochii şi sufle-

https://biblioteca-digitala.ro

tul cu niște sticle, adică cu niște fleacuri, nu mai puțin decît cu o comoară neprețuită, pe care o păstra ascunsă cu mare grijă? Prin aceasta bărbatul scăpase de cheltuială și se bucura și de iluzia soției sale, care nu-i era mai puțin devotată decît dacă i-ar fi dat un dar de mare preț. Ce deosebire credeți că este între locuitorii acelei peșteri descrise de Platon[157], care admiră numai umbrele și chipurile feluritelor lucruri, fără să mai dorească nimic și cu totul mulțumiți de sine, și între înțeleptul acela care, ieșind din peșteră, vede lucrurile aevea? Dacă Micyllos, personagiul din Lucian[158], ar fi putut să viseze mereu visul acela de bogăție daurită, nu ar mai fi avut nevoie de altă fericire. Așadar nu e nici o deosebire, ori, dacă e vreuna, apoi starea proștilor este mai bună: mai întîi fiindcă fericirea lor îi costă foarte puțin, fiindcă e doar o închipuire, apoi, fiindcă se bucură de ea cu foarte mulți alți proști.

<Prostia îi scapă pe oameni de griji și îi face fericiți.> Pe lîngă asta, stăpînirea unui bun — oricare ar fi el — nu e plăcută dacă n-o împărtășești cu un tovarăș. Cine nu știe cît de mic e numărul înțelepților, dacă o fi existat de fapt vreunul? Grecii, în timpul atîtor veacuri, n-au numărat decît șapte. Dar, pe Hercule, dacă s-ar apuca unul să-i cerceteze mai îndeaproape, să mă ia naiba, dacă ar găsi măcar o jumătate de înțelept, ba nici chiar o treime!

Printre laudele numeroase ce i se aduc lui Bacus, aceea e socotită mai de seamă, anume că risipește grijile sufletului. Dar cît ține uitarea aceasta? Căci, cum ți-a trecut beția, grijile vin înapoi „cu carul cu patru cai albi", cum se zice. Cu cît mai deplină și mai trainică este

https://biblioteca-digitala.ro

binefacerea mea! Eu le umplu mintea, cuprinsă oarecum de o beție veșnică, cu bucurii, desfătări, plăceri și aceasta fără nici o osteneală. Și eu nu îngădui ca vreun muritor să rămînă lipsit de darul meu, pe cînd ceilalți zei dăruiesc bunurile lor, unii unora, alții altora. Nu orice țară produce acel vin generos și dulce, care alungă grijile și zăbovește cu bogată nădejde[159]. Venus hărăzește rareori darul frumuseții, Mercur dă și mai puținora darul vorbirii; nu multora le ajută Hercule ca să se îmbogățească[160], iar Jupiter nu dă oricui un tron, după cum spune Omer. Adesea Marte nu dă biruința nici uneia din cele două oști în luptă și mulți pleacă posomorîți de la trepiedul lui Apolon; fiul lui Saturn trăznește adesea. Uneori Apolon trimite ciuma cu săgețile lui, iar Neptun scapă doar pe puțini, pe cei mai mulți lăsîndu-i să piară în valurile lui, ca să nu mai pomenesc de acele zeități crunte ca Vejovis[161], Pluton, Discordia, Pedepsele, Frigurile și altele asemenea, care sînt călăi și nu zei. Eu singură, Prostia, îmbrățișez pe toți deopotrivă cu binefacerile mele, pregătite cu atîta grijă.

<Prostia, zeița cea mai venerată.> Și nici nu cer juruință, nici nu mă mînii, dorind ispășire dacă la slujba închinată mie s-a uitat vreo ceremonie. Nici nu răstorn cerul și pămîntul ca să mă răzbun pe cineva că a poftit pe toți zeii, lăsîndu-mă doar pe mine acasă, fără a mă primi să mă înfrupt și eu din fumul jertfelor. Căci zeii

https://biblioteca-digitala.ro

ceilalţi se supără aşa de grozav pentru astfel de nimicuri, că e mai bine să nu-i iei în seamă, decît să te închini lor, după cum sînt şi oamenii aşa de plini de toane şi

cărora le sare ţandăra pentru cel mai mic lucru, încît e mai bine să-i ai ca duşmani declaraţi decît ca prieteni. Dar, veţi spune, nimeni nu aduce jertfe Prostiei şi nici nu-i ridică temple. E adevărat că după cum am mai spus, mă mir de această nerecunoştinţă. Dar eu sînt iertătoare din firea mea şi nu-mi fac sînge rău pentru atîta lucru şi nici nu doresc nimic din toate aceste fleacuri. De ce să pretind un pic de tămîie sau o mînă de făină sau o capră ori un porc, cînd toată omenirea îmi aduce o închinăciune pe care şi teologii o încuviinţează foarte? Afară numai dacă trebuie să pizmuiesc pe Diana, fiindcă e cinstită cu sînge omenesc[162]. Eu mă simt venerată cu cea mai mare evlavie, cînd îi văd pe toţi oamenii, pretutindeni, avîndu-mă în inima lor, imitîndu-mă în purtările lor şi înfăţişîndu-mă prin viaţa lor. Un asemenea cult al celor sfinţi nu e aşa de răspîndit nici la creştini. Cît de mare e mulţimea acelora care aprind fecioarei născătoare de dumnezeu, lumînări, şi aceasta la miezul zilei, cînd nu e nevoie de aşa ceva? Dar cît de puţini sînt aceia care se silesc să imiteze curăţenia vieţii ei, smerenia ei şi dragostea de lucrurile

https://biblioteca-digitala.ro

cereşti? Căci aceasta e adevărata închinăciune şi cea mai plăcută puterilor din cer. Apoi, la ce să mai doresc temple cînd întreg rotogolul acestui pămînt îmi este templu şi, dacă nu mă înşel, cel mai frumos din toate? Nu-mi lipsesc adoratorii, decît acolo unde nu există oameni. Nu sînt aşa de smintită să pretind statui şi icoane zugrăvite în culori, care uneori păgubesc foarte mult cultului nostru, deoarece neghiobii aceştia, înecaţi în grăsimea lor, iau icoanele drept divinităţi, punîndu-ne uneori în situaţia acelora care sînt daţi afară de înlocuitorii lor. Statuile mele sînt oamenii, purtînd pe chipul lor icoana mea vie, fie că vor, fie că nu vor. Aşa că n-am ce pizmui celorlalţi zei, cînd ei sînt prăznuiţi în anumite colţuri ale pămîntului şi numai în anumite zile: Phoebus, în insula Rodos, Venus în Cipru, Iunona la Argos, Minerva la Atena, Jupiter în Olimpia, Neptun la Tarent, Priap în Lampsac, pe cînd mie pămîntul întreg îmi e templu unde mi se aduc necurmat cele mai de preţ jertfe.

Prostia e prezentă în viaţa de toate zilele a omului. Şi dacă i se pare cuiva că vorbele mele cuprind mai multă îndrăzneală decît adevăr, ia să cercetăm puţintel chiar vieţile oamenilor, ca să vedem cît de mult îmi datorează lumea şi cît de mare preţ pun pe mine şi mare şi mic. Dar nu vom putea lua în seamă toate categoriile de oameni; asta ar cere prea mult timp. Să ne oprim la cele mai însemnate, după care e uşor să judecăm şi pe celelalte. La ce să mai pomenesc de norod sau de biata prostime, care sînt în întregime ai mei? Prostia lor îmbracă atîtea chipuri şi în fiecare zi ei născocesc atîtea altele noi, că n-ar ajunge nici o mie de Democriţi ca să-şi rîdă de ei, şi chiar acestor Democriţi le-ar trebui un nou Democrit. Nici nu vă închipuiţi cîte

https://biblioteca-digitala.ro

hohote de rîs, ce petreceri și desfătări le prilejuiesc zilnic zeilor acești omuleți de pe pămînt! Aceia petrec ceasurile dinainte de amiazi, cînd sînt cu inima goală, în tăinuiri furtunoase, ascultînd dorințele muritorilor. Însă după masă, cînd sînt amețiți de nectar și n-au chef să se mai îndeletnicească cu lucruri serioase, se adună toți pe piscurile cele mai înalte ale cerului, se așază acolo și, aplecîndu-se, privesc în jos cu luare aminte, ca să vadă ce fac oamenii. Și nici că există o priveliște mai hazlie pentru ei. Zei nemuritori, ce mai comedie! Ce felurită forfoteală de proști! Căci uneori mă duc și eu să-mi iau locul printre zeii cei cîntați de poeți.

Iată ici unul care piere de dorul unei femeiuști, și cu cît aceasta îl ia mai puțin în seamă, cu atît el se topește mai tare de dragul ei. Un zgîrcit ia în căsătorie nu fata, ci zestrea. Unul își trimite logodnica la lupanar, iar altul, chinuit de gelozie, își străjuiește soția cu ochi de Argus.

Ce de prostii mai spune și face acest moștenitor în doliu, închiriind chiar actori ca să joace comedia jalei sale! Altul se căsnește să-și stoarcă lacrimi pe mormîntul soacrei sale, iar altul își îndoapă stomacul cu tot ce ciupește de ici și de colo, cu primejdia ca, puțin după aceea, să moară de foame. Altul își găsește în somn și trîndăvie suprema fericire. Pe unii îi vezi plini de rîvnă, dîndu-se în vînt după treburile altora iar pe ale lor le lasă baltă. Altul se crede bogat de pe urma datoriilor făcute și a banilor

https://biblioteca-digitala.ro

luaţi cu împrumut, pentru ca puţin după aceea să ajungă mofluz. Zgîrcitul ăsta socoate că n-are nimic mai bun de făcut, decît să trăiască în calicie, ca să-şi procopsească moştenitorul. Cestălalt, pentru un cîştig mic şi nesigur, cutreieră toate mările primejduindu-şi, în voia vînturilor şi a valurilor, o viaţă pe care n-o poate răscumpăra cu toate comorile lumii. Unii preferă să agonisească avere în război, decît să se bucure de tihnă, în pace, acasă; alţii trag nădejde să ajungă foarte lesne la bogăţie, căutînd să prindă în mrejele lor pe bogătaşii fără copii, iar unii, făcînd curte unor bătrîni cuprinse de călduri. De aceştia zeii fac un haz nespus, şi de unii, şi de ceilalţi, cînd îi văd păcăliţi tocmai de aceia cărora le întinseseră capcane.

Dintre toate soiurile acestea de oameni, cel mai prost şi mai murdar e acela al negustătorilor, ca unii ce se îndeletnicesc cu meseria cea mai josnică şi făcută cu cele mai josnice mijloace: mint peste tot, jură strîmb, fură, înşală şi trag pe sfoară; totuşi se socot fruntaşii fruntaşilor, pentru că degetele lor sînt pline cu inele de aur. Şi nu lipsesc din jurul lor anumiţi călugăraşi măglisitori, care îi admiră şi le zic în gura mare *venerabili* şi toate astea, vezi bine, ca să pună şi ei mîna măcar pe o mică părticică din bunurile cîştigate prin hoţiile acestor negustori.

https://biblioteca-digitala.ro

În altă parte vezi pe unii ciraci de-ai lui Pitagora care-s așa de încredințați că toate bunurile sînt comune, încît își însușesc cu inima ușoară, ca o parte cuvenită prin moștenire, orice lucru pe care-l găsesc nepăzit. Știu oameni ce-s bogați numai prin nădejdile și rugăciunile lor, care-și plăsmuiesc visuri plăcute, socotind că atîta e de ajuns pentru a fi fericit. Unora le face plăcere să treacă drept bogați în ochii lumii, pentru ca la ei acasă să tragă eroic mîța de coadă. Cutare se grăbește să risipească tot ce are, iar altul agonisește mereu și pe drept și pe nedrept.

Acest candidat ambițios aleargă după dregătorii înalte, pe cînd altul se simte bine acasă lîngă focul din cămin. Mulți pornesc procese ce nu se vor sfîrși niciodată și cele două părți se sfădesc pe întrecute, ca să îmbogățească pe un judecător ce amînă mereu procesul și pe un avocat care e complice cu el. Unul pune la cale o revoluție, altul plănuiește o faptă mare. Ba unii pleacă în pelerinaj la Ierusalim, la Roma sau la sfîntul Iacob (de Compostella), fără nici o treabă, lăsîndu-și acasă nevasta și copiii.

Pe scurt: dacă te-ai uita jos din lună, ca odinioară Menip[163], la nespusa forfoteală a muritorilor, ți s-ar părea că vezi un furnicar de muște și țînțari care se ceartă, se războiesc, își întind capcane unii altora, se jefuiesc, petrec, se îndrăgostesc, nasc, cad și mor. Și nici nu se poate închipui ce frămîntare, ce tragedii stîrnește această vietate așa de măruntă și care se trece așa de repede! Căci e de ajuns cea mai mică vîntoasă a războiului sau cîteva zile de ciumă, ca să secere și să risipească mii și mii dintre ei.

https://biblioteca-digitala.ro

<Proştii cu carte şi anume gramaticii.> Dar aş fi prea proastă şi negreşit aş merita ca Democrit să rîdă cu hohot de mine, dacă aş continua să depăn toate soiurile de prostii şi nerozii pe care le săvîrşeşte mulţimea. Acum să trec la acelea care se bucură între oameni de aparenţa înţelepciunii şi care vînează, cum se spune, acea ramură de aur[164]. Printre aceştia locul de frunte îl deţin gramaticii, soiul de oameni cel mai nenorocit, obidit şi urît, ca nici un altul, de către zei, dacă nu le-aş uşura eu, printr-un fel de dulce sminteală, greutăţile meseriei lor nenorocite. Căci nu numai cinci furii — cum spune o epigramă greacă[165] — sînt pe urmele lor, ci mii şi mii. Veşnic hămesiţi de foame şi soioşi, îmbătrînesc în mijlocul unei turme de copii, în şcolile acelea, ba, mai bine-zis, locuri de tristeţe, în puşcăriile lor şi în acele odăi de tortură, asurziţi de strigăte şi sufocaţi de duhoare şi murdărie. Totuşi, prin bunătatea mea, ei se cred cei mai merituoşi oameni de pe pămînt. Ce încîntaţi sînt ei de ei înşişi, cînd cu chipul şi cu glasul lor ameninţător bagă spaimă în ceata speriată de copii pe care, după bunul lor plac, îi snopesc în bătăi cu nuiele, beţe, vergi, imitînd pe măgarul acela din Cumae[166]. Totodată, murdăria de pe ei li se pare un semn de eleganţă, duhoarea lor miros de maghiran, iar robia lor o socot o adevărată domnie, şi în aşa măsură, că n-ar vrea să schimbe tirania lor cu puterea unui Phalaris sau Dionisiu. Dar ceea ce îi face mai ales fericiţi, e înalta idee pe care şi-o fac despre învăţătura lor. Ei bagă în capul copiilor curate aiureli, dar, cu toate astea, cu ce ifos nu dispreţuiesc pe un Palaemon[167], sau pe un Donat[168], în raport cu propria lor ştiinţă! Şi nu ştiu prin ce vrăjitorie uimi-

https://biblioteca-digitala.ro

toare fac pe proastele de mame ale copiilor și pe tații lor cu totul lipsiți de minte, să creadă că ei sînt într-adevăr ceea ce se pretind. Mai adaugă și plăcerea nespusă pe care o simt, de cîte ori unul dintre ei a descoperit în vreun manuscris muced numele mamei lui Anchise[169] sau vreun cuvînt necunoscut de prostime, ca: tăurar, gură zdrențuită sau șterpelitor[170], ori dacă vreunul a găsit o piatră veche, cu litere pe jumătate șterse. O, Jupiter, ce bucurie exaltată, ce triumfuri, ce mai laude, ca și cum ar fi supus Africa sau ar fi cucerit Babilonul! Ce mîndrie, cînd își arată peste tot stihurile lor cu totul sarbede și nesărate! Și totuși se găsesc admiratori care cred că duhul lui Vergiliu a trecut de-a dreptul în pieptul acestor versificatori.

Dar nu e nimic mai nostim, decît să-i vezi schimbînd între ei, după legea talionului, complimente și laude, scărpinîndu-se unul pe altul. Dacă, însă, unul a făcut o mică greșeală de limbă, pe care a prins-o unul mai deștept, pe Hercule, ce tragedii atunci, ce bătălii, ce defăimări și insulte! Dacă mint, să-mi sară în cap toți gramaticii! Cunosc un om priceput în toate științele; știe greaca, latina, matematica, filozofia, medicina, și toate astea temeinic; e de șaizeci de ani și de mai bine de douăzeci de ani se frămîntă și se chinuiește numai cu gramatica, încredințat că va fi pe deplin fericit dacă va

https://biblioteca-digitala.ro

putea trăi pînă ce va hotărî în chip sigur cum trebuie deosebite cele opt părţi de cuvînt, ceea ce pînă acum n-a putut să desluşească limpede nimeni, nici la greci, nici la romani. Ca şi cum ar fi prilej de război faptul de a socoti o conjuncţie ca un cuvînt ce ţine de clasa adverbelor! Aşa stînd lucrurile, cînd există tot atîtea gramatici, cîţi gramatici sînt, ba chiar şi mai multe — căci numai Aldus[171] al meu a scos cinci gramatici — gramaticul nostru nu lasă nici una fără s-o citească, fie ea scrisă cît de barbar şi de plictisitor, le cercetează temeinic, pizmuind orice prostie ce scrie în această specialitate, de teamă ca vreunul să nu-i răpească gloria dobîndită, şi astfel să se prăpădească munca atîtor ani. Vreţi să numiţi asta sminteală sau prostie? Mie mi-e tot una, numai să recunoaşteţi că dihania asta, de altfel cea mai nenorocită din toate, doar datorită mie se ridică la o aşa de mare fericire că n-ar dori să-şi schimbe soarta nici cu regele Persiei.

<Ceva despre proştii poeţi, retori şi scriitoraşi.> Poeţii îmi datorează mai puţin, măcar că prin meseria lor ei stau sub steagul meu. Ei sînt un soi de oameni slobozi — cum spune proverbul — şi întreaga lor îndeletnicire nu stă în altceva decît să desfăteze urechile proştilor, povestindu-le fleacuri şi nimicuri lipsite de duh. Şi — ceea ce e uimitor — bizuindu-se pe astfel de neghiobii, trag pentru ei şi pentru alţii nădejdea unei vieţi nemuritoare şi vrednice de zei. Iubirea de sine şi Linguşirea sînt povăţuitoarele cele mai apropiate ale poeţilor care, astfel, dintre toţi oamenii, sînt cei mai credincioşi şi mai statornici ciraci ai mei.

Urmează apoi retorii, care, deşi uneori mă trădează, făcîndu-se complicii filozofilor, totuşi sînt în rîndurile

https://biblioteca-digitala.ro

grupării mele, și acest fapt îl dovedește, pe lîngă multe altele, îndeosebi împrejurarea că, pe lîngă alte mofturi, au scris amănunțit atîtea adevăruri despre arta de a face glume. Autorul cărții „Retorica adresată lui Herennius", oricine o fi fost, rînduiește Prostia ca un soi de glumă, iar Quintilian[172], cel mai mare maestru al oratoriei a scris[173] despre rîs un capitol mai lung decît Iliada. După părerea acestor autori, prostia are o putere așa de mare că adesea cu un simplu haz se înlătură ceea ce nu s-a putut respinge cu nici un argument. Afară numai dacă cineva crede că a stîrni hohote de rîs, și încă cu meșteșug, nu intră în specialitatea Prostiei.

Din același aluat cu cei de mai sus sînt și acei care se așteaptă la o faimă nemuritoare de pe urma faptului că scot cărți. Toți scriitorii de felul acesta îmi aparțin, dar mai ales acei care mîzgălesc în cărțile lor curate nerozii. Căci cei care scriu savant pe gustul puținor învățați și care se supun fără șovăire criticii unui Persius sau Laelius[174], par mai degrabă vrednici de compătimire decît de pizmă, ca unii care se frămîntă mereu; adaugă, schimbă, șterg, pun la loc, repetă, refac, consultă pe alții, își controlează nouă ani opera, nefiind niciodată mulțumiți cu ea, iar răsplata lor e așa de mică! Ce anume? Lauda, și asta din partea a foarte puținora. Și o cumpără atît de scump, cu atîtea nopți de veghe, cu pierderea somnului — lucrul cel mai plăcut din viață —

https://biblioteca-digitala.ro

cu atîtea sudori și chinuri! Mai adaugă la asta și stricarea sănătății, vestejirea chipului, slăbirea sau chiar pierderea vederii, sărăcia, pizma, abținerea de la plăceri, bătrînețea timpurie și moartea prematură și altele care mai sînt de felul acesta. Cu atît de mari sacrificii crede înțeleptul acela al meu că trebuie plătită cinstea de a fi lăudat de doi, trei savanți urduroși!

Dimpotrivă, scribul meu se descurcă așa de ușor în aiurerile sale! Fără nici o sforțare, el pune pe hîrtie numaidecît tot ce-i trece prin minte, tot ce-i vine sub condei, și chiar visurile sale le încredințează scrisului, cu mare risipă de hîrtie, știind bine că cu cît va scrie prostii mai mari, cu atît va fi gustat de mai mulți, adică de proști și inculți. Ce-i pasă dacă-l vor disprețui doi sau trei învățați, care poate nici nu-l vor citi? Sau ce poate face critica unui așa mic număr de specialiști, față de protestele unei nenumărate mulțimi?

Mai cuminți sînt aceia care publică sub numele lor lucrările altuia. Printr-o minciună ei își însușesc gloria cîștigată de altul cu o muncă așa de trudnică, bizuindu-se pe nădejdea că, pînă se va descoperi hoția lor, va trece un răstimp în care ei vor trage folos. E o frumusețe să-i vezi cum se umflă în pene, cînd sînt lăudați în lume sau sînt arătați cu degetul: „Ăsta e vestitul autor"; cînd își văd lucrările în galantarele magazinului de cărți, și în fruntea fiecărei pagini, cele trei nume, de obicei străine[175], semănînd cu niște formule magice! Zei nemuritori! Ce sînt altceva decît niște nume. Apoi cît de puțini oameni le vor cunoaște, dacă socotești vasta întindere a pămîntului? Apoi cît de puțini le vor lăuda? Căci și neștiutorii au și ei gusturi deosebite. Și cînd te gîndești că acele nume sînt, de cele mai multe ori,

https://biblioteca-digitala.ro

plăsmuite! Unuia îi place să se numească Telemac, altuia, Sthenelus, sau Laerte; altuia Policrate sau Trasymah. Ar putea tot așa de bine să le iscălească pe numele de Cameleon sau Dovleac, ori, după felul de a vorbi al unor filozofi, alfa sau beta. Dar nimic nu e mai hazliu decît să vezi pe acești neghiobi lăudîndu-se unii pe alții, proștii pe proști, ignoranții pe ignoranți, prin scrisori, poeme sau elogii:

— Ești un Alceu[176].

— Și tu un Calimah[177].

— Eclipsezi pe Cicero.

— Ești mai învățat ca Platon.

Uneori își caută un adversar, ca să-și mărească faima prin vreo polemică:

Șovăitoarea mulțime se-mparte în tabere două[178]

pînă cînd fiecare comandant, după o luptă bine condusă, pleacă biruitor și fiecare își serbează triumful. Înțelepții rîd de toate astea ca de cele mai mari nerozii, cum și sînt de fapt. Cine tăgăduiește acest lucru? Dar pînă atunci ei duc o viață fericită, datorită mie, și n-ar schimba triumfurile lor nici cu acelea ale Scipionilor. Chiar și înțelepții, care rîd cu mare poftă și se desfată de sminteala altora, îmi sînt datori cu petrecerea lor nu de rînd, lucru pe care nu-l pot tăgădui, dacă nu vor să treacă drept cei mai nerecunoscători dintre oameni.

<*Oamenii de legi și dialecticienii proști.*> Printre savanți, oamenii de legi pretind locul dintîi și n-ai să găsești pe alții mai satisfăcuți de ei înșiși. Ei rostogolesc fără încetare bolovanul lui Sisif și de-abia își trag sufletul de noianul de legi ce se repetă, fără a se interesa dacă răspund la nevoi adevărate — grămădind glose peste

https://biblioteca-digitala.ro

glose şi jurisprudenţe peste jurisprudenţe, şi fac acest studiu să pară cel mai greu din toate, deoarece îşi închipuiesc că meritul se măsoară după osteneala dată.

Să punem lîngă aceştia pe dialecticieni şi pe sofişti, soi mai gălăgios chiar decît arama de la Dodona[179]; fiecare dintre ei ar fi în stare să ţină piept la douăzeci de femei alese pentru talentul lor de a trăncăni. Dar ar fi o fericire dacă ei ar fi numai limbuţi; din păcate sînt şi gîlcevitori: pentru orice fleac se sfădesc dîrz şi de multe ori, în lupta lor îndîrjită, pierd din vedere adevărul. Însă iubirea de sine îi face fericiţi şi, înarmaţi cu silogismul alcătuit din trei propoziţii, nu şovăiesc de a se lua la trîntă cu oricine despre orice chestiune. Încăpăţînarea lor îi face de nebiruit, chiar dacă le-ai pune în faţă un Stentor.

<*Proşti filozofi şi matematicieni.*> După aceştia vin filozofii cei venerabili prin barba şi mantaua lor. Ei sînt singurii înţelepţi; cel puţin aşa spun ei. Ceilalţi muritori nu sînt decît umbre plutitoare. Ce nostimă e aiureala lor, cînd zidesc lumi la infinit, cînd măsoară soarele, luna, stelele şi sferele cu degetul cel mare sau cu un fir; cînd arată pricinile fulgerelor, vînturilor, eclipselor şi celorlalte fenomene neexplicabile, fără a şovăi niciodată, ca şi cum ar fi fost sfetnici de taină la zidirea firii şi acum s-ar fi coborît la noi cu hîrzobul de la sfatul zeilor! Dar natura îşi bate joc cu mult haz de ipotezele lor. O dovadă

https://biblioteca-digitala.ro

sigură cum că ei n-au nici o certitudine, o avem în faptul că ei au între dînşii nesfîrşite gîlceve despre orice lucru. Deşi nu ştiu nimic, susţin că ştiu totul, şi, măcar că nu

se cunosc nici pe sine înşişi şi dau cîteodată în gropi sau se poticnesc de bolovanii din cale — fiindcă cei mai mulţi dintre ei au vederea slabă sau că sufletele lor colindă departe de trupurile lor — totuşi ei spun sus şi tare, că văd universalele, formele separate, elementele, quidditățile, ecceităţile[180], noţiuni aşa de subtile, că nici Lynceu nu le-ar fi putut vedea. Dar mai ales disprețuiesc „vulgul profan"[181] atunci cînd ei desenează unele peste altele, triunghiuri, patrulatere, cercuri încîlcite unele cu altele într-un fel de labirint, întovărăşite de litere aşezate în linie de bătaie, cînd într-o formaţie, cînd într-alta, împroşcînd astfel întuneric în capul neştiutorilor. Şi mai sînt în categoria asta unii care ghicesc viitorul din cer-

https://biblioteca-digitala.ro

cetarea astrelor, făgăduind minunăţii mai mari decît acelea ale cititului în stele, şi au norocul să găsească oameni destul de proşti care să creadă bazaconiile lor.

< Proşti teologi. >

Poate ar fi mai bine să trec sub tăcere pe teologi şi „să nu tulbur mlaştina din Camarina“[182], nici să nu mă ating de această buruiană rău mirositoare[183], căci soiul acesta de oameni e foarte trufaş şi iute la mînie; ar putea să pornească la atac împotriva mea cu nenumăratele lor concluziuni şi să mă silească să retractez, iar în cazul că n-aş vrea să fac acest lucru, să mă proclame eretică. Căci cu acest fulger înspăimîntă pe oricine nu-l au la inimă. Deşi dintre toţi oamenii ei sînt aceia care se încăpăţînează în a nu recunoaşte binefacerile mele, totuşi îmi sînt datori în multe privinţe. Ei îmi datorează acea splendidă iubire de sine care-i face să creadă că locuiesc în al treilea cer, din înaltul căruia privesc la ceilalţi muritori ca la nişte dobitoace tîrîtoare, pe care ei mai că le deplîng. Sprijiniţi, ca de un zid, de o puternică trupă de definiţii magistrale, de concluzii, de corolarii, de propoziţii explicite şi implicite, au la îndemînă atîtea subterfugii, că nu pot fi prinşi nici cu plasele lui Vulcan[184]; atît de mult abundă în termeni, născociţi de ei, şi în cuvinte miraculoase! Pe lîngă aceasta

https://biblioteca-digitala.ro

ei explică sfintele taine după bunul lor plac: ei știu cum a fost zidită și orînduită lumea; prin ce canale pîngărirea păcatului originar s-a răspîndit la toți urmașii (lui Adam); în ce chip, în ce măsură și în cît timp a fost Hristos zămislit în pîntecele Fecioarei; în ce chip în sfînta cuminecătură dăinuiesc accidentele fără materie[185]. Dar acestea sînt probleme răsuflate. Iată, însă, altele mai vrednice de teologii mari și iluminați, cum le zic ei, și la ivirea cărora ei oarecum se trezesc: „Este un moment în nașterea divină? Sînt mai multe filiațiuni în Isus Hristos? Ar fi putut dumnezeu să ia chipul unei femei, unui diavol, unui măgar, unui dovleac sau al unei pietre? Dar atunci cum ar fi putut un dovleac să propovăduiască, să facă minuni, să fie răstignit? Și se poate spune că în acel moment Hristos era un om? Oare după înviere vom avea dreptul să bem și să mîncăm?" (Vedeți că de pe acum își iau măsuri de prevedere împotriva foamei și setei!).

Ei mai au la îndemînă nenumărate alte subtilități, cu mult mai rafinate decît acestea, asupra noțiunilor, relațiunilor, formalităților, quiddităților, ecceităților, pe care nimeni nu le poate vedea cu ochii, decît un Lynceu, dacă și el e în stare să zărească în cel mai adînc întuneric ceea ce nu se află nicăieri. Mai adaugă la acestea și acele maxime ciudate ale lor, pe lîngă care faimoasele

https://biblioteca-digitala.ro

paradoxe ale stoicilor par niște grosolane banalități. Iată cîteva mostre: e o crimă mai mică să sugrumi o mie de oameni, decît să cîrpești o dată, într-o duminecă, o ciubotă a unui sărac; și alta: e mai bine să lași să piară toată suflarea omenească cu cățel, cu purcel, decît să spui o minciună cît de mică.

Aceste subtilități foarte subtile sînt făcute și mai subtile prin atîtea metode scolastice în așa măsură, că ai putea să ieși mai lesne din ungherele labirintului decît din întortocheturile realiștilor[186], nominaliștilor[187], Tomiștilor[188], Albertiștilor[189], Occamiștilor[190], Scotiștilor[191]... și încă n-am înșirat toate sectele, ci doar pe cele mai însemnate. Toți acești maeștri au o știință așa de mare și grea, că ar fi nevoie de o nouă pogorîre a duhului sfînt, dacă ar trebui să se măsoare cu acest nou fel de teologi, privitor la astfel de chestiuni. Sfîntul Pavel a putut fi statornic în credință, dar a dat o definiție a ei puțin magistrală, cînd a zis că: credința este substanța a ceea ce trebuie să nădăjduim, proba acelor ce nu se văd aevea[192]. El a îndeplinit de minune lucrările dragostei, dar, în capitolul al treisprezecilea al epistolei întîi către corinteni, a împărțit și definit puțin dialectic această virtute. Ei slujeau împărtășania cu multă evlavie, dar dacă ar fi trebuit să răspundă cînd începe și cît ține efectul împărtășaniei, despre transsubstanțiere, despre modul cum același trup poate fi în locuri deosebite; despre deosebirea dintre trupul lui Hristos în cer, pe cruce și în împărtășanie; în care clipă are loc transsubstanțierea — deoarece rugăciunea, prin care ea se face, este alcătuită din silabe și vorbe pronunțate unele după altele —; dacă apostolii, zic, ar fi ținuți să răspundă la toate aceste întrebări, cred că n-ar fi răspuns cu aceeași istețime, cum

https://biblioteca-digitala.ro

le discută și le definesc scotiștii. Apostolii au cunoscut pe mama lui Isus; dar care dintre ei a demonstrat în chip așa de filozofic ca teologii noștri, cum ea a fost ferită de păcatul lui Adam? Petru a primit cheia și a primit-o de la acela care n-a încredințat-o unui nevrednic. Dar înțeles-a el taina acestui dar? Nu știu, dar mă îndoiesc că el ar fi fost în stare să urmărească chestiunea subtilă — pe care n-a atins-o nicăieri —: cum poate cineva să stăpînească cheia științei pe care n-o posedă?

Apostolii botezau mulțimile, dar n-au propovăduit nicăieri despre cauza formală, materială, eficientă și finală[193] a botezului și nici despre caracterele ce se pot sau nu nimici. Ei se rugau lui dumnezeu, dar numai întru spirit, potrivit cu învățătura aceea evanghelică: „dumnezeu este duh; și cine se închină lui, trebuie să i se închine în duh și în adevăr"[194]. De bună seamă, nimeni nu le destăinuise că un chip grosolan al lui Isus, desemnat cu cărbune pe un perete, cată să fie adorat ca însuși Hristos, cu aceeași închinăciune, dacă e înfățișat cu două degete întinse, cu capul pletos și încununat cu un nimb străbătut de trei fascicule de raze. Ca să știi toate acestea, trebuie să fi petrecut treizeci de ani în studiul Fizicii și Metafizicii lui Aristotel și Scotus.

Apostolii propovăduiesc harul, dar ei nu fac nici o deosebire între harul hărăzit pe gratis și harul hărăzitor. Ei îndeamnă la fapte bune, dar nu disting între

https://biblioteca-digitala.ro

fapta înfăptuitoare și fapta înfăptuită. Peste tot ei îndeamnă la iubire, dar ei nu despart iubirea, iubirea infuzată de cea dobîndită, și nu ne lămuresc dacă ea e accident sau substanță, și dacă e ceva creat sau necreat. Ei au groază de păcat, dar să mor dacă au putut defini științificește ceea ce numim păcat. Ei nu studiaseră la școala lui Scotus. Mi-e peste putință să cred că Pavel, după a cărui cultură se poate judeca a tuturor celorlalți, ar fi osîndit de atîtea ori chestiunile[195], disputele[196], genealogiile și, precum le numește el însuși, „logomahiile"[197], dacă ar fi cunoscut tertipurile sofistice de azi. De fapt controversele timpului aceluia sînt ca niște certuri grosolane și rustice față de subtilitățile rafinate ale maeștrilor noștri mai tari decît un Chrysip[198].

Totuși oamenii, în marea lor modestie, nu osîndesc ceea ce apostolii nu au scris destul de elegant sau nu prea doctoral; ei se mulțumesc să tălmăcească cum se cuvine, fie din respect față de vechimea acelor scrieri, fie din venerație pentru numele de apostol. Și, zău, nu avea nici un rost să li se pretindă niște cunoștințe despre care (apostolii) nu auziseră nici o vorbă de la învățătorul lor. Iar dacă i se întîmplă acest lucru unui Ioan Gură de Aur, lui Vasile sau Ieronim, ei se mulțumesc să scrie pe margine: „Nu este admis". Acești părinți ai bisericii au combătut pe filozofii păgîni și iudei, din firea lor foarte dîrzi, dar i-au combătut mai mult prin

https://biblioteca-digitala.ro

felul lor de trai şi prin minunile pe care le făceau, decît prin silogisme, şi nici unul dintre adversarii lor nu era în stare să priceapă un singur Quodlibetum[199] de-al lui Scotus. Acum ce păgîn sau ce iudeu ar putea face faţă unor subtilităţi aşa de rafinate, afară numai dacă e aşa tare de cap, de nu înţelege nimic, sau atît de neruşinat, ca să le fluiere, ori înarmat cu nişte argumente tot aşa de stringente, astfel ca lupta să fie egală, aşa cum s-ar lupta un uriaş cu altul, sau cînd cei doi luptători ar avea săbiile deopotrivă vrăjite: dar atunci duelul lor ar semăna cu pînza Penelopei, care mereu trebuie ţesută de la început.

După părerea mea creştinii ar face o treabă cuminte, dacă în locul acestor grase cohorte de ostaşi, ce poartă acum, fără vreo izbîndă, războiul, ar trimite împotriva turcilor şi a saracinilor pe scotiştii ce răcnesc aşa de tare, pe occamiştii aşa de dîrzi, pe nebiruiţii albertişti cu tot efectivul de sofişti, şi atunci ar vedea, cred, o luptă tare hazlie şi o victorie cum nu s-a mai văzut pînă acum. Căci cine ar fi aşa de rece, să nu-l înflăcăreze înţepăturile lor? Cine ar fi aşa de bicisnic, ca să nu-l trezească boldurile lor? Cine ar putea să aibă ochi aşa de tari, încît să nu fie orbit de întunericul cu care-i împroaşcă adversarii?

Vi se pare, poate, că spun toate acestea în glumă. Nu e de mirare. Sînt doară şi printre teologi, oameni care au făcut o şcoală mai serioasă; ei sînt cuprinşi de scîrbă cînd aud asemenea arguţii uşuratice, căci aşa le socotesc. Ba sînt unii care privesc ca un fel de sacrilegiu şi socot drept cea mai mare nelegiuire să vorbeşti cu o gură aşa de nespălată despre nişte taine atît de nepătrunse, care trebuie mai de grabă adorate decît expli-

https://biblioteca-digitala.ro

cate; să discuți despre ele cu subtilități profane de ale păgînilor, să le defineşti atît de pretenţios şi să pîngăreşti maiestatea divinei teologii printr-un limbaj a cărui serbezală stă pe acelaşi nivel cu josnicia gîndului. Dar pînă atunci, ei sînt încîntați de sine, ba chiar se felicită, aşa că fiind prinşi şi ziua şi noaptea cu astfel de fleacuri aşa de nostime, nu mai au nici o clipă slobodă ca să mai răsfoiască Evanghelia sau scrisorile lui Pavel. Şi cînd sporovăiesc asemenea nimicuri în şcoli, îşi închipuiesc că biserica toată s-ar prăbuşi, dacă n-ar sprijini-o ei cu coloanele silogismelor lor, aşa precum la poeți Atlas susține lumea pe umerii lui.

Ce mare plăcere credeți că e pentru ei să sucească şi să răsucească, după gustul lor, slovele sfinte (ale Evangheliei), ca şi cînd ar fi de ceară, pretinzînd ca interpretările lor, recunoscute de cîțiva scolastici, să fie socotite mai presus ca legile lui Solon şi chiar mai presus ca decretele pontificale. Instituindu-se censori ai lumii întregi, dacă dau de vreunul care nu este întru totul de acord cu concluziile lor implicite şi explicite, îi silesc să retracteze, rostind cu un ton de oracol: „Această propoziție e scandaloasă, cealaltă e ireverențioasă; aceasta miroase a erezie, iar ceastălaltă sună rău", aşa că nici botezul, nici Evanghelia, nici sfîntul Pavel, nici Petru, nici Ieronim, nici Augustin, nici ma-

https://biblioteca-digitala.ro

rele aristotelician Toma (de Aquino), nu pot să facă din tine un creştin, fără avizul acestor bacalaurei. Atît de subţire e judecata lor! Cine s-ar fi gîndit vreodată că nu e un lucru creştinesc să susţii că aceste două propoziţii „Oală de noapte, tu miroşi urît" sau: „Oala de noapte miroase urît" sau: „Oala fierbe" şi „Fierbe oala"[200] au acelaşi înţeles, adică sînt echivalente, dacă nu ne-ar fi învăţat acei înţelepţi acest lucru? Cine ar fi scăpat biserica de întunericul aşa de des al greşelilor, pe care nu le-ar fi observat nimeni niciodată, chiar citindu-le, dacă aceştia nu le-ar fi dat la lumină, aplicîndu-le marele sigiliu al Universităţii? Oare nu-s ei cei mai fericiţi oameni, cînd se îndeletnicesc cu astfel de lucruri? Nu tot aşa cînd zugrăvesc cu de-amăruntul toate lucrurile din iad ca şi cum ar fi petrecut mai mulţi ani în acel loc? Apoi, cînd născocesc, după fantezia lor, lumi noi, la care adaugă o nouă sferă vastă şi foarte frumoasă, ca să nu le lipsească, vezi bine, sufletelor fericite un loc unde să se poată plimba sau să benchetuiască ori să se joace cu mingea. Cu astfel de prostii şi cu altele asemănătoare sînt pline pînă la refuz capetele lor, în aşa măsură, că cred că nici creierul lui Jupiter nu era aşa de îngreunat, cînd a cerut lui Vulcan să vie cu securea, spre a-i ajuta să dea naştere Minervei.

Nu vă miraţi, aşadar, dacă la acele discuţii publice (teologii) îşi încing capul, cu atîta grijă, cu atîtea feşi, căci altfel ar sări în mii de ţăndări. Rîd de multe ori în sinea mea, cînd îi văd că-şi închipuiesc că atunci ajung culmea ştiinţei teologice, cînd vorbesc un jargon cît mai barbar şi mai spurcat, şi se bîlbîie în aşa hal, că nu-i poate înţelege decît un bîlbîit, şi socot drept un lucru profund tot ceea ce publicul nu înţelege. A constrînge sfînta scrip-

https://biblioteca-digitala.ro

tură să se supună legilor gramaticei, spun ei, înseamnă a-i înjosi demnitatea. Într-adevăr, faimoasă demnitate a teologilor, dacă numai lor le e îngăduit să vorbească necorect, deşi acest privilegiu le e comun cu mulţi cîrpaci. În sfîrşit, se socotesc cei mai aproape de zei, de cîte ori lumea îi salută, plină de evlavie, cu titlul de „Magiştrii Noştri", căci ei cred că în denumirea aceasta e (ceva tainic şi măreţ), cum e la iudei în tetragrama[201] lor. De altfel ei spun că e o nelegiuire să scrii „Magistrul Nostru" altfel decît cu majuscule. Iar dacă unul ar zice „Noster Magister", ar strica dintr-o dată toată maiestatea titlului lor teologic.

<Nerozia şi beatitudinea călugărilor.> De fericirea acestora se apropie mai mult aceia care se numesc pe sine călugări sau monahi[202], amîndouă, nume foarte nepotrivite, căci pe de o parte un mare număr dintre ei nu practică nici o religie, iar, pe de altă parte, nu se poate găsi un soi de oameni de care să te izbeşti, ca de aceştia, la fiecare pas, pretutindeni. Nu văd ce neam de oameni ar fi mai nenorocit decît aceştia, dacă nu le-aş veni eu într-ajutor în fel şi chip. Sînt aşa de urîţi de lume că, dacă întîmplător îi iese cuiva un monah în cale, omul crede că îi va merge rău. Ei, însă, au o idee

https://biblioteca-digitala.ro

grozavă despre ei înşişi. Mai întîi socot drept culme a evlaviei, să nu înveţe nimic, nici măcar să citească. Apoi, cînd zbiară cu glas de măgar, în biserică, cîteva stihuri din psaltire, numărate şi alea dar nu înţelese, îşi închipuiesc că desfată grozav urechile divinităţii. Şi aceste persoane aşa de drăguţe îşi închipuiesc că cu murdăria, ignoranţa, bădărănia şi nerușinarea lor ne dau o adevărată icoană a vieţii apostolilor!

Dar ce e mai vrednic de rîs e faptul că săvîrşesc totul după o anumită regulă, ca şi după nişte calcule matematice, pe care ar fi un păcat să le calce. Atîtea noduri să aibă sandala, cingătoarea să aibă culoarea cutare, veşmîntul să fie înnădit din atîtea fîşii bălţate; brîul să fie din cutare stofă şi de cutare lăţime; capişonul (gluga) să aibă cutare formă şi o capacitate de atîtea băniţi, tonsura să fie lată de atîtea degete, iar ceasurile de dormit să fie atîtea. Dar cine nu-şi dă seama cît de inegală e această egalitate, cînd e aplicată la trupuri şi la minţi aşa de felurite?

Şi totuşi, pentru aceste nimicuri, nu numai că socot pe ceilalţi oameni ca neplătind nici o ceapă degerată faţă de ei, dar se şi disprețuiesc unii pe alţii între ei. Ei, persoane, care-şi fac o reclamă din dragostea lor apostolică, sînt în stare să facă un scandal pînă la cer, din pricina unui veşmînt încins în altfel sau din pricina unei culori ceva mai închise.

O să vezi pe unii atît de habotnici în respectarea orînduielii lor, purtînd pe deasupra unui veştmînt de păr

https://biblioteca-digitala.ro

de capră ciliciană[203] iar pe dedesubt, o stofă fină[204]; unii poartă pe deasupra pînză de in iar dedesubt, lînă. Alții nu se ating de bani să-i pici cu lumînarea, dar nu sînt sfielnici nici cît negru sub unghie, cînd e vorba de vin și de muieri. Apoi vei vedea la toți o curioasă năzuință de a nu semăna unii cu alții cînd e vorba de felul lor de trai. Nici prin gînd nu le trece să fie asemenea lui Hristos, ci se străduiesc să fie cît mai deosebiți ei între ei, unii de alții. O bună parte din fericirea lor se întemeiază de altfel pe denumirile pe care și le aleg. Unora le place să se numească Cordelieri[205], iar dintre aceștia unii se numesc Coletani[206], alții, Minori[207]; unii Minimi[208], alții, Bulișți[209]. Iarăși, unii se numesc Benedictini[210], alții, Bernardini[211], alții, Brigitini[212], Augustiniani[213], Wilhelmiți[214], și în sfîrșit, Iacobiți[215] ca și cum nu le-ar fi de ajuns să se numească creștini.

O mare parte dintre ei dau o însemnătate așa de mare ceremoniilor lor și datinilor lor mai mărunte, încît socot că un singur cer nu e o răsplată îndestulătoare pentru meritele lor așa de mari; ei nu se gîndesc că Hristos, neținînd seamă de nici unul din aceste lucruri, îi va întreba dacă au respectat învățătura lui (care stă într-un singur cuvînt): dragostea. (La judecata de apoi) unul își va arăta burdihanul umflat de tot felul de pești; altul va descărca o sută de băniți de psalmi; al treilea va pomeni de miile de zile de post, iar altul își va face un merit din aceea că el nu mînca decît o dată pe zi, dar așa de mult că era să-i plesnească burta. Altul va aduce o claie așa de mare de ceremonii că de-abia ar

https://biblioteca-digitala.ro

începea în șapte corăbii de marfă; cestălalt se va lăuda că vreme de șaizeci de ani nu s-a atins de bani decît cu degetele acoperite cu două rînduri de mănuși. Unul își va arăta (ca reclamă) gluga lui atît de murdară și de soioasă, că n-ar purta-o nici un marinar. Unul va aminti că a trăit mai bine de cincizeci și cinci de ani, pironit mereu în același loc, ca un burete. Unul va veni cu glasul lui răgușit de cîntarea sa necurmată (întru lauda domnului), altul va arăta că s-a tîmpit din pricina singurătății în care a trăit iar altul, în sfîrșit, că din pricina tăcerii continue la care s-a legat, i s-a legat limba. Dar Hristos, întrerupînd aceste laude de sine ale lor, care n-ar mai lua nici un sfîrșit, va spune: „De unde a răsărit acest nou neam al iudeilor? Eu cunosc doar o singură lege dată de mine, dar despre aceea nu aud nimic. Odinioară, pe față și neslujindu-mă de vălul parabolelor, am făgăduit moștenirea tatălui meu, nu pentru glugi, nici rugăciuni sau posturi, ci pentru lucrările dragostei. Nu cunosc pe aceia care prea își cunosc bine meritele lor. Oamenii aceștia care vor să pară mai sfinți ca mine, să se ducă să sălășluiască, dacă vor, în cerurile Abraxienilor[216] sau să pună să clădească un nou cer, pentru aceia ale căror datini le-au pus mai presus de învățăturile mele".

Cînd vor auzi astfel de vorbe și vor vedea că matrozii și vizitiii au acolo mai multă trecere decît ei, ce mutre credeți că vor face unii față de alții? Dar între timp, datorită mie, nădejdea cu care se nutresc îi face fericiți.

https://biblioteca-digitala.ro

Deşi monahii trăiesc departe de lume, nimeni nu cutează să-i dispreţuiască, mai ales pe călugării cerşetori, pentru că aceştia cunosc, din ceea ce ei numesc spovedanie, toate tainele tuturor. Ei socotesc o nelegiuire să dezvăluie aceste taine, afară doar de cazul cînd sînt beţi, cînd vor să se desfăteze cu poveşti mai plăcute, însă şi atunci te lasă să ghiceşti lucrul, dar numai prin presupuneri, fără a pomeni vreun nume. Iar dacă cineva a zgîndărit pe aceşti trîntori, ei se răzbună amarnic în predicile lor publice şi vor defăima pe duşmanul lor prin vorbe de ocol, aşa de acoperite, că nu le poate înţelege decît acela care nu înţelege nimic, şi nu pun capăt lătratului lor, pînă ce nu le astupi gura cu vreun ciolan.

Ei, ia spuneţi-mi, pe care comediant sau scamator aţi ţinea să-l vedeţi mai mult decît pe aceşti predicatori cu desăvîrşire ridicoli în adunările lor, în care maimuţăresc în chip cît se poate de caraghios toate regulile pe care ni le-au lăsat retorii despre arta oratoriei? Doamne sfinte, cum mai gesticulează, cum îşi modulează vocea, cum mai psalmodiază, cum îşi schimbă rînd pe rînd fizionomia şi umplu casa domnului cu zbieretele lor! Şi această artă de a predica, un călugăraş o trece altuia de la mînă la mînă, ca pe o taină. Mie, deşi nu mi-e îngăduit s-o ştiu, ca să-mi dau seama de ea, voi face cîteva presupuneri. Ei încep printr-o invocaţie, obicei pe care l-au luat cu împrumut de la poeţi; apoi, voind să

https://biblioteca-digitala.ro

vorbească despre iubirea creştină, îşi iau exordiul de la fluviul Nil din Egipt sau, cînd vor să explice taina crucii, încep în chip foarte iscusit, — vezi Doamne — cu acel balaur numit Bel, din Babilon; ori, pregătindu-se să discute despre post, o pornesc de la cele douăsprezece semne ale zodiacului sau, trebuind să cuvînteze despre credinţă, fac mai întîi o introducere cît o zi de post, despre... cercul pătrat! Eu însămi am ascultat pe unul tare prost (iertaţi: vream să zic foarte învăţat) care, pregătindu-se să lămurească, în faţa unui auditor foarte numeros, taina sfintei treimi, — pentru a-şi arăta neobişnuita lui erudiţie şi pentru a satisface pretenţioasele urechi ale teologilor, a apucat pe o cale cu totul nouă, adică de la slove, silabe şi de la cuvinte; apoi trecu la acordul subiectului cu predicatul, şi la acela al adjectivului cu substantivul. Adunarea începu să se mire şi unii şopteau versul lui Horaţiu: „Unde vrea să ajungă cu neroziile astea?“[217].

În cele din urmă predicatorul o potrivi aşa de bine, încît a demonstrat că în elementele gramaticii se află exprimată imaginea întregii treimi, în aşa chip, că nici un matematician n-ar fi putut dovedi mai bine acest lucru cu figurile lui pe nisip. Şi pentru o asemenea capodoperă, această stea printre teologi asudase opt luni întregi; azi, din pricina asta, omul nostru e mai orb ca o cîrtiţă, toată puterea vederii fiind atrasă, de bună seamă, de agerimea minţii sale. Dar el nu regretă orbi-

https://biblioteca-digitala.ro

rea sa, ba e încredinţat că a cumpărat destul de ieftin o aşa de mare glorie. Am auzit şi pe un altul de optzeci de ani, aşa de îndopat cu teologie, că-l puteai socoti un al doilea Scotus reînviat. Acesta, voind să lămurească taina numelui lui Isus, a demonstrat, cu o uimitoare subtilitate, că în chiar literile ce alcătuiesc acest cuvînt se află ascuns tot ceea ce se poate spune spre slava lui. Într-adevăr, spunea el, faptul că acest cuvînt are numai trei cazuri (în latineşte), înseamnă că e un simbol lămurit al sfintei treimi. În împrejurarea că primul caz, nominativul, Iesus, cuvîntul sfîrşeşte cu litera *s*, al doilea caz, acuzativul, se termină cu *m*, iar al treilea caz, ablativul, are la sfîrşit litera *u*, se găseşte un mister de negrăit, căci aceste trei litere: s, m şi u ne arată că mîntuitorul este începutul, mijlocul şi sfîrşitul (summum, medium, ultimum) lumii. Mai rămînea o taină şi mai încurcată decît acestea, de ordin matematic. Numele Iesus e despărţit în două părţi egale prin litera s, aceasta rămînînd la mijloc între două slovuliţe *(Ie)* de o parte, şi alte două *(us)*, de cealaltă

https://biblioteca-digitala.ro

parte. Apoi predicatorul i-a informat pe auditori că în limba ebraică acea literă ע se numește *syn*, ceea ce, după cît știu, în limba scoțienilor înseamnă păcat[218]. Prin aceasta se arată limpede, spunea vorbitorul, că „Isus e acela care șterge păcatele lumii"! La un exordiu așa de neașteptat, publicul a rămas cu gura căscată de mirare, că puțin a lipsit să nu pățească ceea ce a pățit odinioară Niobe[219], pe cînd mie era gata, gata să mi se întîmple ca lui Priap cel făcut din lemn de smochin, care spre marea lui nenorocire, s-a uitat la farmecele făcute noaptea de vrăjitoarele Canidia și Sagana[220]. Și cu drept cuvînt, căci niciodată grecul Demostene sau romanul Cicero n-a născocit o introducere așa de întortochiată. Acestora li se părea vițioasă o introducere care era prea străină de subiect, fiindcă nici porcarii, mînați de un bun simț, firesc, nu-și încep cuvîntarea în acest fel. Dar savanții noștri teologi cred că preambulul (așa îi spun ei acestei părți din cuvîntare) numai atunci va fi desăvîrșit din punct de vedere retoric, cînd nu are nicăieri nimic înrudit cu restul discursului, încît auditorul uluit uneori murmură în gînd hemistihul: „Încotro se năpustește smintitul acela?"[221].

În al treilea loc[222], acești vorbitori aduc, în loc de narațiune, un crîmpei din Evanghelie, pe care-l tîlmăcesc așa, în goană și superficial, cînd de fapt această parte trebuie să alcătuiască singurul miez al predicii.

În al patrulea loc ei schimbă masca: pun în discuție cîte o problemă teologică care se potrivește cu restul

https://biblioteca-digitala.ro

ca nuca în perete[223]. Ei socot că şi această digresie ţine de regulile artei retorice. Cu acest prilej îşi întăresc ţîfna lor teologică şi asurzesc urechile adunării cu titlurile pompoase pe care li le dau maeştrilor lor: doctori solemni, doctori subtili, doctori prea subtili, doctori serafici, doctori heruvici, doctori sfinţi, doctori irefutabili.

Apoi împroaşcă norodul neînvăţat cu o grindină de silogisme majore, minore, concluziuni, corolarii, ipoteze cît se poate de sarbede şi multe alte feluri de mofturi scolastice.

Mai rămîne actul al cincilea, în care se cuvine ca maestrul să atingă culmea artei sale. Aici ei vin cu vreo poveste neroadă şi lipsită de duh, luată din „Oglinda istoriei"[224] sau din „Faptele romanilor"[225], pe care o interpretează alegoric, tropologic şi anagogic[226].

Şi astfel înfăptuiesc aevea acea Himeră[227] pe care n-a izbutit s-o desăvîrşească niciodată un Horaţiu, cînd a scris:

Dacă la un cap de om...[228]

Ei au mai auzit spunîndu-se, nu se ştie de cine, că începutul cuvîntării cată să fie potolit şi rostit cît mai încet. De aceea şi încep ei să vorbească cu un glas aşa de scăzut, că nu se aud nici măcar ei înşişi, ca şi cum ar avea vreun rost să vorbeşti în aşa fel ca să nu te audă nimeni. Au mai aflat că, spre a mişca inimile auditorilor, vorbitorul cată să se slujească din timp în timp de exclamaţii. Apoi, după ce a început a vorbi liniştit, deodată ridică glasul în strigăte furioase, chiar cînd nu era de loc nevoie de aşa ceva. Să juri că au nevoie să li se administreze stirigoaie[229], căci înseamnă să fii cu totul smintit să-ţi închipui că e indiferent unde şi cînd

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie să strigi. Iarăşi, fiindcă au auzit că cuvîntarea trebuie să se înflăcăreze treptat în mersul ei, rostesc, în fiecare parte a discursului, primele propoziţii totdeauna într-un ton cum dă dumnezeu, apoi deodată iau un glas de tunet, chiar dacă e vorba de lucrurile cele mai indiferente, şi termină astfel de parcă şi-ar da duhul. În sfîrşit, au învăţat de la retori că e bine să amesteci în cuvîntare şi cîte o glumă şi se silesc să samene şi cîte un haz în predicile lor, cu cîtă graţie şi cu cît tact, o scumpă Afrodită! Întocmai ca măgarul în faţa harfei. Cîte o dată fac şi pe dojenitorii, dar, aşa, cu mănuşi: mai mult gîdilă decît rănesc. Niciodată nu linguşesc mai deschis decît atunci cînd par a se sili să spună răspicat adevărul. Într-un cuvînt, dacă i-ai asculta, ai jura că au învăţat tot felul lor de a rosti un discurs, de la şarlatanii de bîlci, care îi întrec cu mult, deşi seamănă unii cu alţii aşa de mult, încît nimeni nu se îndoieşte sau că ei au învăţat retorica de la aceia, sau că aceia au învăţat-o de la ei. Cu toate astea, datorită mie, găsesc auditori care, ascultîndu-i, cred că aud pe nişte adevăraţi Demosteni sau Ciceroni. Acest fel de oameni se recrutează mai ales dintre neguţători şi femeiuşti, ale căror urechi caută ei mai cu seamă să le captiveze: pe negustori, pentru că aceştia, cînd călugării ştiu să le cultive slăbiciunea, le impart şi lor o mică părticică din bunurile cîştigate cu japca, iar pe femei, pentru că ele, pe lîngă multe alte motive pe care le au de a fi devotate monahilor, îl au

https://biblioteca-digitala.ro

și pe acela că, de cîte ori sînt mîniate pe bărbații lor, găsesc la sînul lor mîngîierea dorită. Vedeți, cred, cît de mult îmi datorește acest soi de oameni, care prin micile lor ceremonii, prin mofturile lor caraghioase și prin strigătele lor tiranizează pe muritori crezîndu-se sfinți tot așa de mari ca Pavel și Antonie[230].

<*Prostia principilor.*> Dar acum părăsesc bucuroasă pe acești cabotini, care în nerecunoștința lor tăgăduiesc binefacerile mele și, în ipocrizia lor, își dau aere de oameni cucernici. De mult aveam poftă să vă vorbesc slobod ceva despre regi și despre curtenii fruntași, care mă cultivă cu toată sinceritatea într-un chip vrednic de niște oameni liberi.

Într-adevăr, dacă ei ar avea un dram de minte, viața lor ar fi cea mai tristă și ar merita ca toți să fugă deopotrivă de ea. Nimeni n-ar mai crede că merită să cauți a dobîndi un tron cu prețul călcărilor de jurămînt și al paricidului, dacă ar sta să cumpănească ce grea sarcină își ia pe umerii lui acela care vrea să fie un adevărat domnitor; gîndindu-se că cine a luat în mînă cîrma statului are să vadă de interesele obștești, nu de ale sale; că nu trebuie să cugete decît la binele obștesc, că nu trebuie să se abată nici cu o lățime de deget de la legile al căror autor și împlinitor este; să țină la cinstea tuturor slujbașilor și dregătorilor. El este în centrul privirii tuturor, ca unul care, prin purtarea lui cinstită, poate, ca o

https://biblioteca-digitala.ro

stea mîntuitoare, să aducă cea mai mare înflorire treburilor omeneşti, ori ca o cometă aducătoare de moarte, să stîrnească prăpădul tuturor. Viţiile altora nu se simt peste tot, şi nu dăunează pe o mare întindere; domnitorul, însă, stă pe o înălţime, aşa că, dacă s-ar abate cît de uşor de la onestitate, acest fapt ar fi ca o ciumă cumplită ce se strecoară repede în viaţa cît mai multor oameni. Afară de aceasta, deoarece în situaţia lui de monarh e înconjurat de tot felul de plăceri, de o libertate nelimitată, de linguşire şi de lux — lucruri ce obişnuiesc să-l îndepărteze din calea dreptăţii — el trebuie să se străduiască cu atît mai vîrtos şi să vegheze cu atît mai multă grijă, ca să nu-şi nesocotească, nici chiar din greşeală, datoriile sale. În sfîrşit, ca să nu mai vorbesc de capcanele ce i se întind, de vrăjmăşiile şi urile şi de celelalte primejdii şi temeri de care e înconjurat, el cată să nu uite că deasupra capului său ameninţă acel rege al regilor, care, după puţin timp, îi va cere socoteală de faptele chiar cele mai mărunte, şi cu atît mai straşnic, cu cît a cîrmuit o ţară mai puternică. Dacă ar cugeta la toate aceste lucruri — şi ar cugeta dacă ar fi înţelept — cred că n-ar mai putea nici să doarmă în tihnă. Dar acum, mulţămită mie, el lasă toate acele griji în plata domnului, îşi vede de sufleţel şi nu îngăduie alături de el decît oameni ce îi spun lucruri plăcute ca să nu-i întunece sufletul cu vreo grijă. Ei îşi închipuiesc că şi-au împlinit datoria de domnitor, dacă fac dese partide de vînătoare, dacă cresc cai de rasă, dacă vînd slujbe şi dregătorii în folosul lor personal şi născocesc metode noi de a uşura pungile cetăţenilor spre a le umple pe ale lor, însă purced la astfel de măsuri cu destulă băgare de seamă, căutînd să dea unei jăcmăneli foarte nedrepte o aparenţă

https://biblioteca-digitala.ro

de legalitate ca o îndreptățire a acestor dăjdii, avînd grija din cînd în cînd să măgulească poporul pentru a-i cîștiga inima.

Acuma închipuiți-vă un om, cum sînt adesea domnitorii, necunoscător de legi, aproape vrăjmaș al intereselor obștești, plin de luare aminte numai pentru treburile lui, dedat plăcerilor, disprețuitor al culturii, dușman al libertății și al adevărului, negîndindu-se niciodată la binele poporului, ci măsurînd toate după pofta și folosul lui. Apoi atîrnați-i de gît colanul cel daurit, pentru a arăta reunirea tuturor virtuților strînse la un loc; puneți-i apoi pe cap coroana cea bătută cu nestemate, în semn că el trebuie să întreacă pe toți în toate virtuțile; după aceea sceptrul, simbolul dreptății și al unui cuget întru totul neprihănit și, în sfîrșit, purpura, semnul unei iubiri înfocate pentru țară. Dacă un astfel de principe ar asemui toate aceste podoabe cu felul său de viață, s-ar rușina, cred, de acest fast și ar fi cuprins de teamă ca nu cumva vreun tîlmaci mucalit să nu ia în rîs și în bătaie de joc această mincinoasă recuzită de teatru.

<*Nerozia curtenilor.*> Ce să mai spun acum despre curtenii cei de frunte? Deși cei mai mulți dintre ei sînt cît se poate de slugarnici, umili, nesărați și josnici, totuși ei vor să treacă drept cei dintîi întru toate. Într-o singură privință doar sînt foarte modești: se mulțumesc să poarte pe trupul lor aur, nestimate, purpură și celelalte semne ale virtuților și ale înțelepciunii, dar lasă în seama altora îndeletnicirea cu aceste virtuți. Li se pare că sînt din belșug fericiți, că pot numi pe rege „Sire", că știu să-i toarne un compliment în trei cuvinte, că știu să amestece, cu orice prilej, în conversația lor titlurile

https://biblioteca-digitala.ro

răsunătoare de: Luminăția voastră, Maiestatea voastră, Măria voastră. Știu să-și prefacă de minune chipul după împrejurări și să lingușească cu dibăcie, căci acestea sînt

indemînările ce-i șed bine unui nobil și curtean. De altfel, dacă ai cerceta felul lor de viață, ai constata că sînt niște adevărați feacieni[231], petitori ai Penelopei[232]. Cunoașteți restul poveștii[233] pe care Ecoul[234] vi-l va povesti mai bine decît mine. Ei dorm pînă la amiază; atunci un diacon cu plată, ce așteaptă la căpătîiul patului, le slujește la iuțeală o leturghie, cînd nici nu sînt încă sculați de-a binelea. Iau numaidecît gustarea de dimineață; abia dacă au isprăvit, și îi așteaptă prînzul. Apoi vine jocul cu zaruri, șahul, ghicitorii soartei, măscăricii, bufonii, fetele vesele, distracțiile și glumele nesărate. Între timp mai iau o gustare sau două. După aceea vine cina, urmată de beții prelungite. Astfel li se scurg, feriți de orice plictiseală, ceasurile, zilele, lunile, anii, veacurile. Nu o dată plec de acolo mai grasă, parcă, (de plăcere), cînd îi văd cu gura plină de cuvinte umflate[235], cînd nimfele (de la curte) își închipuie fiecare că e cu atît mai aproape de zei, cu cît tîrăște după ea o trenă mai lungă, iar marii seniori se înghiontesc unii pe alții, ca să fie văzuți cît mai aproape de suveran, Jupiterul lor, și fiecare e cu atît mai încîntat de el, cu cît poartă la gît un lanț mai greu, ca să-și arate și puterea, nu numai avuția.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Episcopi proşti.*> Felul de trai al capetelor încoronate îl imită din răsputeri, şi de mult timp, papii, cardinalii şi episcopii, care aproape îi întrec. Dacă unul dintre ei s-ar gîndi că rasa lui de in, albă ca zăpada, arată o viaţă fără de pată; că mitra, cu cele două colţuri legate printr-un nod, arată desăvîrşita cunoaştere a noului şi vechiului Testament; că mîinile acoperite cu mănuşi trebuie să împartă sfintele taine curate de orice prihană a lucrurilor omeneşti; că toiagul de păstor îi aminteşte de grija pe care trebuie s-o aibă de turma încredinţată lui, iar crucea purtată înaintea sa e un semn de biruinţă asupra tuturor patimilor omeneşti; dacă cineva, zic, ar sta să cumpănească toate acestea şi multe altele de acest fel, — oare n-ar duce o viaţă plină de mîhnire şi îngrijorare? Ei, însă, ca oameni cuminţi, acum nu fac altceva decît să se hrănească bine. Cît priveşte grija oilor încredinţate lor, o lasă în seama lui Hristos sau a fraţilor călugări ori a vicarilor, cum le zic ei. Nici măcar de numele lor nu-şi mai aduc aminte episcopii, uitînd ce înţeles are cuvîntul episcop, care înseamnă muncă, veghere, grijă. Da, dar cînd e vorba să pescuiască bani în plasele lor, atunci fac pe episcopii şi într-adevăr supraveghează cu toată luarea aminte[236].

<*Cardinali proşti.*> În acelaşi fel dacă cardinalii, la rîndul lor, ar cugeta că ei ţin locul apostolilor şi că li se

https://biblioteca-digitala.ro

pretind şi lor aceleaşi fapte pe care le-au săvîrşit apostolii, apoi că ei nu sînt stăpînii ci doar împărţitorii darurilor duhovniceşti[237], despre care curînd vor trebui să dea o foarte amănunţită socoteală, şi dacă ar sta puţintel să chibzuiască chiar asupra odăjdiilor lor şi s-ar întreba în sinea lor: „Ce înseamnă albeaţa aceasta a rasei? Oare nu cea mai înaltă şi aleasă curăţenie a vieţii? Dar această purpură de dinăuntru? Nu iubirea cea mai înflăcărată de dumnezeu? Dar mantia aceasta de purpură, pe dinafară, ce se revarsă în cute unduioase şi cuprinzătoare, încît acoperă nu numai catîrca sfinţiei sale, ci ar putea acoperi chiar o cămilă? Oare nu simbolizează ea iubirea ce se împrăştie pînă departe ca să poată ajuta pe toţi, adică să-i înveţe, să-i îndemne, să-i mîngîie, să-i prevestească, să potolească războaiele, să se împotrivească domnitorilor răi şi chiar să-şi verse sîngele, nu numai să-şi jertfească averea pentru turma creştinilor. Şi apoi ce rost are averea în viaţa celor ce ţin locul apostolilor săraci? Dac-ar sta să cumpănească acestea, zic, nu ar mai umbla după o asemenea slujbă sau ar părăsi-o bucuros ori ar duce o viaţă de muncă şi griji, cum au trăit acei apostoli din vechime.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Papi proşti.*> În sfîrşit, dacă suveranii pontifi ce ţin pe pămînt locul lui Hristos, ar încerca să imite viaţa lui, adică sărăcia, ostenelile, învăţătura, crucea, dispreţul său de viaţă; dacă s-a gîndi la înţelesul numelui de papă, care înseamnă tată, sau la titlul de prea sfînt, cu care sînt cinstiţi, ce lucru mai plin de mîhnire s-ar găsi pe lumea asta? Cine ar mai cumpăra această slujbă cu toate averile lui, sau, după ce a cumpărat-o, cine ar mai căuta s-o păstreze prin sabie, otravă şi cu orice samavolnicie? De cîte înlesniri n-ar fi ei lipsiţi, dacă înţelepciunea s-ar întrona un singur moment în mintea lor? Dar ce zic: „înţelepciunea"? Dacă ar avea numai un grăunte din sarea de care pomeneşte Hristos. Atîtea bogăţii, onoruri, putere, izbînzi, slujbe, atîtea dispense, indulgenţe, cai, catîri, paznici, plăceri! Vedeţi ce bîlci, ce seceriş, ce ocean de bunuri am cuprins în puţine vorbe. În locul acestora vor fi nopţi nedormite, posturi, lacrimi, rugăciuni, predici, studii, suspine şi mii de alte osteneli nenorocite de acest fel. Şi nu trebuie uitat că desfiinţarea atîtor scribi, grefieri, notari, avocaţi, juzi, secretari, catîrgii[238], rîndaşi, zarafi, patroni de lupanare (era să spun şi

https://biblioteca-digitala.ro

ceva mai deochiat, dar mi-e teamă că jignesc urechile ascultătorilor), pe scurt o liotă aşa de mare de oameni care împovărează sfîntul scaun — vreau să zic, care onorează sfîntul scaun — ar fi menită unei morţi prin foamete.

Fapta asta ar fi crudă, îngrozitoare chiar, însă ar fi o adevărată nelegiuire să chemi îndărăt la desagi şi la toiagul de cerşetor pe şeful suprem al bisericii, adevărata făclie a lumii. Papii de acum, dacă e vreo osteneală, o lasă în grija lui Petru şi Pavel, care au vreme destulă, iar dacă se iveşte vreun prilej de serbări strălucite sau de plăceri, le rezervă pentru ei înşişi. Şi aşa se face că datorită mie nici un soi de oameni nu trăieşte mai alintat şi fără grijă ca papii. Ei cred că au mulţumit din belşug pe Hristos, dacă, într-o ţinută mistică şi aproape teatrală, îşi joacă rolul de episcopi, cu ceremonii, cu titulaturi ca: Beatitudinea Voastră, Eminenţa Voastră, Sanctitatea Voastră, rostind binecuvîntări sau afurisenii. A face minuni e un lucru învechit şi ieşit din obicei, nicidecum potrivit cu vremea noastră; a învăţa norodul, e ceva obositor; a tălmăci sfînta scriptură e treabă de oameni pedanţi; a te ruga înseamnă a-ţi pierde vremea; a vărsa lacrimi e ceva jalnic şi faptă de muiere; a trăi în sărăcie e ceva murdar; a se lăsa biruit e o ruşine nevrednică de acela care de-abia regilor celor mai mari le îngăduie să-i sărute prea fericitele picioare; în sfîrşit, a muri e un lucru urît, iar a fi pus pe cruce este o pedeapsă josnică.

Nu le mai rămîn, drept orice armă, decît acele dulci binecuvîntări de care vorbeşte Pavel — şi vă încredinţez că se folosesc de ele din belşug — apoi interdictele[239], suspendările, ameninţarea cu afurisenia, ameninţarea repetată, afurisenia, picturile răzbunătoare[240] şi fulgerul

https://biblioteca-digitala.ro

acela groaznic, cu care ei, cu un singur gest, azvîrle sufletele muritorilor chiar mai jos de Tartar. Acest fulger, prea sfinţii noştri părinţi întru Hristos cît şi vicarii lui Hristos nu-l reped împotriva niciunora mai dîrz ca împotriva acelora care, după îndemnul diavolului, încearcă să micşoreze şi să ştirbească moştenirea lui Petru, care a spus acest cuvînt: „Iată că noi am lăsat tot, şi te-am urmat“[241]. Şi totuşi ei îi atribuie ca patrimoniu, moşii, oraşe, tributuri, vămi, ţinuturi întregi. În dragostea lor înflăcărată pentru Hristos, ca să păstreze aceste bogăţii ei se înarmează cu fier şi foc şi varsă rîuri de sînge creştin, încredinţaţi că apără apostoliceşte biserica lui Hristos, numai dacă au răpus la pămînt pe aceia cărora le zic ei duşmani. Ca şi cum ar exista vrăjmaşi mai primejdioşi pentru biserică decît pontifii nelegiuiţi, care, prin tăcerea lor, fac să fie uitat numele lui Hristos, care îi pun cătuşe prin legile lor cămătăreşti, îi strică învăţătura prin tălmăciri silite şi prin viaţa lor spurcată îl sugrumă.

Biserica creştină s-a întemeiat pe sînge, prin sînge s-a întărit, prin sînge a crescut, de aceea papii îi apără interesele cu sabia, ca şi cum Hristos ar fi pierit şi nu mai poate ocroti pe ai săi, după învăţătura sa. Şi, cu toate că războiul e un lucru aşa de cumplit, că le-ar şedea mai bine fiarelor decît oamenilor şi aşa de smintit, că poeţii îşi închipuiesc că Furiile l-au trimis, cu toate că e o pacoste aşa de grozavă, că aduce după el o stricare

https://biblioteca-digitala.ro

obștească a moravurilor, și e atît de nedrept, că tîlharii sînt cei mai mari meșteri în el, și e ceva așa de nelegiuit, că n-are nimic de a face cu Hristos, — papii, lăsînd la o parte toate celelalte, și-au făcut din el îndeletnicirea lor de căpetenie. Vezi printre ei pe unii care, deși-s cu un picior în groapă[242], dau dovadă de tinerească energie și nimic nu-i sperie sau îi oprește de a da peste cap legile, religia și pacea, și de a pune cu susul în jos toate treburile din lume. E adevărat că nu duc lipsă nici de lingușitori învățați, care numesc zel, pietate și vitejie această vădită sminteală și dovedesc cu meșteșug, că nu înseamnă o călcare a supremei legi a iubirii dată de Hristos, ca să scoți sabia ucigașă și s-o împlînți în pîntecele fratelui tău, a aproapelui tău creștin.

<*Ceva despre episcopii germani.*> Stau încă la îndoială să afirm dacă episcopii germani au dat această pildă papilor, sau dacă ei au luat-o de la aceștia. Cei dintîi, înlăturînd — pur și simplu — slujba religioasă, binecuvîntările și celelalte ceremonii de acest fel, fac pe satrapii, fără nici o sfială, închipuindu-și că s-ar face vinovați de o purtare bicisnică și nevrednică de un episcop, dacă și-ar da sufletul lui dumnezeu în altă parte decît pe un cîmp de bătălie. Iar mulțimea preoților de rînd, socotind ca ar fi o nelegiuire să rămînă mai prejos de sfințenia căpeteniilor lor, se războiesc — Doamne, cît de cazon! — pentru dreptul lor la dijme, cu săbii, cu suliți, cu pietre și cu tot felul de arme; cu ce ochi de Argus caută prin vechile hîrțoage să descopere vreun text cu care să sperie sărmanul norod, încredințîndu-l că are de plătit mai mult decît dijma! Cît despre îndatoririle pe care ei, la rîndul lor, le au față de popor și care se pot citi peste tot, acelea nu le vin în minte. Nici creștetul ras al ca-

https://biblioteca-digitala.ro

pului nu le aduce aminte că preotul nu trebuie să fie întinat de nici una din poftele lumii acesteia, și să nu se gîndească decît la cele cerești. Dar aceste venerabile obraze cred că și-au îndeplinit cu prisosință datoria, dacă au mormăit, de bine de rău, pînă la capăt, micile lor rugăciuni, pe care zău, m-aș mira să le audă vreun dumnezeu sau să le înțeleagă, cînd nici ei înșiși nu le aud și nu le înțeleg, măcar că le răcnesc cît îi ține gura.

De altfel preoții seamănă cu mirenii într-o privință: și unii și ceilalți sînt aprigi deopotrivă, cînd e vorba de cîștig, și, pe tărîmul acesta, fiecare își cunoaște foarte bine drepturile. Cît despre sarcini, ei ca oameni cuminți, le aruncă pe umerii altora și și-le trec unii altora, cum, la jocul cu mingea, aceasta e trecută din mînă în mînă. Într-adevăr, după cum principii mireni lasă gospodăria statului în grija vicarilor lor, adică a miniștrilor, iar aceștia o lasă subordonaților lor, tot așa și preoții lasă, din modestie — vezi doamne! — toată sarcina cucerniciei în cîrca norodului. Norodul, la rîndul său, o aruncă în spinarea acelora cărora le zic slujitorii bisericii, ca și cum n-ar avea nimic de împărțit cu biserica și nici n-ar fi atins de juruințele tainei botezului. La rîndul lor, preoții așa-numiți „lumești" — ca și cum ar fi pregătiți pentru

https://biblioteca-digitala.ro

lume, nu pentru Hristos — trec această sarcină asupra preoților călugări; aceștia o trec călugărilor, călugării mai puțin zeloși, celor mai habotnici, apoi toți o lasă în seama călugărilor cerșetori care o predau Cartusienilor[243], și doar la aceștia mai găsește un adăpost, dar așa de bine ferit că aproape n-o mai vede nimeni.

Tot așa și papii, așa de harnici la secerișul ... gologanilor: ei lasă lucrările ... prea apostolice, în seama episcopilor, aceștia le lasă preoților, preoții, vicarilor, iar vicarii le lasă fraților cerșetori care le aruncă în spinarea acelora ... care tund oile.

Dar nu intră în subiectul meu să scormonesc viața papilor și a preoților, de teamă să nu las impresia că vreau să scriu o satiră, nu să rostesc un elogiu sau că aș avea de gînd să laud pe stăpînitorii cei răi ca să fac o critică travestită a celor buni. Puținele cuvinte de mai sus au ca singur scop să dovedească cum că nici un muritor nu poate să ducă o viață fericită, dacă nu e inițiat în tainele mele și nu stă sub oblăduirea mea.

<*Soarta îi favorizează pe cei proști.*> Și cum ar putea fi altfel, cînd însăși zeița Ramnusia[244], care rînduiește soarta oamenilor, se unește în păreri cu mine atît de mult, încît a fost totdeauna dușmana cea mai mare a înțelepților, pe cînd proștilor le-a dat mură-n gură toate noroa-

https://biblioteca-digitala.ro

cele, cînd dormeau? Ştiţi povestea acelui vestit Timoteu[245] şi de unde i s-a tras porecla cît şi proverbul ce a ieşit despre el că: „Plasa lui prinde peşte chiar cînd el doarme". Şi cealaltă zicală: „Bufniţa zboară"[246]. Dimpotrivă, celor înţelepţi li se potriveşte vorba ceea: „Născut într-o zodie rea"[247]. Sau: „Încalecă calul lui Sejanus"[248] sau: „Are aur din Toloza"[249].

Dar s-o mai slăbim cu zicătorile, ca să nu par că am jefuit colecţia prietenului meu Erasm[250]. Aşadar să ne întoarcem la subiect. Norocul iubeşte pe cei necuminţi, pe cei cutezători, cărora le place dictonul: „Fie zarul aruncat!"[251], pe cînd înţelepciunea face pe oameni mai sfioşi. De aceea vedeţi că îndeobşte înţelepţii aceştia au de furcă cu sărăcia, cu foamea, cu mizeria, nefiind luaţi în seamă, lipsiţi de glorie, urîţi de lume, pe cînd proştii se scaldă în bani, stau la cîrma statului, într-un cuvînt, le merge bine întru toate. Într-adevăr, dacă fericirea constă în a fi pe placul oamenilor mari şi a trăi în societatea acestor divinităţi îmbrăcate în aur şi împodobite cu nestimate, atunci ce lucru e mai netrebnic ca înţelepciunea, ba, mai bine zis, ce poate fi mai blestemat în ochii oamenilor? E vorba să ne agonisim bogăţie? Dar cum va putea negustorul să facă rost de vreun cîştig dacă, potrivit înţelepciunii, se va scandaliza de o călcare de jurămînt, dacă va roşi cînd va fi prins cu minciuna, dacă se va sinchisi

https://biblioteca-digitala.ro

cît de puțin de scrupulele acelea ale înțelepților, care se sperie cînd aud de furt sau de camătă? Apoi, dacă cineva umblă după onoruri sau demnități bisericești, să fie încredințat că va ajunge la ele mai de grabă un măgar sau un bivol, decît un înțelept. Dacă ești mulieratic, fetele care joacă rolul principal în această poveste, se dau din toată inima, proștilor, pe cînd de înțelept se spăimîntă și fug ca de un scorpion. Într-un cuvînt: toți aceia care vor să ducă o viață cît de plăcută și veselă, înlătură în primul rînd pe înțelept și ar primi, în locul lui, mai bucuros orice altă dihanie. Pe scurt: oriunde te-ai întoarce: papi, principi, judecători, magistrați, prieteni sau dușmani, mare și mic, toate se aranjează cu parale și, fiindcă înțeleptul le disprețuiește, și ele fug de înțelept mîncînd pămîntul.

Dar deși acest elogiu al meu s-ar putea întinde la nesfîrșit, cuvîntarea aceasta trebuie să aibă un capăt. Așa că îi voi pune capăt, dar nu mai înainte de a fi arătat prin puține cuvinte că sînt mulți autori mari care m-au cinstit în scrierile lor și m-au urmat în faptele lor: nu se va putea spune că numai eu am această admirație prostească pentru mine însămi, iar cîrciogarii de juriști n-or să mă bîrfească cum că n-aduc nici un text în sprijinul afirmațiilor mele. Așadar, după pilda lor, voi veni și eu cu citate care, de obicei, nu au nimic de a face cu subiectul.

https://biblioteca-digitala.ro

<*Prostia lăudată de diferiţi autori.*> Mai întîi e cunoscut de toată lumea acel proverb aşa de răspîndit care spune: „Cînd îţi lipseşte un lucru, prefă-te că-l ai". De aceea li se şi predă copiilor, din vreme, acest vers: „A face pe prostul la timp potrivit, e cea mai mare înţelepciune"[252]. Dacă, aşadar, doar şi numai umbra înşelătoare şi imitaţia prostiei se bucură de o aşa de mare laudă din partea învăţaţilor, vă daţi seama ce bun imens e prostia! Dar cu mult mai multă sinceritate se pronunţă Horaţiu, acel grăsun neted la şoric din turma lui Epicur, cînd ne sfătuieşte să amestecăm înţelepciunea şi prostia[253], adăugînd, însă, fără dreptate, „dar să fie de scurtă durată". Tot el, în altă parte, spune: „E plăcut lucru să fii prost cînd trebuie"[254], iar în alt loc vrea să fie mai de grabă „aiurit şi năuc, decît un înţelept morocănos"[255]. Chiar la Omer, Telemac, pe care poetul îl laudă în fel şi chip, e numit uneori „copilărosul", iar tragicii dau de obicei băieţilor şi tinerilor acelaşi epitet, ca şi cum ar fi de bună prevestire. Şi care e subiectul Iliadei, această sacră poemă a grecilor? Nu mîniile regilor şi ale noroadelor smintite? Apoi cît e de desăvîrşită lauda aceea pe care mi-a adus-o Cicero: „Toate sînt pline de proşti"?[256] Şi cine nu ştie că un bun e cu atît mai de preţ cu cît e mai răspîndit?

<*Şi acum ceva din Scriptură.*> Dar poate că autoritatea acestui scriitor are puţină trecere la creştini: de

https://biblioteca-digitala.ro

aceea, dacă sînteți de părere, vreau să sprijin, ori, cum zic învățații, „să fundamentez" lauda mea și pe mărturia sfintei scripturi. Mai întîi aș vrea, însă, să cer voie teologilor să binevoiască a-mi îngădui acest lucru; apoi, pentru că încep o treabă anevoioasă și ar fi necuviincios să poftesc Muzele din nou să facă un drum așa de lung pînă aici — mai ales pentru o chestiune care nu prea e de competința lor — poate că ar fi mai potrivit ca, în răstimpul cît fac eu pe teoloaga și străbat prin acest mărăciniș, — să doresc ca sufletul lui Scotus, mai țepos decît orice arici sau porc ghimpos, să părăsească puțintel Sorbona, ca să intre în pieptul meu, apoi poate să plece înapoi, oriunde o vrea, chiar... și la naiba! O, dacă aș putea să iau altă înfățișare și să am niște odăjdii de teolog! Dar mi-e teamă de un lucru: să nu fiu acuzată de plagiat și că aș fi jefuit pe ascuns sertarele marilor noștri maeștri. De, de unde să știu eu atîta teologie? Dar lucrul acesta nu trebuie să pară așa de mirare, pentru cine se gîndește în ce strînse și îndelungate legături am stat eu cu teologii, răstimp în care am ciupit și eu cîte ceva de la ei, de vreme ce chiar zeul acela de lemn de smochin, Priap, a putut să-și însemne și să rețină cîteva vorbe grecești, în timpul cînd stăpînul său citea[257]. Apoi cocoșul acela al lui Lucian[258], care a trăit atîta în societatea oamenilor, n-a ajuns să vorbească

https://biblioteca-digitala.ro

curgător limba omenească? Să începem, deci, şi să fie într-un ceas bun!

„Numărul proştilor este nesfîrşit"[259], a scris Eclesiastul în primul său capitol. Apoi, cînd zice „nesfîrşit", nu vrea el să arate pe toţi muritorii, afară doar de cîţiva pe care nu ştim dacă a avut cineva prilejul să-i vadă? Dar mai pe şleau mărturiseşte acest lucru Ieremia în capitolul al zecelea: „atunci se arată omul cît este de prost — zice el — cu ştiinţa lui"[260]. El atribuie înţelepciunea numai lui dumnezeu, lăsînd prostia pe seama tuturor oamenilor. Şi iarăşi, ceva mai sus: „Înţeleptul să nu se laude cu înţelepciunea lui"[261]. De ce nu vrei ca omul să se mîndrească cu înţelepciunea lui, prea bunule Ieremia? — Ei, va răspunde el de bună seamă; pentru că omul nu are nici o înţelepciune.

Dar să ne întoarcem la Eclesiast. Cînd acesta strigă: „O, deşertăciune a deşertăciunilor. Totul este deşertăciune"[262], ce altceva credeţi că a vrut să spună decît că — precum am zis — viaţa nu e altceva decît o jucărie a Prostiei? Ceea ce întăreşte lauda lui Cicero, a cărui spusă: „Toate sînt pline de proşti"[263] e cu drept cuvînt celebră. Apoi înţeleptul acela din Eclesiast, care a zis: „Prostul se schimbă ca luna, înţeleptul e statornic ca soarele"[264], ce altceva a vrut să arate decît că tot neamul omenesc este prost şi înţelepciunea nu i se cuvine decît lui dumnezeu, întrucît el crede că luna întruchipează firea omenească iar soarele, izvorul oricărei lumini, pe dumnezeu. Aceasta o întăreşte

https://biblioteca-digitala.ro

însuşi Hristos în Evanghelie cînd zice că nimeni nu poate fi numit bun, afară de dumnezeu.

Acuma, dacă după doctrina stoică, cine nu este înţelept e prost, şi omul bun e tot una cu cel înţelept, urmează neapărat că toţi muritorii sînt proşti. Solomon spune în capitolul al cincisprezecilea: „Prostia este o bucurie pentru cel fără minte“[265], arătînd limpede că viaţa fără prostie nu are nici un farmec. Tot la aceasta se referă în spusa lui: „Căci cine agoniseşte ştiinţa, agoniseşte durere, şi cine ştie multe, are şi multă supărare“[266]. Şi minunatul nostru predicator nu spune el acelaşi lucru în capitolul al şaptelea: „Inima înţelepţilor este în casa de jale, iar inima celor fără minte este în casa veseliei“[267]. De aceea nu s-a mulţumit să adîncească înţelepciunea, ci adaugă la aceea şi cunoaşterea mea. Dacă nu mă credeţi, iată chiar cuvintele lui scrise chiar în primul capitol: „Mi-am dat inima să cunosc înţelepciunea şi ştiinţa, şi vă cunosc greşelile şi prostia“[268]. Cu acest prilej trebuie observat faptul că, dacă a pomenit la sfîrşit prostia, aceasta e un semn de cinstire pentru ea. Scrie doar un Eclesiast — om al bisericii — şi aceasta e rînduiala bisericească, de a pune la urmă pe cel care are rangul cel mai înalt, cum scrie la Evanghelie.

Că prostia stă mai presus de înţelepciune, mărturiseşte şi acel Eclesiast, cine o fi fost, şi anume în capi-

https://biblioteca-digitala.ro

tolul al patruzecilea, ale cărui vorbe nu le voi reproduce, zău, pînă cînd nu mă veţi ajuta cu răspunsurile voastre la introducerea mea, aşa cum fac, la Platon, cei care discută cu Socrate. Ce obiecte trebuie să le ascundeţi mai bine: pe cele rare şi preţioase ori pe acelea ce-s ieftine şi la îndemîna oricui? De ce tăceţi? Chiar dacă vă faceţi că nu ştiţi, apoi va răspunde în locul vostru acel proverb al grecilor: „Urciorul lăsaţi-l afară, la uşă", şi ca să nu fie vreunul aşa de nelegiuit ca să respingă acest proverb, vă amintesc că-l citează[269] şi Aristotel, oracolul magistrilor noştri. E cineva dintre voi aşa de smintit să lase juvaierurile şi aurul său în stradă? Nu cred, zău. Le puneţi în încăperile cele mai ascunse, şi, nu numai atît, ci în ungherele cele mai tainice ale sipetelor voastre cele mai ferecate, iar noroiul îl lăsaţi la vedere, pe drum. Prin urmare, dacă se ascunde ceea ce e mai preţios, şi se lasă afară ceea ce e mai de rînd, oare nu e limpede că înţelepciunea, pe care sîntem opriţi s-o ascundem, e mai puţin preţioasă decît prostia, pe care ni se porunceşte s-o ascundem? Dar iată chiar vorbele acelei mărturii: „Mai bun e omul ce-şi ascunde prostia lui, decît omul ce-şi ascunde înţelepciunea"[270]. Ceva mai mult sfînta Scriptură atribuie prostului o candidă modestie, pe cînd înţeleptul nu socoteşte pe nimeni deopotrivă cu sine.

https://biblioteca-digitala.ro

Căci așa tălmăcesc eu acel loc din capitolul al zecilea al Eclesiastului: „Și pe orice drum ar merge nebunul, peste tot îi lipsește mintea, și spune tuturor că este un nebun!“[271]. Dar nu e asta culmea smereniei, să-i faci pe toți deopotrivă cu tine — cu toate că fiecare are o părere grozavă despre sine — și să împărtășești numele tău bun cu toți ceilalți? Chiar marelui rege Solomon nu i-a fost rușine de această poreclă, cînd în capitolul al treizecilea zice despre sine: „Sînt mai prost decît oricine“[272]. Și nu fără plăcere primește și Pavel acest nume de prost, cînd el, marele învățător al păgînilor, scrie corintienilor: „Vorbesc ca un ieșit din minți — zice el — eu sînt și mai mult“[273], ca și cum i-ar fi fost rușine să fie întrecut de altul în prostie.

Parcă aud protestînd pe unii eliniști mediocri, care vor între timp, să scoată ochii ciorilor, adică ai atîtor teologi din vremea noastră și să arunce praf în ochii altora prin tălmăcirile lor neașteptate; în această ceată ține, dacă nu primul loc, dar pe al doilea în orice caz, Erasm al meu, pe care-l citez adesea în semn de cinste. Oh, ce citat cu adevărat prost și vrednic de Prostia întruchipată! Gîndul apostolului a fost cu totul altul decît aiurezi tu. Prin aceste vorbe el nu vrea să se înțeleagă că e mai prost decît ceilalți, ci, după ce a spus: „Ei sînt slujitorii lui Hristos; sînt și eu“, și s-a făcut, oarecum lăudîndu-se, deopotrivă cu ceilalți, a adăugat, ca o în-

https://biblioteca-digitala.ro

dreptare: „Eu mai mult", bine știind că, privitor la slujba Evangheliei, el nu e numai deopotrivă cu ceilalți apostoli, ci stă întrucîtva mai presus ca ei. Și spre a face să fie primit acest adevăr, pentru ca spusa lui să nu jignească urechile celorlalți prin trufia ei, se adăpostește sub mantia prostiei, adăugînd: „Vorbesc ca un om nu prea cuminte", pentru că știa că e privilegiul proștilor de a spune adevărul, fără să jignească.

Dar îi las pe ei să discute ce a vrut să spună Pavel, cînd a scris acele cuvinte. Eu, una, urmez pe acei teologi mari, groși și grași, care sînt recunoscuți de public și în tovărășia cărora cea mai mare parte din doctori preferă zău, să rătăcească, decît să umble în calea adevărului împreună cu știutorii celor trei limbi[274].

Căci pe acești grecotei toată lumea îi socoate drept niște gaițe. De altfel, un teolog vestit, — al cărui nume îl trec sub tăcere, de teamă ca vreuna din acele gaițe ale noastre să nu-l tachineze cu acea zicală injurioasă: „Măgarul cîntă din liră"[276] — a tălmăcit în chip magistral și teologal acel pasagiu. Din cuvintele: „Vorbesc ca un nebun; eu mai mult (decît alții)" face un nou capitol și îl taie — ceea ce putea face doar un dialectician de talia lui — într-un chip neașteptat, interpretîndu-l în felul următor (voi cita chiar vorbele lui, nu numai ca text, ci și ca idee): „Vorbesc ca un om mai puțin cuminte, adică, dacă vă par prost, cînd mă compar cu apostolii mincinoși, vă voi părea și mai puțin cuminte, dacă mă pun mai presus de ei". Apoi, puțin după aceea, ca și cum ar fi uitat de sine, trece la altă temă.

<*Cum tălmăcesc teologii Scriptura.*> Dar de ce, plină de îngrijorare, să mă apăr prin exemplul adus de unul singur? E doară știut că teologii au dreptul obștesc

https://biblioteca-digitala.ro

de a întinde cerul, adică sfînta Scriptură, ca pe o piele. Cuvintele sfîntului Pavel din sfînta Scriptură se bat şi ele uneori cap în cap, dar în original se împacă; dacă trebuie să ne încredem în Ieronim cel care ştia cinci limbi[277], sfîntul Pavel a văzut din întîmplare la Atena inscripţia de pe un altar, şi o schimbă, spre a aduce un argument în sprijinul credinţei creştine, scoţînd tot ce putea fi vătămător cauzei sale şi lăsînd doar ultimele două cuvinte: „Zeului necunoscut", şi acestea schimbate şi ele, la rîndul lor, pentru că textul întreg al inscripţiei era aşa: „Zeilor Asiei, Europei şi Africii, zeilor necunoscuţi şi străini". Cred că, după pilda lui, răsadul teologilor smulg de ici, de colo patru cinci vorbuliţe şi, dacă e nevoie, chiar schimonosite, şi le potrivesc folosului lor, măcar că şi textul dinaintea lor, şi cel care vine după ele, nu au nici o legătură cu acele vorbuliţe, ba chiar le contrazic. Lucru pe care-l practică cu o nerușinare aşa de norocoasă, că adeseori îi pizmuiesc şi jurisconsulţii. Se poate să nu le izbutească lor, dacă chiar acel mare teolog — era cît p-aci să-mi scape numele lui — dar mi-e teamă de acel proverb grecesc[279] — a stors din nişte vorbe ale lui Luca o părere aşa de potrivită cu spiritul lui Hristos, cum se potriveşte apa cu focul. Într-o vreme de mare primejdie, timp în care de obicei clienţii cei buni se grămădesc în jurul patronului, pentru a se lupta alături de el şi a-l apăra pînă la capăt, Hristos, voind să scoată din sufletul lor orice bizuire pe ajutorul omenesc, i-a întrebat dacă le-a lipsit ceva în tot timpul cînd el, la porunca sa, i-a trimis în lume, fără merinde de drum, fără încălţăminte care să-i apere de mărăcini şi de bolovani, fără măcar o traistă împotriva foamei.

https://biblioteca-digitala.ro

Ucenicii răspunseră că nu le-a lipsit nimic și atunci el zise: „Acuma, însă, cine are o pungă să se descotorosească de ea; de asemenea și de traistă, iar cine n-are, să-și vîndă cămașa și să-și cumpere sabie". Deoarece întreaga învățătură a lui Hristos nu propovăduiește decît blîndețea, răbdarea, disprețul pentru viață, cine nu vede ce vrea să spună el în acest loc? Hristos vrea să dezarmeze încă și mai mult pe trimișii săi, cînd îi sfătuiește să se lipsească nu numai de încălțămintea și de traista lor, ci să-și zvîrle, pe deasupra, și cămașa de pe ei, spre a se apuca, goi și sprinteni, de sarcina evanghelică. Ei nu trebuie să-și facă rost decît de sabie, dar nu de aceea pe care o mînuiesc tîlharii și ucigașii, ci de sabia duhului, ce pătrunde în cele mai tainice unghere ale conștiinței, taie din rădăcină toate patimile și nu le mai lasă în suflet decît cucernicie.

Să vedeți acuma, rogu-vă, cum a surchidit acest pasagiu vestitul nostru teolog. Prin sabie el înțelege apărarea împotriva prigoanei, iar prin traistă, merinde îndestulătoare (împotriva lipsei), ca și cum Hristos, părîndu-i rău că și-a trimis solii prea sărăcăcios pregătiți, a revenit asupra părerii de mai înainte și și-a schimbat hotărîrea, sau, ca și cum ar fi uitat că le spusese că vor fi fericiți, cînd vor suferi ocară, defăimări și chinuri,

https://biblioteca-digitala.ro

oprindu-i să se împotrivească vreunui rău, căci numai cei blajini vor fi fericiţi, nu cei cruzi; uitînd că le amintise pilda cu vrabia şi crinii cîmpului, acuma ţinea aşa de mult ca ei să nu plece fără sabie, că le porunceşte chiar să-şi cumpere, şi, încă vînzîndu-şi cămaşa, preferînd să-i lase a pleca goi, decît neîncinşi cu fier!

Pe lîngă aceasta, tîlmaciul nostru, după cum sub numele de sabie înţelege că se cuprinde tot ce slujeşte la îndepărtarea samavolniciei, tot aşa cuvîntul p u n g ă cuprinde tot ce ţine de nevoile traiului. Şi astfel interpretul gîndului divin îi trimite pe apostoli înarmaţi cu lănci, cu arcuri cu vîrtej, cu prăştii şi bombarde spre a propovădui învăţătura celui răstignit! Îi încarcă cu geamantane, cu cufere şi cu boccele, ca nu cumva să fie siliţi a pleca nemîncaţi din vreun han. Pe omul nostru nu l-a impresionat nici faptul că, Hristos, după ce i-a sfătuit atît de stăruitor să-şi cumpere sabie, nu mult după aceea, mustrîndu-i, le porunceşte s-o bage în teacă, şi nici faptul că nu s-a auzit vreodată spunîndu-se că apostolii s-ar fi slujit de săbii sau de scuturi împotriva păgînilor, ceea ce de bună seamă ar fi făcut, dacă Hristos ar fi gîndit aşa cum ne încredinţează tîlmaciul său.

Mai este un alt teolog, nu printre cei din urmă, al cărui nume din respect pentru el, îl trec sub tăcere. Acesta a luat pielea sfîntului Bartolomeu, care a fost jupuit de viu, drept corturile de care pomeneşte Habacuc: „Şi se cutremură corturile din ţara Madianului"[280]. Nu de mult am fost la o teză de teologie, lucru pe care-l fac adesea. S-a pus întrebarea: Ce pasagiu din sfînta Scriptură porunceşte ca pe eretici să-i distrugi mai de grabă prin foc decît să-i înfrîngi prin discuţie, iar un bătrîn sever, după sprînceana încruntată a căruia se

https://biblioteca-digitala.ro

ghicea că e un teolog, răspunse cu mare mînie, că apostolul Pavel a dat legea aceasta, cînd a spus: „După întîia şi a doua mustrare, depărtează-te de cel ce aduce dezbinare“[281]. Şi cum repeta de mai multe ori acest cuvînt cu un glas de tunet, iar mulţi dintre auditori se întrebau ce l-o fi apucat pe omul nostru, în sfîrşit i-a lămurit că ereticul trebuie scos din viaţă[282].

Unii au rîs dar erau şi unii care credeau că această interpretare era cu totul conformă spiritului teologic. Dar fiindcă mai mulţi protestau împotriva acestei explicaţii, răsări un avocat, cum se zice, din Tenedos. Acest doctor irefutabil spuse: „Ascultaţi cum stă chestia. Este scris: Pe răufăcător să nu-l laşi să trăiască. Orice eretic este un răufăcător. Deci . . .“. Toţi cei de faţă erau plini de admiraţie pentru agerimea de minte a acestui om, iar felul său de a judeca a găsit încuviinţarea tuturor acestor mîrlani. Dar nu i-a venit nimănui în minte că legea aceea privea pe ghicitori, pe descîntători, cititorii în stele, pe care evreii îi numesc, în limba lor „mechaşefim“[283]; altfel şi preacurvia şi beţia ar atrage după ele aceeaşi pedeapsă.

<Prostia lăudată iarăşi de Scriptură.> Dar e o prostie să mă ocup de aceste absurdităţi, ce sînt atît de numeroase, că nu le-ar cuprinde nici toate volumele lui

https://biblioteca-digitala.ro

Crysip şi Didymos[284]. Aş vrea numai să vă atrag luarea aminte că dacă acestor divini maeştri le-a fost îngăduit să facă greşeli aşa de gogonate, apoi să mi se ierte şi mie, care-s numai o teoloagă de ocazie, dacă nu toate citatele pe care le voi face, vor fi prea exacte.

Acum să mă întorc iar la Pavel. „Răbdaţi bucuros pe proşti", zice el, vorbind despre sine. Şi mai departe: „Primiţi-mă ca pe un prost". Apoi: „Nu vorbesc întru dumnezeu, ci ca dintr-o pornire prostească". În altă parte iarăşi spune: „Noi sîntem nebuni pentru Hristos"[285]. Aţi auzit ce slăvire a Prostiei şi din partea unui cît de mare autor? Ce să mai spun că tot el propovăduieşte prostia pe faţă, ca un lucru neapărat trebuincios şi mîntuitor? „Dacă cineva dintre voi se crede înţelept, să se facă nebun, ca să ajungă înţelept"[286], iar în Evanghelia lui Luca, Isus dă numele de proşti la doi ucenici pe care i-a ajuns din urmă. Trebuie să ne mai mirăm că divinul Pavel atribuie o fărîmă de prostie şi lui dumnezeu? „Căci nebunia lui dumnezeu — spune el — este mai înţeleaptă decît oamenii".[287]

Totuşi Origene, cînd tălmăceşte acest pasagiu, nu îngăduie minţii omeneşti să ia acest cuvînt în sensul obişnuit, după cum tot aşa e cazul şi cu citatul: „Taina crucii este o nebunie pentru cei care pier". Dar ce mă chinuiesc eu zadarnic să predic acest lucru, sprijinindumă pe atîtea mărturii, cînd însuşi Hristos, în psalmii mistici, spune Tatălui său: „Dumnezeule, tu cunoşti nebunia mea"[288]. De altfel, nu fără temei proştii plac aşa de mult lui dumnezeu, căci, după cum domnitorii din lumea asta au bănuieli faţă de oamenii prea cuminţi, şi-i urăsc, — precum Iuliu Cezar nu putea suferi pe Brutus şi Casiu, pe cînd de beţivul de Antoniu nu se temea de

https://biblioteca-digitala.ro

loc, și după cum nici Neron nu-l putea mistui pe Seneca, iar Dionisiu, pe Platon — ci dimpotrivă le place să aibă lîngă ei oameni cu mintea mai simplă și mai grosolană; tot așa Hristos urăște și condamnă pe înțelepții ăștia ce se bizuiesc numai pe înțelepciunea lor. Pavel mărturisește acest lucru foarte limpede, cînd zice: „Dar dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii"[289] iar mai departe: „dumnezeu a vrut să mîntuiască lumea prin prostie, de vreme ce s-a încredințat că nu poate fi îndreptată prin înțelepciune". El spune ritos acest lucru, cînd strigă prin gura profetului: „Voi prăpădi înțelepciunea celor înțelepți și voi nimici priceperea celor pricepuți"[290]. Tot așa Hristos mulțumește lui dumnezeu că a ascuns înțelepților taina mîntuirii și a dezvăluit-o pruncilor, adică proștilor. Căci în grecește e cuvîntul prunci[291], căruia i-a opus cuvîntul înțelepți.

Tot aici mai trebuie amintit că mîntuitorul în multe locuri din Evanghelie, lovește în farisei, scribi și cunoscători ai legilor, iar pe norodul neînvățat îl ocrotește cu grijă. Căci ce altceva înseamnă cuvintele: „Vai de voi, cărturari și farisei!"[292] deci: Vai vouă, înțelepților?

În schimb îi place foarte să fie înconjurat de prunci, de femei și de pescari, iar dintre vietățile fără judecată îi plac mai mult acelea care sînt cele mai depărtate de viclenia vulpii; de aceea a preferat să călărească pe un măgar, deși, dacă ar fi avut poftă, putea, fără teamă, să

https://biblioteca-digitala.ro

vină călare chiar pe un leu. Însuși duhul sfînt s-a pogorît în chip de porumbel, nu în chip de vultur sau de șoim. Afară de aceasta, în scrierile sfinte se pomenește adesea de cerbi, căprioare, miei. Unde mai puneți că pe cei meniți pentru viața veșnică, îi numește oile sale? Ori nu e pe lume dobitoc mai prost ca oaia; mărturie ne stă și proverbul citat de Aristotel, „apucătură de oaie"[293], expresie luată de la prostia acestui animal și întrebuințată ca epitet de ocară spre a arăta pe oamenii bicisnici și grei de cap.

Și Hristos se recunoaște ca păstor al acestei turme; ba chiar s-a arătat încîntat de numele de miel, cînd Ioan, arătîndu-l, a zis: „Iată mielul lui dumnezeu"[294]. Vorba aceasta se întîlnește des și în Apocalips. Putem trage altă încheiere din toate cele de mai sus, decît că toți oamenii sînt proști, chiar și cei cucernici? Chiar și Hristos, care nu e decît înțelepciunea Tatălui, s-a înveșmîntat, oarecum, în prostia noastră cînd, spre a veni în ajutorul nostru, a luat chip de om. De asemenea s-a încărcat cu păcatul, ca să lecuiască păcatul. Și n-a voit să-l lecuiască altfel decît prin nebunia crucii, cu ajutorul unor apostoli neștiutori și tari de cap, pe care-i îndeamnă stăruitor la prostie, căutînd să-i îndepărteze de înțelepciune, dîndu-le ca pildă pe copii, crinii, grăuntele de muștar, vrăbiile, lucruri prostești și lipsite de

https://biblioteca-digitala.ro

judecată și care-și duc viața avînd drept călăuză firea, fără nici o artă sau prevedere. De aceea îi oprește de a se gîndi la ce vor răspunde în fața fruntașilor, le interzice de a ține seamă de timp sau împrejurări, adică să nu se încreadă în cumințenia lor și să atîrne cu tot sufletul numai de El. Pentru același motiv, ziditorul lumii a oprit, cu amenințarea pedepsei, pe Adam și Eva să guste din pomul cunoașterii, ca și cum cunoașterea ar fi otrava fericirii. De altfel Pavel condamnă pe față știința, ca fiind un izvor de mîndrie și de primejdii[295]. După pilda lui, cred eu, sfîntul Bernard a numit muntele științei, muntele pe care Lucifer își avea lăcașul.

Poate că n-ar trebui lăsată la o parte nici dovada următoare, cum că prostia e dragă celor din cer. Numai ei i se iartă greșelile, înțeleptului nu i se iartă, așa că aceia care cer iertare, chiar dacă au păcătuit precugetat, totuși se slujesc de pretextul și ocrotirea Prostiei. Așa se roagă Aaron în cartea Numerilor, dacă mi-aduc bine aminte, să i se ierte pedeapsa soției sale: „Ah, domnul meu, nu ne face să purtăm pedeapsa păcatului pe care l-am făcut ca niște

https://biblioteca-digitala.ro

nechibzuiți"[296]. Sau se dezvinovățește tot așa pe lîngă David: „Am lucrat ca un nebun"[297]. Și David caută să împace pe dumnezeu cu vorbele: „Doamne, șterge păcatele robului tău, fiindcă am făcut-o din prostie"[298], ca și cum n-ar fi trebuit să capete iertare, dacă n-ar fi pus înainte prostia și neștiința. Dar o dovadă mai puternică stă în faptul că Hristos, fiind pe cruce, cînd se ruga pentru dușmanii săi, a spus: „Tată, iartă-i" și n-a invocat pentru ei altă scuză, decît nechibzuința lor: „Pentru că, zice El, nu știu ce fac". Tot așa Pavel scrie lui Timoteu: „Am căpătat milostivirea lui dumnezeu, fiindcă am făptuit în neștiință și din necredință". Dar ce înseamnă: „Am făptuit din neștiință?" decît că: am făcut-o din prostie, nu din răutate. Ce înseamnă: „Am căpătat milostivirea" decît că „altfel n-aș fi căpătat-o, dacă nu m-aș fi pus sub oblăduirea prostiei"? În struna noastră cîntă și psalmistul acela mistic, pe care am uitat să-l citez mai înainte: „Nu-ți aduce aminte de greșelile din tinerețea mea, nici de fărădelegile mele"[299]. Vedeți cele două pretexte pe care le invocă: tinerețea, a cărei tovarășă obișnuiesc să fie, și „neștințele", la plural, ca să ne dăm seama cît de mare era prostia lui.

https://biblioteca-digitala.ro

<Religia creştină ţine casă bună cu Prostia.> Dar ca să nu mai stărui în aceste nesfîrşite amănunte şi ca să vă vorbesc pe scurt, se pare că întreaga religie creştină are oarecare înrudire cu prostia şi că nu se potriveşte de loc cu înţelepciunea. Dacă vreţi dovezi pentru aceasta, observaţi că, în primul rînd, copiii, bătrînii, femeile şi proştii au cea mai mare predilecţie pentru ceremoniile religioase şi pentru lucrurile bisericeşti, şi de aceea se află totdeauna cît mai aproape de altare, unde îi mînă o firească pornire. Afară de aceasta vedeţi că cei dintîi întemeietori ai religiei erau de o uimitoare simplitate şi au fost duşmani foarte dîrzi ai ştiinţei. În sfîrşit, nu există bufoni mai smintiţi decît aceia pe care a ajuns să-i cuprindă, deodată, în întregime, înflăcărarea evlaviei creştine. Îşi împart avuţia în dreapta şi în stînga, uită nedreptăţile ce li s-au făcut, se lasă înşelaţi, nu mai fac deosebire între prieteni şi duşmani, au groază de plăceri, nu se mai satură de posturi, de vegheri, de lacrimi, de robote trudnice, de umilinţe; dezgustaţi de viaţă, ei nu doresc decît moartea; într-un cuvînt, par a fi ajuns străini de orice simţire omenească, ca şi cum sufletul lor ar trăi aiurea decît în trupul lor. Dar ce înseamnă asta altceva decît sminteală? Aşa că nu e de mirare că apostolii păreau nişte oameni îmbătaţi cu must, iar judele Festus l-a luat pe Pavel drept un smintit. Dar fiindcă tot m-am înveşmîntat în pielea leului, ei bine, am să vă arăt că acea fericire, spre care năzuiesc creştinii din toate puterile lor şi cu orice jertfe, nu e decît tot un fel de sminteală şi prostie. Dar nu vă zbîrliţi din pricina acestor vorbe, ci mai bine cercetaţi realitatea.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai întîi, creştinii au aproape aceeaşi idee despre suflet ca şi platonicienii, pe care şi-l închipuiesc cufundat în materie şi legat în lanţurile trupului, de a cărui opacitate este împiedicat de a contempla adevărul şi de a se bucura de el. Apoi Platon defineşte filozofia ca o meditaţie a morţii, pentru că, la fel cu moartea, ea îndepărtează mintea de la lucrurile vizibile şi corporale[300]. Astfel, cît timp sufletul se slujeşte cum trebuie de mădularele trupului, el este sănătos; însă, cînd el, rupînd cătuşele, încearcă să scape oarecum din temniţa lui, se zice că a dat în sminteală. Dacă acest lucru se întîmplă datorită vreunei boli sau neorînduielii mădularelor, avem de a face cu ceea ce, după părerea tuturor, se cheamă nebunie. Şi totuşi vedem că felul acesta de oameni prezic viitorul, ştiu limbi şi cunosc ştiinţe, pe care nu le învăţaseră înainte, şi au într-înşii ceva cu totul dumnezeiesc. Şi fără îndoială, faptul acesta vine de acolo, că sufletul fiind ceva mai liber de atingerea molipsitoare cu trupul, începe să-şi dezvolte puterile sale fireşti. Tot aceasta e pricina că, acelora ce stau să-şi dea sufletul, li se întîmplă de obicei la fel: ca inspiraţi, încep să spună lucruri miraculoase. Dacă rîvna evlaviei dă naştere la această stare de spirit, poate că nu e vorba de acelaşi fel de sminteală, dar e aşa de înrudită cu aceea, că oamenii o socotesc o adevărată nebunie, mai ales că sînt tare puţini acei bieţi omuleţi care prin întregul lor fel de viaţă să se deosebească cu totul de întreg neamul omenesc.

Unor astfel de muritori li se întîmplă de obicei la fel ca acelora care, după mitul lui Platon[301], fiind zăvorîţi în peşteră, admiră umbrele lucrurilor. Unul dintre ei, care a putut să fugă din peşteră, întorcîndu-se înapoi la dîn-

https://biblioteca-digitala.ro

şii, le spune că el a văzut lucrurile aevea şi că ei se înşală amarnic dacă-şi închipuie că acele sărmane umbre sînt singura realitate. Acest înţelept are milă de ei şi deplînge prostia lor, care sînt prada unei rătăciri aşa de grozave. Aceştia, la rîndul lor, rîd de el ca de un năuc şi îl izgonesc din mijlocul lor. Tot astfel mulţimea oamenilor admiră mai ales lucrurile materiale şi mai mai să creadă că acestea sînt singurele care există aevea. Dimpotrivă, cei evlavioşi au dispreţ pentru tot ce se apropie de materie şi sînt răpiţi în întregime de contemplarea lucrurilor nevăzute. Cei dintîi pun bogăţiile mai presus de orice; în locul al doilea socotesc mulţumirea trebuinţelor trupeşti şi cea mai mică grijă o au de suflet, în existenţa căruia cea mai mare parte din ei nici nu cred, deoarece nu se vede cu ochii. Evlavioşii apucă drumul contrar: îşi pun toată credinţa în dumnezeu, fiinţa cea mai elementară; apoi, după El, — căci tot de El se apropie mai mult — în suflet. Ei nesocotesc grija trupului, disprețuiesc banii şi fug de ei ca de o murdărie. Sau, dacă sînt siliţi să se îndeletnicească cu asemenea lucruri, o fac cu scîrbă şi cu silă. Au, ca şi cum n-ar avea, şi stăpînesc ca şi cum n-ar avea nimic.

E adevărat că pentru fiecare lucru aparte, la oamenii aceştia sînt deosebite grade de apreciere[302]. Mai întîi e sigur că toate simţurile au înrudire cu trupul: totuşi, unele sînt mai materiale, ca: pipăitul, auzul, mirosul şi

https://biblioteca-digitala.ro

gustul; memoria, inteligența, voința sînt mai independente de el. Ori sufletul își arată tăria acolo unde-și exercită însușirea lui. Cei cucernici, deoarece își ațintesc toată puterea sufletului spre lucruri cît mai depărtate de simțurile mai materiale, le slăbesc pe acestea și oarecum le tocesc. Dimpotrivă, mulțimea are mai dezvoltate aceste din urmă simțuri, iar de celelalte pare că nici nu se sinchisește. Așa se explică ceea ce am auzit despre unii sfinți că li s-a întîmplat să bea untdelemn în loc de vin[303].

Iarăși, dintre porniri unele au mai multă legătură cu trupul material, ca: setea de iubire, foamea și nevoia de somn, mînia, îngîmfarea, pizma. Cei cucernici duc un război nemilos împotriva lor. Dimpotrivă, vulgul crede că viața nu e cu putință fără ele. Apoi mai sînt unele sentimente de mijloc ca: iubirea de patrie, dragostea de copii, de părinți, pe prieteni. Mulțimea pune un oarecare preț pe ele, pe cînd cei cucernici caută să și le smulgă din suflet sau, cel puțin, să le spiritualizeze. Așa că un fiu cucernic își iubește pe tatăl său nu ca tată (căci ce-a născut el decît trupul? deși chiar și acesta i se datorează lui dumnezeu) ci ca pe un om bun, în care strălucește chipul acelei minți supreme, pe care ei o numesc unicul bun suprem, în afară de care nu mai trebuie să dorim sau să căutăm nimic. Cu această regulă ei măsoară de asemenea toate celelalte îndatoriri ale vieții, încît oriunde, ei prețuiesc cu mult mai puțin lucrurile ce se pot

https://biblioteca-digitala.ro

vedea (afară de cazul cînd acestea apar cu totul vrednice de a fi nesocotite), decît acelea ce nu pot fi văzute. Dar ei spun că în taine şi în ceremoniile religioase se găsesc laolaltă şi trupul şi spiritul. Aşa, de pildă, ei socotesc că nu e mare lucru, în timpul postului, să te abţii de la carne şi de la cină — ceea ce în ochii vulgului este un post desăvîrşit —, dacă nu-ţi potoleşti întrucîtva şi patimile, dacă nu te lepezi de mînie şi trufie, pentru ca sufletul, mai puţin îngreunat de povara trupului, să se poată urca pînă la gustarea şi bucurarea de bunurile cereşti. De asemenea şi la împărtăşanie, zic ei, deşi ceremoniile făcute cu acest prilej nu trebuie nesocotite, totuşi ele sînt puţin folositoare şi chiar vătămătoare, dacă nu intervine în ele elementul spiritual, adică aceea ce e înfăţişat prin acele semne văzute. Aici, însă, se înfăţişează moartea lui Hristos, pe care credincioşii trebuie s-o exprime prin potolirea, stingerea şi oarecum, prin înmormîntarea patimilor trupului, spre a putea învia la o viaţă nouă, ca să se facă una cu El şi, de asemenea, ei, credincioşii, una, între ei. Aşa face şi meditează omul cucernic. Dimpotrivă mulţimea de rînd crede că jertfa aceasta nu se reduce la altceva, decît la a sta înaintea altarului, cît mai aproape de el, să auzi larma glasurilor şi să asişti la alte multe mici ceremonii de acest fel. Şi nu numai în aceste prilejuri, pe care le-am dat ca pilde, ci în toate împre-

https://biblioteca-digitala.ro

jurările omul pios fuge de cele ce sînt înrudite cu trupul și se avîntă spre cele veșnice, cele nevăzute, din lumea spiritului. Această foarte mare dezbinare în toate privințele, între aceștia din urmă și între oamenii trupului, îi face să-și pară, unii altora, smintiți, deși — după părerea mea — cel puțin, epitetul acesta se potrivește mai bine evlavioșilor decît mulțimii de rînd.

<Fericirea supremă e ea însăși o sminteală.> Acest lucru vi se va lămuri mai bine dacă, precum v-am făgăduit mai sus, vă voi dovedi în puține cuvinte că acea supremă răsplată nu e nimic altceva decît tot un fel de sminteală. Mai întîi trebuie să aveți în vedere că Platon a visat așa ceva (Ce? — Veți vedea mai jos) cînd a scris că extazul îndrăgostiților e cea mai mare din toate fericirile. Într-adevăr, cine iubește cu patimă, nu mai trăiește în sine, ci în ceea ce iubește. Și cu cît se îndepărtează mai mult de sine însuși și se cufundă în obiectul iubirii sale, cu atît se bucură din ce în ce mai mult. Apoi, cînd sufletul caută să se surghiunească din trup și nu se slujește cum trebuie de mădularele sale, avem dreptul să spunem că, fără îndoială, aci e vorba de o rătăcire. Altmintrelea, ce vrea să spună expresia aceea așa de între-

https://biblioteca-digitala.ro

buinţată în popor: „Şi-a ieşit din fire!" sau: „Vino-ţi în fire!" ori: „Şi-a venit în fire?" Numai că, cu cît dragostea e mai desăvîrşită, cu atît extazul acesta e mai puternic şi mai fericit.

Aşadar, cam cum are să fie viaţa aceea din ceruri, după care sufletele pioase suspină cu atîta dor? — De bună seamă spiritul, fiind biruitor şi mai puternic, va absorbi trupul, şi cu atît mai uşor, cu cît, pe de o parte, odinioară, adică în viaţa de aici, îşi va fi curăţit trupul şi şi-l va fi subţiat prin ascetism, ca să fie pregătit pentru această prefacere, iar pe de altă parte, spiritul la rîndul lui, va fi absorbit într-un chip miraculos, în acea inteligenţă supremă, infinit mai puternică. Astfel, întreg, va fi afară din sine şi nu va fi fericit decît în măsura în care se va lepăda de eul său, pentru a gusta acea fericire de nespus ce atrage totul către sine. Negreşit, fericirea aceasta se înfăptuieşte pe deplin doar cînd sufletele, după unirea cu trupurile lor de mai înainte, vor căpăta nemurirea. Însă cei buni la dumnezeu, a căror viaţă întreagă nu e decît meditaţie a vieţii aceleia cereşti şi, oarecum o umbră a ei, simt chiar din viaţa aceasta ca un pregust şi o mireasmă a acelei răsplăţi. Aceasta, de bună seamă, nu e decît o infimă picătură faţă de izvorul acela al fericirii veşnice, însă picătura aceasta întrece, totuşi, cu mult toate plăcerile trupului, chiar dacă toate desfătările muritorilor le-am topi într-una singură, într-atît bunurile spirituale sînt mai presus de cele trupeşti, şi cele nevăzute, mai presus de cele văzute. Dar acest lucru ni-l făgăduieşte şi profetul: „Cum niciodată nu s-a pomenit, nici nu s-a auzit vorbindu-se şi cum nici n-a văzut vreodată ochiul aşa ceva: anume ca un alt dumnezeu afară de tine să fi făcut asemenea lucruri pentru cei ce se încred în el"[304]. Şi

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta e un fel de prostie care, la trecerea în viața cealaltă, nu piere ci se desăvîrșește.

Astfel, aceia cărora le-a fost hărăzit să presimtă acea fericire — și aceștia sînt foarte puțini — trec prin niște stări sufletești asemenea cu nebunia: vorbesc lucruri fără legătură între ele și care n-au nimic firesc, și spun cuvinte lipsite de înțeles; apoi își schimbă expresia chipului în fiece moment: aci sînt veseli, aci abătuți, acu plîng, acu rîd, acu suspină... într-un cuvînt, nu sînt în toate mințile. Apoi, îndată ce-și vin în fire, ne încredințează că nu știu unde au fost, în trup sau în afara trupului lor, treji ori adormiți; nu-și aduc aminte ce au auzit, ce au văzut, ce au vorbit, ce au făcut decît ca într-un vis încețoșat. Atît doar știu, că au fost foarte fericiți, cît a ținut acea sminteală a lor. Le pare rău că și-au venit în fire și n-ar dori nimic mai fierbinte, decît să se cufunde pentru veșnicie în acest fel de nebunie. Și aceasta nu e decît o mică prezentare a viitoarei lor fericiri.

Epilog. Dar, uitîndu-mi de mine, iată că am trecut dincolo de limită. Dacă vi se pare că am vorbit prea pe

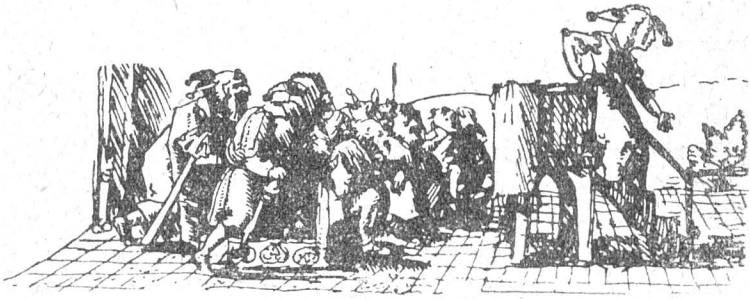

șleau și m-am întins ca o peltea, gîndiți-vă că sînt... femeie și că sînt... Prostia. Totodată, însă, aduceți-vă aminte și de vorba aceea grecească: „Adesea și un nerod

https://biblioteca-digitala.ro

vorbește cuminte"[305], afară numai dacă sînteți de părere că proverbul nu se potrivește femeilor. Văd că așteptați un epilog; dar sînteți mari proști, dacă vă închipuiți că mai mi-aduc aminte ceva din noianul de vorbe pe care le-am rostit. O vorbă veche zice: „Urăsc pe beţivul cu memorie bună"[306]. Dar umblă și una nouă: „Urăsc pe auditorii ce-și aduc aminte". Așadar, rămîneți sănătoși, aplaudați, bucurați-vă de viață și mai goliți cîte un păhărel, voi, prea vestiți ciraci ai Prostiei.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ELOGIUL NEBUNIEI *

1. Adică în Anglia, unde Erasmus făcuse o vizită lui Thomas Morus (1478—1535), unul dintre întemeietorii socialismului utopic şi umanist de seamă, autorul celebrei scrieri întitulate *Utopia.*
2. În latineşte *Laus stultitiae.* Am evitat traducerea acestui din urmă cuvînt latin prin termenul „nebunie", care în romîneşte nu redă cuvîntul latin. Substantivul *folie* din franceză şi *Thorheit* din germană îl redau mai bine, dar în romîneşte nu cred că avem un echivalent pentru ele. Termenul nebunie ar corespunde în latină cu *dementia* şi nu asta a vrut să înţeleagă Erasmus. Deocamdată cred că cuvîntul „prostia" redă mai bine cuvîntul latin *stultitia.*
3. *Democrit* (aprox. 460—370 î.e.n.), filozof atomist grec, reprezentantul cel mai de seamă al materialismului antic. În evul mediu legenda îl înfăţişa ca pe un filozof ce veşnic rîde de prostia omenească, în contrast cu Heraclit, care era reprezentat ca plîngînd mereu mizeria şi nepriceperea oamenilor.
4. Erasmus a fost şi un mare teolog, care a editat, pe lîngă *Noul Testament,* unele texte ale scriitorilor creştini.
5. E vorba de vechea comedie attică ce dezvăluia, plină de curaj, racilele vieţii publice şi particulare.
6. *Lucian din Samosata,* (sec. I—II e.n.), scriitor satiric grec, ale cărui opere: *Dialoguri despre morţi, Chipul de a scrie istoria,* ş. a. sînt pline de scepticism religios, de vervă şi spirit. Marx îl numeşte „Voltaire al antichităţii".
7. *Policrate* — retor grec din secolul IV î.e.n.

* La întocmirea acestor note explicative s-a ţinut seama şi de adnotările lui Gerardius Listrius la ediţia din colecţia Tauchnitz, Leipzig, 1893.

https://biblioteca-digitala.ro

8. *Isocrate* (436—338) — retor grec, contemporan cu Platon. Propovăduitor al unei alianțe panhelenice împotriva perșilor, n-a sezisat primejdia macedoneană, fapt care l-a făcut să se sinucidă după bătălia de la Cheronea. De la el ne-a rămas un frumos panegiric al Atenei.
9. *Busiris* — rege egiptean care punea să fie uciși pe altarul lui Zeus-Jupiter pe toți străinii ce se rătăceau prin țara lui.
10. *Glaucon* — personaj din *Republica* lui Platon, cartea a II-a.
11. *Favorinus* — retor și sofist gal din veacul II e.n.
12. Cel mai urît dintre grecii ce au luptat la Troia.
13. *Frigurile quartane* (*quartana febris*) — friguri ce produc crize din patru în patru zile.
14. *Synesius* (370—413) — orator, poet și filozof idealist și mistic grec, episcop de Ptolemais.
15. În opera *Apokolokyntosis,* adică prefacerea împăratului Claudiu în dovleac, care era simbolul prostiei.
16. *Apuleius* — scriitor latin din secolul II e.n., autorul unui roman întitulat *Măgarul de aur.*
17. *Sf. Ieronim* (331—420) — gînditor mistic, apologet al bisericii creștine, traducător în latinește al Bibliei (ediția Vulgata). E vorba de precuvîntarea la *Lămuririle privitoare la profetul Isaia.*
18. Aluzie la acei care discută cu patimă despre chestiuni ce nu prezintă nici o importanță.
19. *Filautia* (φιλαυτία) — numele grecesc al egoismului, al amorului propriu.
20. *Nepenthe* — o băutură magică ce te făcea să uiți toate grijile și necazurile, „balsam-uitător de ore rele" (H o m e r, *Odiseea,* IV, v. 309, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 93).
21. *Trofonius* — arhitect iscusit, constructorul templului de la Delfi. Peștera unde se afla mormîntul său era un oracol vestit. După legendă, cine intra în această peșteră nu mai putea rîde niciodată.
22. Într-o întrecere muzicală între Apolon și zeul Pan, Midas, un rege frigian, s-a pronunțat în favoarea lui Pan. Atunci Apolon a făcut să-i crească lui Midas urechi de măgar.
23. *Falaris* — tiran din Sicilia, care așeza pe cei condamnați într-un taur de aramă sub care punea să se facă foc pînă se roșea. Apologia sa a făcut-o Lucian.
24. Adică a Prostiei.
25. Aluzie la un fragment din Eshil, citat de Platon.
26. Adică să facă o diviziune filozofică sau logică a acestei noțiuni.

26. bis. Naturalistul Pliniu cel Bătrîn credea că lipitoarea (hirudo) are două limbi.

https://biblioteca-digitala.ro

27. Epitet pe care Omer îl dă doar lui Zeus.
28. Cei doisprezece zei ce alcătuiau panteonul olimpic (Cf. Lucian, *De sacrificiis*, c. 10).
29. Zeița Athena care a apărat pe Ulise de mînia zeului Poseidon.
30. *Neotes* (grec. Νεότης) înseamnă Tinerețea.
31. *Aristofan* — renumit autor comic atenian din sec. V î.e.n., ale cărui comedii conțin o profundă satiră socială. Aici e vorba de piesa *Plutus*.
32. Ca zeița Afrodita sau Venus cea născută din spuma mării (ἀφρός=spumă).
33. În aceste peșteri locuiau zîne ca Thetis, mama lui Ahile, sau Calypso de care s-a îndrăgostit Ulise.
34. Despre Insulele fericiților (αἱ νῆσοι τῶν μακάρων) vorbește și Homer (în *Odiseea*, IX v. 215 și urm., E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 189 și urm.).
35. *Moly* — buruiană vrăjită (*halimus triplex*) pe care Ulise a primit-o de la zeul Mercur (Hermes) spre a nu fi transformat, ca tovarășii săi, în porc de către zîna Circe (Homer, *Odiseea*, X, 426, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 214).
36. *Cronion* (Κρονίων) — epitet al lui Jupiter, fiul lui Cronos, Saturn al latinilor.
37. *Methe* (grec. Μέθη) — beția.
38. *Apaedia* (grec. ἀπαιδεία) — lipsa de creștere, grosolănia.
39. *Hoc demum esse deum, iuvare mortales* (Plinius, *Naturalis Historia*, II, 5).
40. Discipolii lui Pitagora credeau că primele numere: 1, 2, 3 și 4 — (αεττρκτυς), a căror sumă face zece, erau principiile tuturor lucrurilor.
41. *Lucrețiu* (99—55 î.e.n.) — mare poet și gînditor materialist roman, autorul celebrului poem intitulat *Despre natura lucrurilor*, în care și-a expus concepția sa atomistă asupra lumii, înrudită cu cea a atomiștilor greci. Potrivit concepției lui Lucrețiu, întreaga diversitate a lucrurilor din lume reprezintă o diversitate de asociere a particulelor materiei, a atomilor. Filozofia și ateismul său au contribuit la răspîndirea științei și au exercitat o influență uriașă asupra întregii dezvoltări ulterioare a materialismului.
42. Pentru auditoriul Prostiei e un compliment ca să fii socotit nerod.
43. E vorba de tragedia lui Sofocle, *Ajax*, v. 554:
Ἐν τὸ φρονεῖν γὰρ μηδέν, ἥδιστος βίος.
44. *Odi puerulum praecoci sapientia*, dicton amintit de *Apuleius* în *Apologia magiae*, II.
45. Cele trei litere sînt *a*, *m* și *o*, care dau cuvîntul *amo* — iubesc (cf. Plautus, *Negustorul*, II, 2, 33).

https://biblioteca-digitala.ro

46. Cînd zăresc pe frumoasa Elena.
47. Ὣς δὲ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον (H o m e r, *Odiseea*, XVII, v. 290 şi urm. E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 345).
48. Cum a schimbat-o zeul Apolon pe Dafne, pentru că n-a vrut să răspundă dragostei sale.
49. Cum a fost Filomela schimbată în privighetoare, iar Procne, în rîndunică.
50. Cum s-a întîmplat cu soţul Aurorii.
51. Cum a păţit Cadmos, întemeietorul oraşului Teba din Beoţia.
52. Adică la vîrsta copilăriei.
53. Brabanţii şi olandezii se numeau proşti într-un proverb al lor.
54. Vezi nota precedentă.
55. Μορύχου μωρότερος. proverb din Sicilia, insulă unde lui Bacus i se spunea Maryhos. Verbul grec (μορύσσω) din care se trage acest nume, înseamnă „a mînji".
56. De pildă Aristofan în comedia *Broaştele.*
57. După legendă, Bacus s-a născut din coapsa lui Jupiter.
58. *Pan* — zeul păstorilor şi al turmelor.
59. *Gorgonele* — monştri în număr de trei — Meduza, Euryale şi Stheno — a căror privire împietrea pe oricine. Zeiţa Athena avea pe scutul ei capul Meduzei.
60. *Endymion* — un tînăr păstor de care s-a îndrăgostit casta zeiţă Diana. Ea a obţinut de la Jupiter ca păstorul să-şi păstreze frumuseţea dormind veşnic.
61. *Momus* — măscăriciul zeilor, pe care-i critica fără milă.
62. *Ate* — zeiţa nenorocirii.
63. *Priap* — zeul grădinilor şi al viilor.
64. *Vulcan* — zeul faurilor şi al focului.
65. *Silen* — tatăl satirilor, care l-a crescut pe zeul Bacus şi din compania căruia era nelipsit.
66. Cordax (grec. κόρδαξ) — un dans obscen.
67. Cf. A r i s t o f a n, *Plutus*, v. 290.
68. *Atelane* — jocuri sacre la romani, numite după oraşul Atella.
69. *Harpocrate* — zeul tăcerii.
70. Băştinaşii de pe muntele Corcyrus din Pamphilia făceau pe iscoadele piraţilor ce bîntuiau apele din partea locului, arătîndu-le căile de negoţ şi pe neguţători.
71. *Stoicism* — doctrină filozofică idealistă (sec. III î.e.n. — VI e.n.) a cărei morală cerea împăcarea cu suferinţa şi nedreptatea socială.
72. *Asul* are douăsprezece uncii. Jupiter a dat deci oamenilor de 24 de ori mai multe patimi decît raţiune.

https://biblioteca-digitala.ro

73. *Platon* (427—347 î.e.n.) — filozof idealist grec, cel mai de seamă elev al lui Socrate. Duşman înveterat al materialismului şi ştiinţei, adversar al democraţiei ateniene, el apăra în concepţiile sale politice şi filozofice interesele aristocraţiei reacţionare ateniene.
74. Tinerii, în palestre, şi atleţii, înainte de a începe exerciţiile lor gimnastice, se ungeau cu untdelemn.
75. *Rogodele* — dulciuri şi fructe uscate ce se servesc la sfîrşitul mesei.
76. Diferite feluri de silogisme de care se vorbeşte în manualele de logică.
77. Vezi Horaţiu, *Satire*, 1, 3.
78. Cf. Perseu, *Saturnalia*, IV, 24 şi Phedrus, *Fabulae*, IV, 9.
79. *Argus* — păzitor cu o sută de ochi, pus de Junona să supravegheze pe Io, iubita părintelui zeilor.
80. Τά μὴ καλὰ καλὰ τέφανται loc comun dezvoltat în diferite poeme şi de poeţii mai vechi, şi mai noi (cf. Theocrit, Idyllae, 6).
81. Cf. Plautus, *Asinaria*, V, 2, 73; Trin. II, 1, 18.
82. Trad. nesigură. *Putiditas*, din text, mai înseamnă şi: afectare, izmeneală.
83. *Nireu* — cel mai frumos dintre grecii ce au luat parte la războiul troian.
84. *Tersite* — cel mai pocit dintre grecii veniţi la Troia şi guraliv de seamă.
85. Vezi Marţial, X, 47, 12.
86. Locuitorii din Megara erau dispreţuiţi de atenieni.
87. *Rauco crepuerunt cornua cantu* (cf. Vergiliu, *Eneida*).
88. *Arhiloc* — mare poet liric din sec. VII î.e.n., inventator al versului iambic.
89. Vezi *Diogenes Laertius*, II, 41.
90. *Teofrast* — filozof materialist, discipol al lui Aristotel, cunoscut prin opera sa mai de seamă *Istoria plantelor*, ce ni s-a păstrat.
91. *Fabius Quintilian* (sec. I e.n.) — celebru retor roman. Spirit grav şi cumpănit, el se pronunţă contra tendinţei contemporanilor de a face din elocvenţă un meşteşug.
92. *Marcus Aurelius Antoninus* — împărat şi filozof stoic (161—180) de la care ne-a rămas şi o lucrare filozofică întitulată *Către sine însuşi*.
93. Crudul împărat roman Commodus (180—192).
94. Cum spune epigramatistul roman Marţial, contemporan cu împăratul Domiţian (Marţial, *De Catone minore*, I, 1).
95. Se credea la romani că apariţia unui lup îţi ia graiul.

https://biblioteca-digitala.ro

96. *Timon* — un vestit mizantrop ce trăia la Atena, în sec. V î.e.n.
97. *Amfion şi Orfeu* — doi legendari cîntăreţi din liră.
98. E vorba de fabula despre mădularele trupului răzvrătite împotriva stomacului, povestită de Menenius Agripa spre a împăca pe plebeii revoltaţi.
99. Celebrul om de stat atenian Temistocle, reprezentant al meşteşugarilor şi negustorilor, spre a îndupleca poporul să-şi păstreze pe vechii cîrmuitori, a spus o fabulă în care o vulpe, chinuită de nişte muşte, refuză oferta unui arici care-i propunea s-o scape. Vulpea îi mulţumi, arătîndu-i că, dacă alungă de pe ea muştele care acum sînt sătule, vor veni în locul lor altele mai flămînde.
100. *Sertorius,* conducătorul răscoalei din Spania, ţinea pe lîngă el o cerboaică albă care — spunea el — îi prezicea viitorul. Tot el a pus pe un soldat să încerce a smulge coada unui cal. Deoarece, firește, n-a reuşit, l-a pus să smulgă coada fir cu fir, şi astfel a izbutit. Morala: Unirea face puterea.
101. *Minos,* celebru rege cretan, afirma că la fiecare nouă ani lua masa cu Jupiter.
102. *Numa,* unul din cei şapte regi ai vechii Rome, afirma că legile făcute de el i-au fost inspirate de o nimfă numită Egerias.
103. *Decii* — trei romani, care, în trei împrejurări deosebite, s-au jertfit zeilor subpămînteni ca să asigure victoria armatelor romane.
104. Ῥεχθὲν δέ τῳ νῷ τίος ἔϝνω. Cuvintele regelui Menelau din Sparta, adresate lui Euforbos (Homer, *Iliada,* XVII, 31, E.S.P.L.A., Buc., 1955, p. 320).
105. E vorba de o cutie care pe capac avea mutra mucalită a lui Silen, iar înăuntru ascundea un chip de zeu.
106. În satirele lui Horaţiu şi Persius, denumire dată oamenilor de nimic.
107. Un munte din Beoţia, provincie a Greciei, unde, după legendă, era reşedinţa muzelor.
108. *Grădinile lui Tantal* — grădini imaginare, care nu existau decît în fantezia oamenilor.
109. *Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes* (Vergiliu, *Eneida,* VI, 471).
110. *Homo sum: humani nihil a me alienum puto* (Terenţiu, *Homo* ... I, 1, 25).
111. Fetele din Milet, după spusa unui autor latin, au fost cuprinse, fără nici un motiv vădit, de mania sinuciderii (cf. Aulus Gellius, *Noctes Attice,* XV, 10).

https://biblioteca-digitala.ro

112. Ῥυπῶντα, κυφόν, ᾄθλιον, ῥυσὸντα, μαδῶντα, νωδὸν καὶ ψωλόν (Aristofan, *Plutus*, 266 şi urm.).
113. Φῶς ἀγαθόν, a exclamat o babă murind.
114. Cf. Horaţiu, *Satire*, I, 1, 64.
115. Inventatorul literelor (cf. Diodor, I, 16).
116. În dialogul întitulat *Fedru*.
117. Regele Thamus al Egiptului.
118. E vorba de o etimologie fantezistă a lui Platon, care derivă cuvîntul grec δαίμων de la cuvîntul δαήμονες = ştiutori.
119. Ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων (Homer, *Iliada*, XI, 514, E.S.P.L.A., Buc., 1955, p. 219).
120. Retorica e ştiinţa ce ne învaţă cum să vorbim frumos.
121. *Lupinum arredit* (cf. Horaţiu, *Epistole*, I, 7, 23).
122. *Ilia, ducat* (cf. Horaţiu, *Epistole*, I, 1, 9).
123. *Pitagora* (aprox. 571—497 î.e.n.) — filozof idealist grec a cărui concepţie absolutiza noţiunea de cantitate rupînd-o de lucrurile materiale, raporturile cantitative devenind esenţa lucrurilor. Aluzie la dialogul *Gallus* al lui Lucian.
124. Plinius socotea că buretele e un animal.
125. *Alcibiade* — comandant de oşti şi om politic reacţionar atenian din timpul războiului peloponeziac (sec. V—IV î.e.n.).
126. E vorba de dialogul întitulat *Symposion* (Banchetul): εἶνος ἄνευτε παίδων καὶ μετὰ παίδων ἀληθής.
127. Μωρὰ γὰρ μωρός λέγει (Euripide, *Bacantele*, v. 369).
128. Tot în *Bacantele*.
129. După stoici, toţi oamenii sînt nebuni sau proşti, afară de înţelepţi.
130. În *Symposion*. E vorba de Venus Urania, dragostea ideală, şi de Venus cea vulgară, dragostea senzuală.
131. *An me ludit amabilis insania?* (Horaţiu, *Ode*, III, 4, 5).
132. Vergiliu, *Eneida*, VI, 135.
133. Horaţiu, *Epistole*, II, 2.
134. . . . . *iucundus amicis.*
Comis in uxorem, posset qui ignoscere servis,
Et signo laesae non insanire lagenae. (Horaţiu, *Epistole*, II, 2, 130).
135. . . . . *Pol, me occidistis amici,*
Non servastis, ait, cui sic extorta voluptas
Et demptus per vim mentis gratissimus error (ibidem).
136. *Elebor* (*elleborum*) — o plantă care, după părerea celor vechi, vindecă nebunia.
137. În text *fornacula*, cuptor.
138. *In magnis et voluisse sat est.* (Properţiu, II, 10, 6).

https://biblioteca-digitala.ro

139. *Capul Malea* — promontoriu primejdios pentru navigatori, aflător în sudul Peloponezului.
140. Sf. Cristofor era patronul marinarilor.
141. Sf. Erasm era patronul zgîrciților.
142. *Hipolit* — fiul lui Tezeu, din prima sa căsătorie cu o amazoană. De el se îndrăgostește Fedra, a doua soție a lui Tezeu, dragoste ce are sfîrșitul cunoscut din piesa lui Euripide, întitulată *Hipolit*.
143. E vorba de faimoasele indulgențe pe care clerul catolic le acorda credincioșilor pentru iertarea păcatelor.
144. Erasmus mai pusese chestia indulgențelor și în altă lucrare a sa întitulată *Manualul ostașului creștin*.
145. Pe sfîntul Bernard îl întîlni o dată un diavol care se lăuda că știe șapte versete din Psaltire, cu care, rostindu-le zilnic, un om își putea asigura mîntuirea sufletului. Omul lui dumnezeu era curios să afle care sînt acele versete, dar dracul nu voi să-i spună taina. Atunci sfîntul Bernard îl amenință că are să rostească zilnic toată Psaltirea, adică și cele șapte versete. Atunci diavolul socoti că e mai bine să i le spună, ca să nu fie el pricina unei așa de mari cucernicii.
146. În text, *in crucem subactus*. Aici e vorba de spînzurătoare. Dacă frînghia de care era suspendat spînzuratul se rupea, înainte ca acesta să fi murit, condamnatul era iertat. Dimpotrivă, cel care, în urma unei bănuieli, era supus la proba atașării pe cruce — de bună seamă fără a fi pironit —, dacă nu putea suporta un anumit timp acest supliciu, ci cădea de pe cruce, era socotit ca vinovat și osîndit (vezi Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, la cuvîntul *Crux*).
147. *Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,*
Ferrea vox, omneis fatuorum evolvere formas,
Omnes stultitiae percurrere nomina possim (Vergiliu, *Eneida*, VI. 625).
148. Sau *Artus*.
149. Vezi nota 150 (Cf. Juvenal, *Satire*, VI).
150. Cf. Juvenal, *Satire*, VI.
151. *Hermogene* — celebru cîntăreț pomenit de Horațiu (*Satire*, I, 2, 3).
152. Seneca — celebru filozof stoic și scriitor, preceptorul lui Neron.
153. E vorba de locuitorii Romei.
154. *Magie* — practică mistică în care rostirea unor formule și efectuarea anumitor gesturi ar asigura ajutorul forțelor supranaturale.
155. E vorba de epistola către Lollius, I, 18, 6.

https://biblioteca-digitala.ro

156. *Academia* — şcoală filozofică idealistă întemeiată de Platon în grădinile lui Academos. În forma ei de mai tîrziu, această şcoală se va concretiza printr-o formă de scepticism numită probabilism.
157. E vorba de opera fundamentală a lui Platon numită *Republica*, c. VII.
158. Vezi nota 6.
159. Cf. Horaţiu, *Epistole*, I, 15, 19.
160. Cf. Perseus, *Satire*, II, 11.
161. *Vajovis* — o veche divinitate a infernului la romani.
162. În templul zeiţei Diana din Taurida — Crimeea de azi — se aduceau jertfe omeneşti.
163. *Menip* — filozof cinic pe care-l întîlnim în dialogul *Icaromenip* al lui Lucian din Samosata.
164. E vorba de ramura de aur pe care Eneas, eroul Eneidei, trebuia s-o ducă zeiţei Proserpina din Infern, ca să poată ajunge acolo (v. *Eneida*, VI, 137, următoarele).
165. Epigrama aceasta — ἐντὲ ζένη, πέντε πτώσεις καὶ πέντε κατάρας — scrisă de poetul Palladas (sec. VII e.n.) se referă la primele cinci versuri din *Iliada* şi ironizează pe gramatici şi pe comentatorii diverselor scrieri.
166. E vorba de fabula lui Esop în care ni se înfăţişează un măgar îmbrăcat în piele de leu.
167. *Palaemon* — gramatic ce a trăit sub împăraţii Tiberiu şi Claudiu.
168. *Donat* — vestit gramatic din sec. IV. al erei noastre, preceptorul Sf. Ieronim. Lucrările lui au fost tipărite printre primele.
169. Care nu ne e cunoscut.
170. În textul lat. *manticulator* = boar.
171. *Aldus* — numele unui celebru tipograf din Veneţia, contemporan cu autorul acestei scrieri, şi de la care a rămas denumirea de litere aldine.
172. *Quintilian* (sec. I e.n.) — retor, autor al celebrului tratat *Despre arta oratorică*.
173. Cf. Quintilian, *Institutia oratoriae*, V, cap. 6.
174. Despre Lelius vorbeşte Cicero în lucrarea sa *De Oratore*, II, 6.
175. Numele, prenumele şi porecla, cu o înfăţişare latinească sau grecească.
176. *Alceu* — mare poet liric grec din sec. VI î.e.n.
177. *Calimah* — poet alexandrin din veacul IV î.e.n.
178. *Scinditur incertum studia in contraria vulgus*, (Vergiliu, *Eneida*, II, 93).
179. *Dodona* — localitate din vechiul Epir, cu un celebru oracol. Un lighean de aramă slujea la darea oracolelor.

https://biblioteca-digitala.ro

180. Termeni întrebuinţaţi în şcolile filozofice din evul mediu.
181. *Odi profanum vulgum et arceo* — cuvintele cu care începea o odă din Horaţiu (*Ode,* III, 1, 1).
182. Locuitorii oraşului Camarina au voit să secе mlaştina, dar oracolul i-a sfătuit să nu facă acest lucru. Ei n-au ascultat, au secat balta şi, izbucnind un război cu vecinii, aceştia au năvălit chiar prin uscatul făcut prin secarea bălţii.
183. În greceşte, ἀνάΐιρις (cf. Aristofan, *Lisistrate,* v. 63).
184. Cu ajutorul acestor plase, Vulcan, zeul faurilor, a prins în flagrant delict pe soţia sa cu zeul Marte (Homer, *Odiseea,* VII).
185. Aici cuvîntul accident are, ca în terminologia aristotelică, de unde e împrumutat, sensul de *însuşire.* Întrebarea e: Poate să subsiste o însuşire, un atribut, fără subiectul, substratul sau materia de care e legat?
186. *Realiştii* priveau noţiunile generale (*universalia*) ca entităţi anterioare creaţiei lucrurilor individuale. În felul acesta, realiştii se situau pe poziţia idealistă a lui Platon.
187. *Nominaliştii* vedeau în noţiunile generale doar produsul unor abstracţii făcute de mintea omului. Aspectul materialist al nominalismului constă în faptul că recunoştea că obiectul este factor prim, iar noţiunea factor secund.
188. *Tomişti* — nume dat discipolilor lui Toma de Aquino, reprezentantul de frunte al scolasticii în veacul XIII.
189. *Albertişti* — nume dat discipolilor lui Albert, supranumit cel Mare, teolog renumit tot din veacul XIII.
190. *Occamişti* — nume dat după Wilhelm de Occam, teolog englez din veacul XIV, mare apărător al nominalismului.
191. *Duns Scotus* — teolog şi filozof scolastic din veacul XIII, reprezentant al nominalismului englez.
192. E vorba de Epistola către evrei, XI, 1.
193. E vorba de cele patru cauze descoperite şi formulate de Aristotel: materială, formală, motrice sau eficientă şi finală.
194. Evanghelia lui Ioan, IV, 24.
195. În a doua Epistolă către Timotei, VI, 23.
196. Epistola I, către acelaşi, VI, 20.
197. Tot acolo, VI, 24.
198. Chrysip — vestit filozof stoic grec (280—206 î.e.n.), renumit pentru ascuţimea sa dialectică.
199. Articol.
200. Erasmus ia în rîs disputele gramaticale triviale ale bacalaureilor din Oxford.
201. Τετραγράμματον, adică numele lui Iehova care în ebreică e înfăţişat prin patru litere (יהוה).

https://biblioteca-digitala.ro

202. Monah (μοναχός) înseamnă — pe greceşte — omul ce trăieşte singuratic, adică duce o viaţă de pustnic. Dar de ei, spune Erasmus, te izbeşti peste tot.
203. *Veşmîntul de capră* îl purtau de obicei soldaţii şi marinarii.
204. *Stofă mileziană,* pe care o purtau bogătaşii şi oamenii cu pretenţii de eleganţă.
205. *Cordelieri* — nume dat în Franţa, înainte de revoluţia burgheză, călugărilor franciscani.
206. *Coletani* — adepţii sfintei Coletta (1380—1446).
207. *Minoriţi* — nume colectiv dat franciscanilor.
208. *Minimi* — ordin religios întemeiat de Francisc din Paula, în 1436, mai tîrziu contopiţi cu franciscanii.
209. *Bullişti* — ramură a franciscanilor.
210. *Benedictini* — ordin religios fundat în 529 de sf. Benoît. Prima lor mănăstire a fost lîngă Monte Cassino, aproape de Napoli.
211. *Bernardini* (Cistercieni) — ordin religios care a luat numele după mănăstirea Citeaux (*Cisticercium*) de lîngă Dijon şi a fost întemeiat de abatele Robert în 1098.
212. *Brigitini* — ordin călugăresc numit astfel după Brigitte, o sfîntă suedeză. Ordinul a fost întemeiat în 1348.
213. *Augustiniani* — ordin de călugări cerşetori înfiinţat în sec. XI.
214. *Wilhelmiţi* — o ramură din ordinul benedictinilor, de care se despărţiră în 1030.
215. *Iacobiţi* — ordin întemeiat în 1215 la Tuluza de către Dominicus de Guzman. Ei se mai numeau şi dominicani şi predicatori.
216. *Abraxieni* — adepţii unei secte religioase întemeiate de Vasilide, gnostic din Egipt (sec. II e.n.) care dădea divinităţii supreme numele de *Abraxis.*
217. *Quorsum haec tam putida tendunt* (Cf. Horaţiu, *Satire,* II, 7).
218. E vorba de cuvîntul german *Sünde.* De altfel, etimologia e fantezistă.
219. *Niobe,* după mitologie, a fost preschimbată într-o stană de piatră.
220. Vezi Horaţiu, *Satire,* I, 8.
221. *Quo nunc se proripit ille?* (Vergiliu, *Ecloga* III, 11).
222. Unde trebuia să vină partea din discurs numită naraţiune, adică expunerea faptelor.
223. Proverbul din text luat din Lucinus, spune: Οὔτε γῆς, οὔτε οὐρανοῦ ἁπτομένην (n-are a face, nici cu pămîntul şi nici cu cerul).
224. *Oglinda istoriei* (*Speculum historiae*) — rezumat al istoriei universale din secolul XIII.

https://biblioteca-digitala.ro

225. *Faptele romanilor* (*Gesta Romanorum*) — o compilaţie englezească din secolul XIII.
226. Metoda zisă *tropologică* caută învăţăminte morale în Biblie, iar metoda *anagogică*, lecţii privitoare la destinul omului şi la viaţa viitoare.
227. *Himera* — monstru fabulos: jumătate leu, jumătate capră, avînd drept coadă un şarpe.
228. *Humano capiti*, (Horaţiu, *Arta poetica*, 1).
229. *Stirigoaie* — planta numită la antici „ellebor" şi despre care se credea că vindecă nebunia.
230. *Antonie* — celebru pustnic din Tebaida Egiptului, care a trăit între anii 251—356 e.n.
231. *Feacieni* — numele unui popor legendar, al căror rege a primit foarte bine pe Ulise. De ei se vorbeşte pe larg în Odiseea lui Omer (cărţile VII şi VIII).
232. *Penelopa* — virtuoasa soţie a lui Ulise, care a ştiut rezista peţitorilor ce doreau mîna ei, încredinţaţi că Ulise pierise.
233. *Sponsi Penelopae, nebulones Alcinoique* (cf. Horaţiu, *Epistole* I, 2, 27).
234. La antici şi *Ecoul* era o divinitate. Aşa se numise o nimfă, care, fiindcă nemulţumise pe Jupiter, fusese preschimbată într-o stîncă osîndită să repete ultimele cuvinte ale aceluia care-i vorbea.
235. Pretenţioase, măreţe.
236. Ἐπίσκοπος. În limba greacă episcop înseamnă: cel însărcinat să vegheze asupra altora (cf. Homer, *Iliada*, X, 515, XVI, 135 şi *Odiseea* VIII, 285).
237. Vezi prima Epistolă a apostolului Pavel către Corintieni, XII.
238. *Catîrgii* (*mulotribae*) — cei însărcinaţi cu conducerea şi paza catîrilor.
239. *Interdict* — blestem aruncat de papa asupra unui oraş sau ţinut.
240. Cei excomunicaţi, adică afurisiţii de biserică, erau pictaţi şi expuşi la Roma, ca poporul să-i urgisească.
241. Evanghelia de la Matei, XIX, 27.
242. Aluzie la Iuliu II, sîngerosul papă din vremea lui Erasmus.
243. *Cartusieni* — numele unui ordin călugăresc.
244. *Ramnusia* — zeiţa răzbunării la greci.
245. *Timoteu* — general atenian din veacul al IV î.e.n., vestit pentru norocul său în războaie.
246. Γλαὺξ ἵπταται ;zborul bufniţei, după credinţa vechilor greci, prevestea biruinţă.
247. În text ἐν τετρᾶδι γεννηθέντες (în ultimul pătrar al lunii) cînd s-a născut şi Hercule care a avut să sufere atîtea persecuţii din partea Junonei, soţia lui Jupiter.

https://biblioteca-digitala.ro

248. *Equum habet Seianum.* Sejanus a fost sfetnicul împăratului roman Tiberiu. El cumpărase un cal care adusese nenorocire asupra tuturor proprietarilor săi. Sejanus a avut aceeaşi soartă, căci a căzut în dizgraţia împăratului şi a fost ucis.
249. *Aurul din Toloza* (*aurum Tolosanum*) adusese nenorocire consulului Servilius Caepio, care-l furase dintr-un templu tolozan.
250. E vorba de *Adagia,* o colecţie impozantă de proverbe şi dictoane, uzitate în lumea greco-romană.
251. πᾶς ἐμβλέψω κύβος Aluzie la cuvintele spuse de Cezar, cînd a trecut Rubiconul, îndreptîndu-se cu oastea asupra Romei.
252. *Stultitiam simulare loco, sapientia summa est* (cf. Cicero, *Brutus,* XIV).
253. *Miscere stultitiam consiliis,* (Horaţiu, *Ode,* IV, 12, 27).
254. *Dulce est desipere in loco* (ibid., 28).
255. *Delirus inersque videri, quam sapere et ringni* (Horaţiu, *Epistole,* II, 2, 127).
256. *Stultorum plena sunt omnia* (Cicero, *Scrisori către prieteni,* IX, 22).
257. Aluzie la o epigramă ce începea cu cuvintele: *Rusticus indocte.*
258. E vorba de dialogul lui Lucian din Samosata, întitulat *Visul* sau *Cocoşul.*
259. *Stultorum infinitus est numerus* (Eclesiastul, I., 15).
260. *Stultus factus est omnis homo a sapientia sua* (Ieremia, X, 14).
261. *Ne glorietur homo in sapientia sua* (ibid. IX, 23).
262. *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (*Eclesiastul,* I, 2).
263. Vezi nota 256.
264. *Stultus mutatur ut luna, sapiens permanet ut sol* (*Eclesiastul*).
265. *Stultitia gaudium stulto* (*Proverbe,* XI, 21, 15).
266. *Qui apponit scientiam, apponit dolorem; et in multo sensu multa indignatio* (Eclesiastul, I, 18).
267. *Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia* (ibid., VII, 4).
268. *Dedique cor meum, ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam* (ibid., I, 17).
269. Τὴν ἐπὶ θύραις ἕδραν (Aristotel, *Retorica,* I, 6).
270. *Melior est homo, qui abscondit stultitiam suam, quam homo, qui abscondit sapientiam suam* (ibid., XX).
271. *Sed et in via stultus ambulans, quam ipse insipiens sit, omneis stultos existimat.* (*Eclesiastul,* X, 3).
272. *Stultissimus sum virorum* (*Proverbe,* XXX, 2).

https://biblioteca-digitala.ro

273. *Ut insipiens, dico: plus ego* (Epistola II către corintieni, XI, 23).
274. E vorba de limbile greacă, latină, ebraică.
275. *Neque quisdem illorum Graeculus istos pluris facit, quom graculus.* Joc de cuvinte între: *Graeculus* (grecotei) şi *graculus* (gaiţă).
276. E vorba de Nicolaus din Lyra, în Normandia, poreclit *doctor planus et utilis.*
277. Greaca, latina, ebraica, chaldeana şi dalmata.
278. *Ignoto Deo* (Sf. Ieronim, *Adnotaţii la Faptele apostolilor* XVII, 23).
279. Ὄνος πρὸς λύρην (Ce are a face măgarul cu lira?) Aluzie la Nicolaus din Lyra.
280. *Habacuc* — unul din profeţii cuprinşi în Vechiul Testament. *Turbabuntur pelles terrae Madian* (Habacuc, III, 7).
281. *Haereticum hominem post unam et alteram correptionem devita* (Epistola lui Pavel către Tit).
282. Joc de cuvinte între devita şi de vita (tollendum).
283. תרשעיל (cf. Ieremia, XXVII, 9; Deuteronom, XVIII, 10; Maleahi, III, 5).
284. *Didymos* supranumit *Halkenteros* (cel cu măruntaie de aramă), un gramatic din timpul lui Augustus, despre care se spunea că a scris mii de lucrări.
285. *Nos stulti propter Christum* (Epistola I către corintieni, IV, 10).
286. *Qui videtur esse sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens* (Ibidem, III, 18).
287. *Quod stultum est, Dei sapientius est hominibus* (Ibidem, I, 25).
288. *Tu scis insipientiam meam?* (Psalmi, LXIX, 6).
289. *Quae stulta sunt mundi, elegit Deus* (Epistola I către corintieni, I, 27).
290. *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (Epistola I către corintieni, I, 19 cf. şi Ion, V, 12, 13; Isaia, XXIX, 14; Ieremia, VIII, 19).
291. Evanghelia de la Matei XXI, 5. În greceşte e cuvîntul νηπίαις (pruncilor).
292. *Vae vobis, scribae et Pharisaei* (Ibidem, XXIII).
293. προβάτων ἦθος (Aristotel, *Istoria animalelor,* IX, 3).
294. *Ecce agnus Dei* (Evanghelia de la Ioan, I, 29).
295. Epistola I către corintieni, VIII.
296. *Obsecro Domine mi, ne imponas nobis hoc pecatum, quo stulte commisimus* (Numeri, XII, 11).
297. *Apparet enim quod stulte egerim* (*Samuel,* cartea I, XXVI, 21).

https://biblioteca-digitala.ro

298. *Sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egimus* (Ibid., XXIV).
299. *Delicta iuventutis meae, et ignorantias meas ne memineris* (*Psalmi*, XXV, 7).
300. Platon, *Fedru*, 80, E.
301. Aristotel, *Republica*, VII.
302. Frază obscură şi în original.
303. Cum se zice că i s-a întîmplat sfîntului Bernard.
304. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae preparavit Deus dili gentibus se* (Isaia, LXIV, 4).
305. πολλάκι τοι κἀγὼ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν (cf. Aulus Gellius: πολλάκι καὶ πεπαιδευμένος ἀνὴρ κατακαίριον εἶπεν)
306. Μισῶ μνάμονα συμπόσιον (vezi Martial, *Epigrame*, I, 28).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EXPLICAŢIA ILUSTRAŢIILOR*

Pagina

Prostia vorbind în faţa publicului 6
Înţeleptul mergînd pe spinii ce înfăţişează suferinţele acestei lumi 7
Înfăţişarea mă dă de gol 9
Regele Midas cu urechile sale de măgar 10
Capra Amalthea alăptînd pe Jupiter 12
Stoicul cel bărbos caută favorurile unei tinere fete 14
Iubim copiii 16
Nerozii mei grăsuni şi rotofei 19
Bacus în vie 21
Polifem ţopăie împreună cu Pan şi un satir 22
Plăcerile dragostei 25
Soţul încornorat 28
Prostul admirîndu-se în oglindă 30
Marcus Aurelius şi fiul său, viitorul împărat Commodus . . . 33
Fabula lui Sertorius despre perii smulşi din coada calului . . . 35
Colosul ce se numeşte popor 36
Regele cel stăpînit de vicii 38
Crai bătrîn 43
Bătrînă „în călduri" 44
Medicul punînd diagnostic unui coş 48
Prostul vesel 51
Împăratul Maximilian şi măscăriciul său 52

* Desenele din ediţia de faţă au fost executate în cea mai mare parte de Hans Holbein pe marginea unui exemplar ce se află astăzi la Muzeul din Basel şi care aparţinuse iniţial eruditului Oswald Geisshüsler (Myconius), prieten cu Erasmus.

https://biblioteca-digitala.ro

Pagina

Femeie amuzîndu-se cu un prost 53
Plăcerile vînatului 57
Jocul de zaruri 59
Prostul rugîndu-se Sf. Cristofor 60
Sf. Bernard şi diavolul 62
Un tînăr nobil îngîmfat 64
Un prost îşi admiră chipul făurit de el 65
Religia mahomedană şi cea mozaică 66
Doi catîri se scarpină unul pe altul 68
Pictorul Apelles pictînd de pe scăunaşul său pe Venus Anadyomene 69
Jupiter pedepsind discordia înainte de a o alunga din Olimp . . 71
Femei pioase aprinzînd lumînări Sf. Fecioare 72
Trîndavul 74
Pelerinul 75
Tiranul unei şcoli în acţiune 78
Poetul 80
Omul de legi 83
Filozoful 84
Matematicianul-astrolog 84
Teologul 85
Plasa lui Vulcan 86
Hristos binecuvîntînd 88
Penelopa ţesînd, simbol al scolasticii 89
Teologia în chip de Atlas, ţinînd pe umeri biserica 91
Zeiţa Minerva născîndu-se din capul lui Jupiter 93
Călugăr cu psaltirea 94
Călugăr cerşetor 95
Călugăr îmbrăţişînd o fată, dar ferindu-se să se atingă de bani 96
Călugăr burduhănos 97
Eneas şi Cerberul 98
Apolo ucizînd copiii Niobei 99
Himera 100
Măgarul în faţa harfei 102
Suveranul 103
Curteanul 106

https://biblioteca-digitala.ro

Pagina

Episcopul 107
Cardinalul 108
Papa (Leon X) 109
Rugul ereticilor 111
Preot şi soldat 113
Zeiţa Fortuna îşi deşartă cornul în mîinile unui prost 114
Erasmus lucrînd la masa sa 115
Unul care se făleşte cu bijuteriile sale 116
Porcul grăsun din turma lui Epicur 117
Prostia încercînd să absoarbă sufletul lui Duns Scotus 118
Profetul Ieremia 119
Solomon în veşmintele sale regeşti 120
Un prost dă sfaturi lui Nicolaus de Lyra 121
Un teolog cîntînd la orga de mînă (lyră) 122
Un apostol în felul lui Nicolaus de Lyra (Iuliu II) înarmat cu lance, sabie, arbaletă şi bombardă 125
Dezbateri asupra ereticilor 127
Cezar nu poate să sufere pe Brutus, pe cînd de beţivul de Antoniu nu se teme de loc 129
Sf. Ioan Botezătorul şi mielul său 130
Jehova, Adam şi pomul cunoaşterii binelui şi răului 131
David rugîndu-se mărturiseşte prostia sa 132
Primii creştini îşi împărţeau avuţia 135
Evlavioşii dispreţuiesc banii şi fug de ei ca de ceva murdar . . 136
Sf. Bernard, cugetînd la cele sfinte, îşi potoleşte setea cu untdelemn 137
Sf. Ieronim în extaz 138
Prostia coboară de la tribună 140

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINSUL

Pagina

Viaţa şi opera lui Erasmus VII

Erasmus din Rotterdam, lui Thomas Morus, prietenul său . . . 1

ELOGIUL NEBUNIEI SAU CUVÎNTARE SPRE LAUDA PROSTIEI 5

Hazul proştilor 5

Rostul cuvîntării 6

Lauda de sine 6

Oratorii sînt luaţi în rîs 8

Prostia n-are nevoie să se ascundă 8

Emfaza oratorilor 9

Numele şi familia Prostiei 10

Locul de baştină al Prostiei 11

Soaţele Prostiei 12

Zeiţa Prostia 13

Prostia, cauza perpetuării speciei omeneşti 13

Prostia face viaţa lesnicioasă 15

Prostia vîrstelor 16

Prostia, zeiţă atotputernică, dă oamenilor tinereţe veşnică . 18

Prostia e de folos şi zeilor 20

Prostia se află în firea oamenilor 23

Prostia femeiască 24

Prostia înveseleşte ospeţele 25

Prietenie fără prostie nu-i cu putinţă 26

Fără Prostie căsătoria e nefericită 28

Fără Prostie convieţuirea nu-i durabilă 29

https://biblioteca-digitala.ro

Pagina

Nu poate iubi pe altul cel care se urăşte pe sine . . . 29
Războiul e produs şi el tot de Prostie 31
Înţelepţii nu sînt de nici un folos, ba chiar dăunează ţării 32
Înţelepţii nu sînt buni la nimic 34
Prostia a fundat statul 35
Şi tot Prostia îl face să dăinuiască 36
Prostia a născocit artele 37
Proştii sînt la drept vorbind cei mai cuminţi 37
Pe culmile înţelepciunii nu se ajunge decît prin Prostie . 40
Singură Prostia e povăţuitoare a oamenilor în necazurile vieţii 42
Învăţătura e lipsită de folos şi aducătoare de pagubă . . 45
Artele cele mai preţuite sînt tocmai cele care au mai puţin de-a face cu înţelepciunea 47
Dintre celelalte vieţuitoare cele mai fericite sînt tocmai cele care nu sînt supuse nici unei instruiri 48
Proştii sînt dintre toţi cei mai fericiţi 49
Capetelor încoronate le plac mai mult proştii decît înţelepţii 52
Ferice de cei proşti şi vai de înţelepţi 53
Ceva despre stoici şi cele două feluri de sminteală . . . 54
Felul cel mai plăcut de sminteală 56
Credinţa prostească 60
Darurile făcute bisericii, dovada cea mai bună a Prostiei 62
Alte chipuri ale Prostiei 64
Iubirea de sine şi prostia fiecărui popor 66
Linguşirea, leac bun la toate 67
Iluzia poate fi adesea prilej de fericire 68
Prostia îi scapă pe oameni de griji şi-i face fericiţi . . . 70
Prostia, zeiţa cea mai venerată 71
Prostia e prezentă în viaţa de toate zilele a omului . . 73
Proştii cu carte şi anume gramaticii 77
Ceva despre proştii poeţi, retori şi scriitoraşi 79
Oamenii de legi şi dialecticienii proşti 82
Proştii filozofi şi matematicieni 83
Proştii teologi 85
Nerozia şi beatitudinea călugărilor 93
Prostia principilor 103

https://biblioteca-digitala.ro

Pagina

Nerozia curtenilor 105
Episcopi proşti 107
Cardinali proşti 107
Papi proşti 109
Ceva despre episcopii germani 112
Soarta îi favorizează pe cei proşti 114
Prostia lăudată de diferiţi autori 117
Şi acum ceva din Scriptură 117
Cum tălmăcesc teologii Scriptura 123
Prostia lăudată iarăşi de Scriptură 127
Religia creştină ţine casă bună cu Prostia 133
Fericirea supremă e ea însăşi o sminteală 138
Epilog 143
Note explicative 147
Explicaţia ilustraţiilor 165

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor: I. Verdeş
Tehnoredactor: Nasta Mircea. Corector: Gh. Argint

Dat la cules: 14. 01. 1958. Bun de tipar: 8. 06. 1959. Tiraj: 2000 + 70 legat, 4000 + 90 broşat. Hîrtie: semivelină sat. 65 g. Format: 16/54×84. Coli editoriale: 9,22. Coli de tipar: 12,50. A.: 04043/1957. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare: I „15": 8. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare: I : 8.

Tiparul executat sub comanda nr. 4431 la Întreprinderea Poligrafică Oradea, str. Moscovei 5, 6—8.

https://biblioteca-digitala.ro

L
5.

https://biblioteca-digitala.ro

Preţul lei 4,80

https://biblioteca-digitala.ro